

“....ช่วงหน้าแล้งพวกเราต้องขับรถฝ่าฝุ่นแต่พอหน้าฝนพวกเราต้องขับรถหลบหลุมบ่อที่มีน้ำท่วมขัง นี่เป็นบรรยากาศที่เราได้เพียงที่บ้านดอนพูนเท่านั้น เพราะที่อื่นเขาทำเป็นถนนลาดยางกันหมดแล้ว ส่วนช่วงที่ชาวบ้านทำนาเสร็จแล้ว และมีฝนตกมาบ้างหรือหนักพอสมควร บ้านดอนพูนเขี้ยวไปทั่วทุ่งนา จะมองเห็นภาพของต้นข้าว คันทา ต้นไม้ สลับกันไป ถนนก็ถูกน้ำท่วม มีปลาตัวเล็กๆว่ายไปมา ในท้องนาก็มีเด็กๆออกตกเบ็ด หาลา หาลู หรือหาอาหารจากท้องนาพอประทังชีวิต ความอุดมสมบูรณ์นี้จะมีอยู่เพียงไม่กี่เดือนเท่านั้น เมื่อน้ำหมดทุกอย่างก็หมดตามไปด้วย บรรยากาศที่เราพบเห็นในบ้านดอนพูนช่วงหน้าฝน หน้าหนาว และหน้าร้อนมันช่างแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง...”คำบอกเล่าของชาวบ้านและแกนนำซึ่งสะท้อนภาพของการทำงานได้ดี

ชาวบ้านดอนพูน เป็นคนที่พุงง่าย เข้าใจไวแม้บางครั้งจะดูไม่ให้ความร่วมมือ แต่ก็ไม่ใช่วันที่เกิดกิจกรรมต่างๆ พวกเราจำได้ว่าต้องไปนั่งคอยชาวบ้านอยู่เป็นชั่วโมงกว่า ที่พวกเขาจะมาร่วมมือกัน ทุกครั้งที่จะมีกิจกรรมภรรยาของกำนันหรือ แม่กำนันที่เราเรียกกันจะบอกให้พวกเราไปพูดหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านเขา ซึ่งเป็นเพียง 1 ใน 11 หมู่บ้านที่ให้ความเป็นกันเองแบบนี้ “...ตอนนี้ขอให้ชาวบ้านที่ลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการสารเคมีให้มาทำปุ๋ยช่วยกันที่ศาลาประชาคมนะ เพราะเจ้าหน้าที่กับหัวหน้าเขามาแล้ว อย่าชักช้า คนอื่นถ้าสนใจก็มาร่วมด้วยเลย...” เสียงหวานของแม่กำนันประกาศให้ลูกบ้านได้ยิน

“...เคยได้รับเอกสารที่โครงการส่งมาให้อยู่นะ แล้วก็คืนนะ ได้ความรู้ ความเข้าใจมากขึ้น แต่ตอนนี้ไม่เห็นทำมาอีกละ ...” พวกเราจำได้ว่าเป็นหมู่บ้านเดียวที่บอกว่าได้รับเอกสารที่โครงการส่งให้นอกนั้นก็ไม่มีใครเลย สะท้อนออกมาให้เราฟัง

“...ในวันที่จัดมหกรรมที่บ้านคือกระบือจะให้ชาวบ้านดอนพูนไปมัยคะ มีค่าน้ำมันรถพอช่วยเหลือได้มัย เพราะก็อยากจะไปเหมือนกัน ไปดูว่าคนอื่นหรือหมู่บ้านอื่นในตำบลของเราเขาทำทำอะไรกันไปถึงไหนแล้ว...” ชาวบ้านดอนพูนขอให้พวกเราจัดการรถยนต์ให้ในการไปรวมมหกรรม

พวกเราได้แต่หวังว่าปุ๋ยชีวภาพที่เราพาชาวบ้านทำ และที่เก็บเอาไว้ในศาลาประชาคมมันจะเป็นหัวใจแห่งความหวังในการลด ละ เลิกสารเคมีและช่วยในการประหยัดรายจ่ายของปุ๋ยเคมี นอกจากนี้สัตว์น้ำยังมีตามท้องนาจะกลับมาชุกชุมเหมือนเมื่อครั้งสมัยก่อน

ช่วงที่จะปิดโครงการระยะที่สอง พวกเราได้ลงไปเยี่ยมชมหมู่บ้านนี้อีก ตอนที่พวกเราไปก็ตรงเข้าไปภายในศาลาประชาคมเลย ไปเปิดดูถังหมักต่างๆ พบว่ามีคนไปใช้ในบางส่วนแต่ไม่เยอะมากเท่าไร และก็มีกรมารคนหรือพลิกอยู่เพราะไม่มีวัตถุดิบลอยขึ้นอีกจนน่าเหินเหมือนครั้งก่อน การจัดการของบ้านนี้จะมอบให้สตรีมีอำนาจมากกว่าผู้ชายดูได้จากการมีส่วนร่วม และรายชื่ออาสาสมัครที่เข้าร่วม เป็นผู้หญิงเกือบทั้งหมด

อย่างไรก็ตามที่บ้านดอนพูนยังต้องการการติดตาม การกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเป็นหมู่บ้านที่เข้า ออก ลำบาก ดังนั้นพวกเราจึงต้องทำงานต่อแม้โครงการระยะที่สองจะเสร็จสิ้นแล้วก็ตาม เพราะความน่ารักของชาวบ้านนั่นเอง

4.2.10 บ้านศรีษะกระบือ : เหมือนไม่ใช่ว่าแต่ก็ใช่ เป็นหมู่ที่ 10 ของตำบลคูเมือง บ้านที่อยู่ติดกับบ้านคือกระบือ มีทุ่งนาและลำธารกั้นเอาไว้ ตั้งอยู่ตาม 2 ข้างถนนสายบ้านทุ่งเกษม – บ้านศรีโค ยาวประมาณ 1

กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์เพราะมีหนองน้ำหลายแห่ง แต่ก็เป็หนองน้ำที่ไม่ได้ใช้ทางการเกษตรมากนัก จะเป็นด้านการประมงมากกว่า

พื้นที่นาของชาวบ้านจะเป็นนาลุ่ม มีน้ำท่วมขังในช่วงหน้าฝน ข้าวที่ปลูกจึงมักจะเป็น ข้าวลอยน้ำมากกว่า แต่ชาวบ้านบางส่วนก็มีที่นาแถวบ้านโนนจิก บ้านดอนพุง ซึ่งเป็นเขตนาโคก สภาพเศรษฐกิจก็ดีพอสมควร “มีการเพาะเห็ดขายด้วยแต่เป็นของเอกชน”

บ้านนี้เคยมีชาวบ้านที่ผ่านการอบรมเรื่องของปฏีชีวิภาพและเกษตรอินทรีย์มาแล้ว แต่การขยายผลหรือการทำงานอย่างจริงจังนั้นไม่มี ซึ่งเกิดจากเหตุผลหลายอย่าง อาทิ การไม่มีงบประมาณมาสนับสนุน ไม่มีพี่เลี้ยง ไม่มีคนมาช่วยติดตามหรือกระตุ้น

คนที่เข้าร่วมกิจกรรมของบ้านนี้คือ ผู้ใหญ่บ้าน และเครือญาติ จุดที่ทำกิจกรรมและเก็บถึงปุ๋ยหมักก็คือบ้านผู้ใหญ่บ้านนี้เอง ในช่วงที่มาทำกิจกรรมครั้งแรกๆ พวกเราก้ยังหวั่นใจอยู่ว่าชาวบ้านจะให้ความร่วมมือมากน้อยขนาดไหน เพราะเราไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แต่เมื่อได้ทำงานร่วมกันจริงๆ แล้วพบว่าเป็หมู่บ้านที่มีการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ กล้าที่จะลงมือทำกิจกรรมที่พวกเราพาทำ โดยเฉพาะผู้นำชุมชนเป็นแกนนำที่สำคัญมาก ทั้งชักชวนคนอื่น ทั้งตัวเองทำเป็นแบบอย่าง

บ้านนี้มีชาวบ้านที่ผลิตน้ำส้มด้วยไม้จั่นมาใช้เองจากการเผ่าถ่านประสิทธิภาพสูง โดยการส่งเสริมของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม(ATA) ซึ่งก็มาเข้าร่วมกิจกรรมของพวกเราโดยตลอดด้วย แต่การเผยแพร่น้ำส้มควันไม้ของที่นี่ยังไม่แพร่หลายนักอย่างไรก็ตามก็ถือได้ว่าดีกว่าที่อื่นๆ

ผู้ใหญ่บ้านเล่าให้พวกเราฟังว่า “มีชาวบ้านหลายคนก็นำเอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้แล้ว ได้ผลดี ในช่วงที่ยังไม่มีน้ำท่นา ชาวบ้านก็เอาไปใส่พวกพลู น้อยหน่า หรือผักสวนครัว ซึ่งทุกคนเห็นตรงกันว่ามันทำให้พืชใบเขียวใบใหญ่ แตกกิ่ง แตกก้านมาก ผลก็ดก แล้วยังปลอดภัยด้วย” ชาวบ้านบางคนยังพาเราไปดูผลผลิตกับตาอีกด้วย

อย่างไรก็ตามบ้านนี้ ชาวบ้านยังคงใหม่ต่อกระบวนการพวกนี้ ยังต้องอาศัยการฝึกฝนด้วยตัวเองมากขึ้น แต่ก็เชื่อแน่ว่าปุ๋ยชีวภาพจะขยายผลมากขึ้นกว่าเดิมไปสู่หลายๆครอบครัวของหมู่บ้าน เพราะมีผู้ใหญ่บ้านที่มีความตั้งใจจริงในการทำงานและเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญสำหรับหมู่บ้านนี้พวกเราดีใจมากที่มีความก้าวหน้าแบบที่ไม่คาดคิดมาก่อน พวกเรายังชมเชยหมู่บ้านนี้ให้ที่อื่นฟังโดยตลอดว่าเป็นตัวอย่างของการทำงานจริงๆ นับว่าเป็นน้องใหม่ไฟแรงมาก

เมื่อมีโครงการระยะที่สองของพวกเราลงไปทำงานด้วย พวกเขากลับมีการเคลื่อนไหวเป็นพิเศษ ทำให้พวกเราคิดได้ว่าเหมือนการปลดปล่อยพลังที่มันสำคัญเอาไว้ออกมา เมื่อมีโอกาที่เหมาะสม เท่าที่พวกเราสังเกตเห็น มีชาวบ้านหลายคนที่ตั้งใจทำอย่างจริงจัง มีการซักถามตลอดเวลา และเป็นคำถามที่นำไปใช้จริง ไม่ใช่ถามเพราะทดสอบความรู้พวกเราหรือถามแบบกวนๆ แต่เป็นคำถามที่นำไปสู่การปฏิบัติ

“....การผสมนี้มันต้องทำอะไร ปุ๋ยนี้ต้องหมักเอาไว้เลยแคะไหน ต้องใช้อัตราส่วนเท่าไร หากหมักนานๆจะเสียมัย ถ้าไม่มีหัวเชื้อแล้ว มันจะเป็นได้มัย....อยากให้มาดูผักที่ปลูกเอาไว้ เขาใช้ปุ๋ยน้ำไปรดหลายครั้งแล้ว สังเกตเห็นว่าพุ่มมันงามขึ้น ผิดสังเกต ทั้งใบใหญ่ ใบตรงขึ้น แตกต่างจากเมื่อก่อนที่ใบเล็ก และใบน้อย....น้อยหน่าที่ปลูกเอาไว้ในสวนปีนี้ เอาปุ๋ยชีวภาพไปใส่นะ ดอกออกเยอะมาก ลูกก็ดก ขายได้ตั้งค์หลายบาท แบบนี้ลืดี.....ตอนที่ทำน้ายาแรกๆนั้น คนที่นี้เชื่อว่าบ้านะ เอน้ำอะไรมาใส่ต้นไม้ แล้วมันจะงามได้อย่างไร ตอนแรก

ก็พยายามเผยแพร่ แต่พอโดนว่ามากเข้าก็หยุด เราทั้งเอาคนเดียวได้ประโยชน์คนเดียว ก็เราอดส่ำหับอกเขาแล้ว ไม่ยอมเชื่อกี่ข้างเขาก็แล้วกัน พอมีโครงการระยะที่สองนี้มันดีนะ มันเหมือนกับมายืนยันสิ่งที่เราทำแล้ว เราทำอยู่ มันพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่า เราไม่ได้บ้านะ ไม่ใช่เพี้ยน แต่เป็นสิ่งที่เขากำลังส่งเสริมกัน อีกอย่างก็มาช่วยกันเผยแพร่ให้มันแพร่หลาย ประโยชน์ก็ตกอยู่ที่คนแต่ละคนนั่นละ” เสียงบอกเล่าของชาวบ้าน

ในช่วงที่มีกิจกรรมของที่นี่ พวกเราไม่ต้องคอยชาวบ้านเลยเพราะชาวบ้านมาก่อนพวกเรา หากไม่มีก็ไปตามมาได้สะดวก เพราะคนที่นี้จะยึดถือว่าเมื่ออาสาสมัครมาเข้าร่วมโครงการแล้วหากจะทำอะไรก็มาร่วมเต็มที่ ถ้าไม่มาก็ส่งตัวแทนมา จุดนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านที่นี่เด่นกว่าที่อื่น ในเรื่องการเข้าร่วมกิจกรรม แม้บ้านนี้มีโรงเรียนอยู่กิจกรรมของพวกเราก็ยังไม่ได้ขับเคลื่อนสู่โรงเรียน

พวกเราแวะเวียนไปดูผู้ป่วยสภาพที่พวกเรากับชาวบ้านร่วมกันทำตอนแรกๆก็เก็บถึงหมักปุ๋ยเอาไว้ริมทางเดิน แต่ต่อมาก็เก็บเอาไว้อย่างดี ชาวบ้านบอกเรา “อยากเก็บบางส่วนเอาไว้ทั้งหัวเขื่อนมันเอาจะได้มีขายอีกและได้ของดีด้วย”

ในการจัดมหกรรมระดับตำบลนั้น ผู้ใหญ่บ้านได้ขึ้นเป็นวิทยากรในการที่สรุปบทเรียน พวกเรายอมรับว่าสิ่งที่ผู้ใหญ่บ้านท่านนี้ได้เล่าให้ฟังเกี่ยวกับหมู่บ้านของเขานั้น มันพลิกความคาดหมายเป็นอย่างยิ่ง เพราะเราไม่ได้คาดหวังผลขนาดนี้นั่นเอง

การเอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้ประโยชน์พบกับปัญหาสำคัญคือ ฝนมาซ้ำๆ ยังไม่ได้ทำหรือน้ำยังไม่มี นี่เป็นสิ่งที่พบร่วมกันของ 12 หมู่บ้าน และเป็นสิ่งที่เราแก้ไขไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติ หากจะแก้ไขต้องทำอย่างครบวงจรป้องกัน หรือครบวงจรสายไหม ที่มีการรดปุ๋ยก่อนโลกกลบเอาไว้ซึ่งไม่ต้องกังวลว่าจะมีฝนหรือได้ทำนาช่วงไหน เท่าที่สังเกตเห็นว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของหลายๆหมู่บ้าน พบว่าจุดที่ทำกิจกรรมจะต้องอยู่ในกลางชุมชนที่ทุกคนไปมาสะดวก ไม่ใช่แยกออกไปอยู่โดดเดี่ยว จุดที่เก็บสิ่งของเพื่อแจกจ่ายต้องอยู่ที่บ้านผู้นำชุมชน ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ไม่ใช่ของใครคนหนึ่งหรือหลายคนซึ่งจะไม่มีคนมาคอยดูแลเลย ทำให้ทุกคนไม่เอาไปใช้เพราะกลัวโดนคนอื่นว่าหรือไม่รู้จะไปขอจากใคร

ดังนั้นเรื่องนี้จึงมีความสำคัญในเรื่องยุทธศาสตร์มาก ต้องเลือกให้ดีๆ แต่พวกเราที่ไม่มีสิทธิ์ที่จะเลือกมากนัก ต้องเริ่มวางแผนตั้งแต่การติดต่อ ประสานงานว่าจะทำที่ไหน อย่างไร ไม่เช่นนั้นจะส่งผลต่อโครงการมีส่วนร่วมและการเอาไปใช้

4.2.11 บ้านหนองหอย : เจียบแต่จริง เป็นหมู่ที่ 9 ของตำบลคูเมือง ตั้งอยู่ติดต่อกับบ้านศิระกระบือหรือเป็นบ้านพี่เมืองน้อง โดยมีวัดบ้านศิระกระบือและโรงเรียนบ้านศิระกระบือเป็นจุดร่วม การตั้งบ้านเรือนก็ขนานไปกับถนนสายทุ่งเกษม-ศรีไคยาว 1 กม.สภาพของพื้นที่เป็นที่ดอนและนาลุ่มไม่แตกต่างจากบ้านศิระกระบือ พื้นที่อุดมสมบูรณ์เพราะมีหนองน้ำธรรมชาติอยู่มาก ซึ่งก็คือแห่งเดียวกับบ้านศิระกระบือ การทำนาก็จะเป็นนาปี อาศัยน้ำธรรมชาติพอหน้าฝนจะถูกน้ำท่วมขัง ข้าวที่ปลูกจึงเป็นข้าวลอยน้ำ ปัญหาของที่นี่คือฝนมาซ้ำกว่าที่จะได้ทำนาก็ปลายฤดูแล้วผลที่ได้จึงฟังจะเกิดเมื่อโครงการใกล้สิ้นสุดแล้ว

กิจกรรมที่ทำร่วมกันของหมู่บ้านนี้คือ การเก็บข้อมูล การทำสารชีวภาพ และการทำน้ำยา โดยอาศัยบ้านของผู้ใหญ่บ้านเป็นจุดในการดำเนินกิจกรรมและตั้งถังหมักชีวภาพ ลักษณะการทำงานของที่นี่จะรอให้ปุ๋ย

ชีวภาพเป็นเสียก่อนค่อยแจกจ่ายกันออกไปแบบถังหรือมาตักเอง ผู้นำชุมชนเป็นคนที่น่าสนใจและนำคนอื่นทำตาม

จุดที่ตั้งเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนทางเข้าออกสะดวก แต่ไม่ใช่ถนนใหญ่เป็นซอยเล็กๆ เป็นอุปสรรคในการเข้าถึงเล็กน้อย พวกเราจำได้ว่าตอนที่ลงไปเตรียมพื้นที่ใหม่ๆ ไม่ได้พบกับผู้นำชุมชนแต่พบกับลูกผู้นำชุมชน พวกเราเลยคิดว่าอาจจะต้องมาเตรียมการใหม่ แต่พอจริง ๆ แล้วเมื่อถึงวันที่ทำกิจกรรม ผู้นำชุมชนและชาวบ้านก็เข้าร่วมกิจกรรมมากมายผิดคาดทีเดียว

การทำงานของหมู่บ้านนี้มีความลึกซึ้งอยู่ภายในเพราะเมื่อมองออกมาจากภายนอกจะเห็นว่าดีขึ้นเรื่อย ๆ มีผู้นำชุมชนเป็นคนที่คอยสนับสนุน “.....ปุ๋ยชีวภาพน้ำที่นำมาให้ มีคนมาเอาไปใช้แล้วละ แต่จะนำไปใช้กับพืชสวนมากกว่า เพราะน้ำยังไม่มีจึงไม่ได้ทำนา นี่ดูตระใคร่ซี้ นี่ใช้ปุ๋ยชีวภาพรด แตกกอได้ดีมากใบก็เขียวต้นก็ใหญ่กว่ากินทีเดียว ที่เห็นผลอย่างนี้มีอยู่หลายคนนะ คงต้องรอให้ถึงช่วงที่มีน้ำก่อนต่อไปจะมีการเอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้แล้วผลมันจะเป็นอย่างไรกันแน่ ส่วนปุ๋ยแห้งนี้จะหมักเอาไว้ให้มันหายร้อนก่อนจึงจะแจกจ่ายไปให้ได้ใช้กัน.....ปุ๋ยเคมีที่เอามาใช้ในพื้นที่มีมากทีเดียวเพราะหลายคนมาบ่นให้ฟังว่ามันทำให้ดินเสียดินแข็งต้องใช้มาก ขึ้นเรื่อย ๆ แอมราคาก็แพงขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละปี ผมว่าปุ๋ยชีวภาพถ้าทำกันอย่างจริงจังแล้วมันจะช่วยในการลดต้นทุนและชีวิตได้มาก แต่บ้านเราก็กาลาบทตรงที่มันไม่ค่อยมีน้ำในช่วงที่เราต้องการ แต่พอมีน้ำก็มากเกินไปและมาอย่างรวดเร็วเลยทำให้การใช้ปุ๋ยชีวภาพลำบาก....” ผู้ใหญ่บ้านหนองห่อเล่าให้ฟัง

ในช่วงของการลงพื้นที่ของเจ้าหน้าที่สกว.และสสส.นั้น พวกเราไม่ได้จัดให้ลงบ้านนี้แต่ผู้นำชุมชนได้ทราบข่าวเลยเสนอขอร่วมด้วยโดยมาร่วมกันที่บ้านสระกระเบื้อง เพราะอยากมีส่วนร่วมในกระบวนการมากขึ้น

ต่อไปการทำงานในหมู่บ้านนี้จะต้องเพิ่มการติดตามเพื่อให้กระตุ้นอย่างต่อเนื่องให้ชาวบ้านที่เอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้และช่วยหาทางแก้ไขหรือเพิ่มเติมความรู้ให้มากขึ้น โขคดีที่อยู่ใกล้กับบ้านคือกระเบื้อง การเดินทางก็สะดวกสบาย จึงไม่มีปัญหาในการทำงานต่อเนื่อง

4.2.12บ้านโนนเมืองน้อย : บ้านเล็ก เป็นหมู่ที่ 11 ของตำบลคูเมืองแยกออกมาจากบ้านโนนจิก สภาพทั่วไปก็เหมือนกับบ้านโนนจิกแต่ไม่กันดารเท่ากับบ้านดอนพุง ประชากรก็น้อยกว่า ชาวบ้านกระจ่ายกันอยู่ตามที่นาของตัวเอง สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของบ้านนี้คือ ชาวบ้านนิยมปลูกผักสวนครัว เอาไว้กินและขาย

บ้านโนนเมืองน้อยฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าบ้านดอนพุง เพราะมีการคมนาคมสะดวก สามารถขนส่งสินค้าทางการเกษตรมาจากในตัวเมืองได้

บ้านโนนเมืองน้อยจะมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าเพราะมีคลองธรรมชาติไหลผ่านทำให้หน้าแล้งก็ยังมิน้ำเอาไว้เพาะปลูก ความพิเศษของบ้านนี้คือคนจะกระจ่ายกันอยู่ในที่ต่างๆรอบหมู่บ้าน ภายในหมู่บ้านเองจะไม่หนาแน่น ลักษณะต่างคนต่างอยู่มีมาก

กิจกรรมที่ทำในหมู่บ้าน คือ การเก็บข้อมูล การทำปุ๋ยชีวภาพน้ำและแห้ง และการทำน้ำยาล้างจาน จุดที่เป็นศูนย์กลางคือ ศาลาประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งมีขนาดใหญ่มากโดยที่อาศัยบริเวณรอบๆ ซึ่งมีซีเมนต์อย่างดีก็เพียงพอแต่สิ่งที่ลำบากมากสำหรับที่นี่คือ น้ำ ต้องต่อแถวกันหิ้วมาจากสระน้ำกลางหมู่บ้าน เพราะหาน้ำประปา

หรือหาอื่นๆไม่ได้ ไม่ใช่พวกเราเท่านั้นที่ต่อแถวชาวบ้านก็มาร่วมกับเราด้วย วันนั้นเป็นวันที่สนุกสนานมากสำหรับพวกชาวบ้านแต่ลำบากสำหรับเรา

ผู้นำที่ทำงานด้วยคือผู้ใหญ่บ้าน และบังเอิญว่าบ้านของผู้ใหญ่บ้านอยู่ติดกับศาลาประชาคมหมู่บ้าน ทำให้การทำงานของพวกเราได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากชาวบ้าน

“...เวลาที่ทำส่วนมากจะใช้ปุ๋ยเคมี แต่ก็มีการใช้ปุ๋ยคอกด้วย เพราะที่บ้านยังเลี้ยงควายกันอยู่ พอหน้าแล้งก็ขนเอาขี้ควายมาใส่่นาคีเหมือนกันนะที่จะให้ชาวบ้าน ลด ละ เลิกสารเคมี เพราะทุกวันนี้ใช้กันมากเหลือเกิน โดยเฉพาะปุ๋ยเคมีตอนนี้ไม่ใช่ไม่ได้แล้วเวลาบอกกันว่ามันจะไม่ได้ข้าวเลยต้องใส่มัน และเพิ่มมากขึ้นที่สำคัญปุ๋ยเคมีทำให้ดินมันแข็งขึ้น ผิดสังเกตแต่ก่อนมันไม่ใช่ออย่างนี้....” เสียงของชาวบ้านบอกกับพวกเราในช่วงที่เราลงเตรียมพื้นที่โดยที่พวกเรามีโอกาสลงไปดูที่นาของชาวบ้านว่ามันแข็งขึ้นจริงๆ และชาวบ้านเองก็สังเกตเห็นความแตกต่างดังกล่าวอย่างชัดเจน

ผลการทำงานของโครงการระยะที่สอง ยังไม่ปรากฏผลที่ชัดเจนในแง่ของผลผลิตข้าว เพราะต้องรอฤดูกาลเก็บเกี่ยวในช่วงปลายปีนี้ แต่ชาวบ้านทั่วไปที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพต่างบอกตรงกันว่า “ต้นข้าวที่ใส่ปุ๋ยชีวภาพมันงามเสมอกัน ต่างกับปุ๋ยเคมีที่มันงามเป็นหย่อมๆ”

ผลการตรวจเยี่ยมครั้งล่าสุดพบว่า มีชาวบ้านบางส่วนที่เอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้แล้ว ซึ่งก็บอกว่าข้าวก็งามดีไม่แตกต่างจากปุ๋ยเคมี แต่ปุ๋ยชีวภาพที่เก็บเอาไว้ก็มีอยู่อีกเยอะ เพราะพวกเราทำเอาไว้จำนวนมาก ตอนนั้นก็เก็บเอาไว้ที่ศาลาประชาคมหมู่บ้าน

“....น้ำมันมาท่วมเลยใช้ไม่ได้เต็มที่ ต้องคอยให้น้ำมันลดก่อนจึงจะใช้อีก....” นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ชาวบ้านยังไม่ใช้สารชีวภาพ พอมีน้ำก็มากเกินไปพอไม่มีน้ำก็แล้ง

งานที่ต้องทำในบ้านโนนเมืองน้อยยังมีอีกมาก เพราะตัวขับเคลื่อนกิจกรรมในหมู่บ้านยังไม่มีที่โดดเด่นเหมือนบ้านอื่นๆ ดังนั้นโครงการต่อไปต้องเพิ่มการทำงานที่น้อยอย่างใกล้ชิด

4.2.13 บ้านหวางออก : ทดลองแนวใหม่ เป็นหมู่ที่ 12 ของตำบลคูเมืองที่แยกตัวออกมาจากบ้านหวางหมู่ที่ 2 เมื่อไม่กี่ปีนี่เอง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งยาวไปตามถนนสายบ้านทุ่งเกษม – บ้านศรีโค ยาวประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นบ้านที่อยู่ติดกับบ้านค้อกระบือ มีโรงเรียนและวัดกั้นกลางเอาไว้แต่ใช้ร่วมกัน บ้านหวางออกจัดเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับบ้านค้อกระบือและบ้านหวาง

สภาพทั่วไปเป็นพื้นที่ทำนาลุ่มและนาดอน แต่ไม่ถึงนาโคกแบบบ้านดอนเพราะบ้านนี้มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า คนที่เป็นผู้นำของบ้านนี้คือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และครู กิจกรรมที่ทำกับหมู่บ้านนี้คือการเก็บข้อมูล การทำปุ๋ยชีวภาพน้ำ การทำน้ำยาล้างจาน

จุดที่ทำกิจกรรมของบ้านนี้คือบ้านผู้ใหญ่บ้านซึ่งอยู่นอกหมู่บ้าน แต่อยู่ติดโรงเรียน วัด บ้านค้อหวางอย่างนั้นก็ตามช่วงที่ทำกิจกรรมก็ไม่มีนักเรียนเข้าร่วมเพราะพวกเราจัดกิจกรรมในช่วงของวันหยุด

“.....ไม่ต้องห่วงหมู่ 12 หรอกเพราะมีผู้ใหญ่บ้านอยู่แล้วทุกอย่างต้องเรียบร้อยเดี๋ยวจะไปหาซื้อวัตถุดิบและถังหมักปุ๋ยชีวภาพมาเอง โดยโครงการจ่ายเงินมาให้ก็แล้วกันรับรองทุกอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้ คนหมู่ 12 มีความสามัคคีกันดี รับรองกิจกรรมเดินหน้าไปได้แน่ๆ....” ข้างต้นนี้เป็นคำกล่าวของผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 12

การันตีต่อพวกเราว่าโครงการในหมู่บ้านที่ 12 นั้นต้องประสบความสำเร็จอย่างแน่นอนไม่ให้พวกเราเป็นห่วงเพราะมีแกนนำหลายคน ที่มีความรู้เรื่องปฏิจาตัพพะวัตติ์อยู่แล้ว บางคนก็นำมาใช้ประโยชน์อย่างเห็นผล บางคนก็ได้รับการอบรมจากหลาย ๆ ที่แต่ก็ไม่มีโอกาสได้ใช้เสียที

“.....ผมเอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้ที่นา ได้ 1 ครั้ง มันล้ามากเลยครับ เพราะต้องขนในรถมอเตอร์ไซค์ จากนั้นต้องหาบเข้าไปในนาอีก 1-2 กิโลเมตร เลยทำได้ครั้งเดียว ผมว่าเอาไปใส่มันงามอย่าบอกใคร ข้าวเขียวดีมาก” นี่เป็นคำพูดของจำลี คนที่เข้าวัดเป็นประจำแต่เพิ่งเอาไปใช้ในปีนี้เอง

“...แกนนำในหมู่บ้านของเราเอาปุ๋ยที่ผลิตขึ้นมาไปใช้ประกวดในงานเกษตรอินทรีย์ปรากฏว่าได้อันดับหนึ่ง เป็นที่สนอกสนใจของชาวบ้านทั่วไป...” ผู้ใหญ่บ้านบอกพวกเราด้วยความภาคภูมิใจในผลงานของตนเองซึ่งปุ๋ยของที่นี่ก็สวยงามจริงๆ

คนที่ให้ความร่วมมือมากที่สุดของหมู่บ้านนี้คือ ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านเองที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง คอยชักชวนคนอื่นๆมาร่วมมือในโครงการ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มญาติของผู้ใหญ่บ้านด้วย

“ผมเอาปุ๋ยชีวภาพไปใส่ที่นาทุ่งเหลือนาคอนที่อยู่ใกล้ๆบ้าน ปีนี้ข้าวที่ปลูกมันเขียวดีมาก เเขียวแบบเสมอกันด้วย แต่ตอนนี้มีเพลี้ยกำลังลงว่าจะเอาไปฉีดก็คงไม่ได้แล้วเพราะข้าวตั้งท้องแล้ว....” กรณีของความเชื่อชาวบ้านที่บอกว่า ถ้าข้าวตั้งท้องหรือกำลังออกรวง จะไม่สามารถใส่ปุ๋ยชีวภาพได้นั้น เกิดขึ้นมาจากเขากลัวที่จะเกิดความเสียหายต่อนาข้าว หากมีการเอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้

การทำงานกับบ้านหวางออกมีความพิเศษตรงที่ให้ชาวบ้านเขาจัดการเอง โดยเราเข้าไปร่วมด้วย จึงได้กลุ่มที่ทำจริงโดยเป็นกลุ่มสนิทของผู้นำ คนส่วนมากยังไม่เข้าร่วม คงต้องรออีกสักกระยะ

คนเอาปุ๋ยชีวภาพไปใช้ยังมีไม่มากนัก อาจจะเป็นเพราะจุดตั้งถังหมักปุ๋ยไม่เอื้อ ทำให้เห็นว่าจุดที่ตั้งของกิจกรรมมีส่วนสำคัญในการนำสารชีวภาพไปใช้และการมีส่วนร่วม เพราะต้องตั้งอยู่กลางชุมชนและเข้าถึงได้ง่าย โดยมีคนที่คอยดูแลอย่างใกล้ชิด จึงจะขยายผลได้ หากอยู่ไกลหรือลำบากในการเข้าถึง ชาวบ้านจะไม่เขามาร่วมอย่างเต็มที่ เนื่องจากติดที่ความสะดวกสบายดังที่กล่าวมาหลายครั้งแล้ว

4.3การทำงานกับหน่วยงานด้านสุขภาพ

ในการทำงานของกระทรวงสาธารณสุขหน่วยงานย่อยที่สุดคือ สถานีอนามัย หรือ สอ. ในตำบลคูเมืองมีสถานีอนามัยตำบลคูเมืองที่ทำหน้าที่นี้ โดยมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.)เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงาน แต่ละหมู่บ้านจะมีจำนวน อสม.ประมาณหมู่บ้านละ 10 คน

อาสาสมัครวิจัยหลายคนที่เป็นอสม.ทำทุกอย่างตั้งแต่ทำอาหาร จัดเวที เก็บข้อมูล ฯลฯ แกนนำเหล่านี้เองที่เป็นกำลังสำคัญหลักอีกมุมหนึ่ง การทำงานมีความรอบคอบมากกว่า อาจจะเป็นเพราะมีประสบการณ์การทำงานกับสถานีอนามัยมาก่อน จึงรู้ว่าการทำนั้นต้องคิด ทำและพบอะไรบ้าง นับว่าเป็นที่เลี้ยงให้กับคนอื่นๆเป็นอย่างดี

ส่วนสถานีอนามัยนั้น พวกเราได้จัดส่งเอกสารและข่าวสารให้เป็นระยะ ๆ ไม่ได้ขาด เพราะพวกเราเชื่อว่าคงมีสักวันที่ สอ.เข้ามาทำงานร่วมกับเราหรือเห็นที่เราทำงานซึ่งจะทำให้เกิดการรับรู้ต่อเนื่องเมื่อโครงการสิ้นสุดลง ความพยายามนี้ดูจะไม่ได้อะไร เพราะทุกครั้งที่เกิดกิจกรรมหรือทำงานในพื้นที่ตำบลไม่เคยพบกับเจ้าหน้าที่

หรือตัวแทนของสอ.เลยซึ่งอาจจะเป็นเพราะเจ้าหน้าที่น้อยเกินไปหรืองานบริการมากเกินไปจึงไม่ได้ส่งคนเข้ามาร่วมกิจกรรมต่างๆ ต่อมารู้ว่าเพราะงานมากและคนน้อยจึงมาไม่ได้

จนในช่วงสุดท้ายที่พวกเราจัดขึ้นคือ การจัดมหกรรมระดับตำบลเพื่อปิดโครงการระยะที่สอง ก็พบกับสิ่งที่ไม่คาดคิดคือ สาธารณสุขอำเภอวารินชำราบมาแทนนายอำเภอและตัวแทนเองก็ได้รับหนังสือเชิญจากโครงการเราด้วย สถานีนามัยคูเมืองก็มา สถานีนามัยทุ่งเกษมก็มา สถานีนามัยศรีโคกก็มา ซึ่งไม่รู้มาได้อย่างไร คงเป็นจากสาธารณสุขอำเภอ(สสอ.)เป็นคนส่งข่าว และการมาของพวกเขานี้ได้สร้างความปลื้มปิติให้กับสมาชิกในโครงการเป็นอย่างมาก ซึ่งก็ถือว่าเป็นความสำเร็จอีกขั้นหนึ่งที่เรารอมานานจนเกือบจะสิ้นสุดโครงการแล้ว (ความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น)

ในวันแรก(วันที่ 13 ตุลาคม) เป็นมหกรรมของบ้านค้อกระบือ ก่อนที่จะถึงวันงานมหกรรมของตำบล(14 ตุลาคม) ทางสถานีนามัยตำบลคูเมืองได้ส่งนักศึกษาฝึกงานมาเข้าร่วมกิจกรรมกับพวกเราทั้งวัน พอวันมหกรรมระดับตำบล สาธารณสุขอำเภอวารินชำราบและเจ้าหน้าที่สถานีนามัยตำบลคูเมือง ได้ขึ้นเป็นวิทยากรบนเวทีอีกด้วย และจะเป็นที่ถูกต้องถูกใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม สสอ. สอ. และชาวบ้านมี Commitment ต่อกันในหลายๆ เรื่อง เช่น อยากจะร่วมมือกันทำงานต่อไป อยากจะเชิญไปจัดกิจกรรมร่วมกัน ฯลฯ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเหตุการณ์ที่พวกเราไม่คาดคิดมาก่อนว่าจะออกมาในรูปแบบนี้

สงสัยว่าพวกนี้แอบมองดูผลงานของพวกเรากันอยู่เงียบๆ นั้นเอง และคงกำลังจะหาช่วงเวลาที่เหมาะสมที่จะเข้าร่วมกิจกรรม เมื่อได้รับเชิญจากโครงการเราก็ได้โอกาสที่เหมาะสมพอดี ที่น่าชื่นใจมากที่สุด คือ เมื่อโครงการระยะที่หนึ่งปิด พวกเราได้ผู้ช่วยสาธารณสุขอำเภอมาเป็นประธาน ส่วนโครงการระยะที่สองนี้ก็ได้สาธารณสุขอำเภอมาร่วมงานด้วย

สิ่งที่น่าใจต่อมาก็คือ พวกเราได้สอบถาม สอ.ว่าอัตราหรือปริมาณการเจ็บป่วยด้วยสารเคมีของตำบลคูเมืองหรือบ้านค้อกระบือ ลดลงหรือเพิ่มขึ้นหรือเดิม ผลที่ได้รับก็ชี้ชัดว่า ตั้งแต่ปี2546-2548 ลดลง ซึ่งน่าดีใจมากไม่ว่าจะเกิดจากสาเหตุโครงการหรือไม่แต่พวกเราก็เชื่อมั่นว่าโครงการของเราย่อมมีส่วนในเรื่องนี้อย่างแน่นอนไม่น้อยถ้านั้นโครงการจึงมีส่วนในการปฏิรูประบบสุขภาพหรือก่อให้เกิดสุขภาวะในชุมชน เป็นการสร้างนำซ่อมอย่างแท้จริง พวกเราคงช่วยแบ่งเบาภาระของ สอ.หรือกระทรวงได้เป็นอย่างดี

ต่อไปการทำงานด้านสาธารณสุขของตำบลคูเมืองน่าจะมีส่วนที่น้อยลงเพราะชาวบ้านหลายครอบครัว โดยเฉพาะบ้านค้อกระบือได้ผ่านกระบวนการคิด สังเกต ฝึกและลงปฏิบัติจริงเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ในชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อการดำรงชีวิตที่ปลอดภัย ในอนาคตหรือเรียกว่า “เกิดนิสัยความปลอดภัย” ขึ้นมานั่นเอง

“...ผมมาในวันนี้ใน 2 ฐานะ คือท่านนายอำเภอให้มาแทน และผมเองก็ได้รับเชิญ ผมดีใจกับวันนี้ด้วย เมื่อวานนี้ผมก็มาตอนเย็นผมว่ามีของดีต้องขายและให้คนอื่นได้รู้..... ตอนนี้อยู่เห็นคนบ้านค้อกระบือ และตำบลคูเมืองมีความสุข หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสขึ้น แสดงว่ามีความสุขกันมากขึ้น ตอนที่มาเริ่มโครงการเมื่อครั้งแรกๆ นั้นพบแต่กลุ่มเด็ก เยาวชน และคนแก่ แต่ตอนนี้มีกลุ่มอื่นๆ เข้าร่วมอีกจำนวนมากในช่วงเดือน พ.ย.-ธ.ค. นี้จะมีการจัดงานที่ตำบลโพธิ์ศรี ผมอยากจะชวนให้ชาวบ้านค้อกระบือ ไปจัดบูธที่นั่นด้วยเพื่อเอาผลงานไปแสดงให้คนอื่นได้เห็น ผมว่าคนที่นี้โชคดีที่มีโอกาสมาทำกิจกรรมและเป็นประโยชน์ต่อตนเองแบบนี้ โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพของคนเรา มีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการบริโภค สารเคมีที่ปนเปื้อน

การป้องกันโรค การทำงานของโครงการนี้มีการป้องกันทั้งสารเคมี ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ อนุรักษ์ประหยัดพลังงาน เป็นการป้องกันโรค ทางด้านสาธารณสุขก็มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในตำบลคือสถานีอนามัยและในชุมชน คืออาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน.....”(สาธารณสุขอำเภอวารินชำราบจ.อุบลราชธานี : 2548)

“ขอแสดงความยินดีกับคนบ้านค้อกระบือ และตำบลคูเมืองด้วยค่ะ เมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ.2546-2548 แล้วการเจ็บป่วย จำนวนผู้ป่วยของตำบลคูเมืองด้วยสารเคมีลดลงเรื่อยๆ เป็นเรื่องที่น่ายินดี”

หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลคูเมือง : 2548

การทำงานร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุขทั้งสถานีอนามัยและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีความจำเป็นมาก เพราะเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพมากที่สุด อีกทั้งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน และมีข้อมูลของชาวบ้านจำนวนมาก

แต่ติดตรงมีเวลาน้อย มีภาระกิจมาก และมีทรัพยากรน้อย ดังนั้น การทำงานร่วมกันต้องมีการวางแผนที่ดี ให้รู้ว่าช่วงไหนของโครงการต้องการความร่วมมือ หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อที่จะให้เจ้าหน้าที่ได้วางแผนให้สอดคล้องและล่วงหน้าได้

4.4การทำงานกับหน่วยงานด้านพัฒนา

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอวารินชำราบเป็นหน่วยงานราชการหน่วยงานแรกที่พวกเราทำงานด้วย เพราะมีความใกล้ชิดกับแกนนำของพวกเราบางคนจึงได้มาให้ความร่วมมือ สิ่งที่เราทำงานร่วมกันคือ การเป็นวิทยากร การเข้าร่วมกิจกรรม การเสนอให้พัฒนาเป็น OTOP การฝึกอบรม การสัมมนา และสุดท้ายพัฒนาการอำเภอวารินชำราบได้เข้าร่วมและเป็นวิทยากรในมหกรรมตอนปิดโครงการระยะที่สอง

พวกเราทำงานร่วมกับพัฒนาการประจำตำบลและพัฒนาการอำเภามาโดยตลอด แม้ว่าเราจะไม่เคยได้รับการสนับสนุนงบประมาณมาก่อน แต่ปัจจุบันก็มีชาวบ้านบางกลุ่มของบ้านค้อกระบือได้เสนอโครงการที่จะทำกลุ่มเย็บผ้า กรมพัฒนาชุมชนมีหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เมื่อมาเห็นกิจกรรมที่ทำกันอยู่แล้วจึงได้พูดกับว่า “ผมคิดว่าสามารถสนับสนุนได้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ต่อไปคงต้องมีการทำงานร่วมกันอีก ทางผมก็พร้อมตลอดเวลา”

การทำงานของกรมการพัฒนาชุมชนมีความชัดเจนว่าเป็นการต่อยอดการทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนที่ร่วมมือกันทำงานทั้งนี้ทางกรมพัฒนาชุมชนได้เข้าร่วมมือร่วมทำงานกับพวกเราพวกเราเองก็ได้ประโยชน์กับการทำงานกันครั้งนี้ด้วย มันทำให้พวกเราได้มองโลกอย่างกว้างไกลขึ้นเห็นได้ชัดว่าหน่วยงานราชการทำงานกันแบบไหนด้วยวิธีการใด บทบาทต่อไปของการทำงานร่วมกับพัฒนาชุมชนก็คือการเป็นภาคีพัฒนาที่ทำงานไปด้วยกันโดยยึดประโยชน์ร่วมของทุกฝ่ายและมีโครงการร่วมกันอีกหลายโครงการอย่างแน่นอน

ตอนนั้นบทบาทของพัฒนาชุมชนชัดเจนและบทบาทของพวกเราที่มีความชัดเจนเหมือนกันการทำงานที่ผ่านมามีได้ให้บทเรียนกับพวกเราว่าจะขับเคลื่อนงานร่วมกันหน่วยงานราชการต้องทำอะไรบ้างหรือไม่ต้องทำอะไรบ้าง พัฒนาการประจำตำบลบอกเราว่า “...มีอะไรให้พี่ช่วยเหลือก็บอกมาเลยนะอย่างว่ากัน พี่มาช่วยนี้ก็ไม่หวังค่าตอบแทนอะไรหรอกมันเป็นหน้าที่ที่ต้องทำอยู่แล้ว อย่าเกรงใจพี่ว่ากิจกรรมของพวกเรานี้ที่น่าที่จะมีการยกฐานะยกระดับเป็น OTOP ได้แล้วนะเพราะมันเป็นสิ่งที่ไม่มีในชุมชนอื่นๆ แต่ที่บ้านเรามีโดยเฉพาะเรื่องบ่อหมักก๊าซชีวภาพที่ทำกันได้ดีมากต่อไปคงต้องร่วมมือกับชาวบ้านที่นี่ให้มากขึ้นเพราะได้เห็นแล้วว่ามันมีความสำเร็จอยู่ในระดับที่ดีทีเดียว”

“.....ความสำเร็จของพวกเรากำลังถูกจับตามองจากองค์กรภายนอก โดยเฉพาะองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน แต่พวกเราก็ต้องพิจารณาให้คิดว่าความร่วมมือจะมากน้อยแค่ไหน ตอนที่พวกเราเริ่มมาใหม่ๆ ไม่รู้คนพวกนี้ไปอยู่ที่ไหนกันมีแต่พวกเราเท่านั้นที่ทำงานกันจนเหน็ดเหนื่อยอ่อนล้า เวลาขอความร่วมมือก็บอกว่าไม่มีเวลา มีงานที่ต้องทำเยอะติดราชการหรือไม่มีงบประมาณแต่พอพวกเราทำอะไรสำเร็จแล้วก็จะมาแย่งผลงานกันแบบนี้ ไม่มีความน่าเชื่อถือเอาเสียเลย.....” เป็นคำพูดของกลุ่มผลิตภัณฑ์ฯ บอกให้รู้ถึงสิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ลืมไม่ได้เด็ดขาดคือ กรมการพัฒนาชุมชน นักวิจัย อาสาสมัครวิจัย กลุ่มผลิตภัณฑ์ฯ อาสาสมัครหมู่บ้านต่างๆ ล้วนแต่มีเป้าหมายให้มีการพัฒนาชุมชนให้เจริญในประเด็นต่างๆ ดังนั้นการทำงานร่วมกันและการกระหนาบการทั้งยอมเกิดขึ้นได้เสมอ แต่ต้องมีพื้นฐานที่เข้าใจกันและกันให้มาก

4.5การทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล)

ตำบลคูเมืองมีหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นหนึ่งแห่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลคูเมือง (อบต.) แบ่งเป็นนายกอบต.หัวหน้าฝ่ายบริหาร และประธานสภาอบต.หัวหน้าฝ่ายสภา ในโครงการระยะที่สอง ตั้งใจที่จะมีกิจกรรมที่สนับสนุนอบต.คือ การจัดเวทีประชาคมในตำบลทุกเดือน ซึ่งจะมีการประชุมกันอยู่แล้ว แต่หลังจากการทำงานระยะหนึ่งแล้วพบว่า

เวทีประจำเดือนที่เข้าใจนั้นเป็นเวทีของกำนันผู้ใหญ่บ้านและหัวหน้าส่วนราชการ จัดทุกวันที่ 8 ของเดือน ส่วนสมาชิกอบต.ของตำบลจะเข้าร่วมด้วยหรือไม่ก็ไม่มีปัญหา ซึ่งปกติก็ไม่ได้เข้าร่วมยกเว้นจะมีการเชิญพิเศษ ผู้ที่เป็นประธานในการประชุมคือ กำนัน

การประชุมของอบต.โดยเฉพาะนั้นเป็นการประชุมตามสมัยคือสมัยสามัญทุกเดือนกุมภาพันธ์และเดือนตุลาคมของทุกปี และการประชุมสมัยวิสามัญก็แล้วแต่จะมีการเรียกประชุมฉุกเฉิน มีประธานสภาอบต.เป็นประธาน อีกคนหนึ่งเข้าร่วมคือ นายกอบต.

การเปลี่ยนถ่ายเลือดใหม่ของอบต.คูเมือง เดิมพวกเราไม่มีแกนนำที่สามารถพูดคุยกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลได้ แต่พอมีการเลือกตั้งขึ้นมาใหม่ได้ สมาชิกอบต.ที่เป็นแกนนำของเราเข้ามาร่วมกิจกรรมและทำงานทั้งกับโครงการและในอบต. จนเป็นที่สนอกสนใจของสมาชิกคนอื่น ๆ

“.....พวกนี้เป็นคนรุ่นใหม่ไฟแรงที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาชุมชนงานมหกรรมครั้งนี้ สมาชิกอบต.ก็จะเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก เขาอยากมาเรียนรู้ว่าพวกเราทำอะไรกันอยู่จะได้เอาไปพัฒนาบ้านของตนเองได้”

อยากจะบอกว่าตอนนี้ สมาชิกอบต.ที่เลือกมาใหม่เพิ่งทำงานกันได้ไม่กี่เดือนเป็นพวกที่ตั้งใจจะมาทำงานจริง ๆ ...” ต่อมาเป็นไปตามที่สมาชิกอบต.บ้านค้อกระบือพูดเพราะว่ามีสมาชิกอบต.หมู่บ้านอื่น ๆ มาเข้าร่วมจำนวน มากจึงถือได้ว่าเป็นการรวมพลคนอบต.ครั้งแรก นับตั้งแต่มีการเลือกตั้งเข้ามาทำให้เกิดเครือข่ายการทำงานของ ตำบลขึ้นมาโดยเป็นเครือข่ายธรรมชาติที่จะช่วยพัฒนาการเรียนรู้ของตำบลคูเมืองต่อไป

พวกเราไม่ได้หวังว่าจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากอบต. แต่ที่พวกเราคาดหวังมากก็คือ สมาชิกอบต.ของหมู่บ้านต่างๆ จะกลับไปทำกิจกรรมลด ละ เลิก สารเคมีภายในหมู่บ้านของตัวเองหรือ สนับสนุนให้ชาวบ้านทำกันมากๆ ขึ้นเท่านั้นก็เป็นทีพอใจของพวกเราแล้ว

นับว่าโชคที่สมาชิกอบต.เป็นญาติของพวกเราทั้ง 2 คน ถือว่าเป็นญาติกันโดยสายเลือดจึงมีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากโครงการและมาเป็นริ้วแรงสำคัญของหมู่บ้านต่อไปพวกเราคงไม่ต้องหวังว่าจะทำงาน กับองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)ไม่ได้แล้ว เพราะเรามีความพร้อมขนาดนี้จะต้องดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ได้ อย่างแน่นอน

การทำงานกับสมาชิกอบต.มีความยุ่งยากอยู่ตรงที่จะมีการประชุมกันเพียงปีละ 2 สมัยเท่านั้นทำให้การ มารวมตัวกันเป็นไปได้ยากหากจะมีการประชุมพร้อมกันอีกก็จะเป็นสมัยวิสามัญซึ่งไม่เกิดขึ้นบ่อยนักเวลา ส่วนมากของสมาชิกอบต.แต่ละคนก็คือการทำงานพัฒนาอยู่ในหมู่บ้านของตนเองหรือ “รับผิดชอบงานพัฒนา” ในหมู่บ้านของตนเอง

อย่างไรก็ตามในการปฏิบัติการจริงนั้น โครงการสนับสนุนทั้ง 2 เวที ทั้งของกำนันผู้ใหญ่บ้านและของ อบต. เนื่องจากมีงบประมาณพอที่จะสามารถจ่ายได้และเพื่อไม่ให้เกิดข้อขัดแย้งกันในตำบล ที่สำคัญการ ประชุมทั้งสองเวทีนี้ไม่มีการเลี้ยงอาหารกลางวัน ผู้เข้าประชุมต้องไปหาอาหารรับประทานกันเอง ภาพเดิมที่ เรามององค์กรท้องถิ่นเหล่านี้ คือจะต้องมีอาหารเครื่องดื่ม ค่าเดินทาง มีความพร้อมทุกอย่าง ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจะ ตรงกันข้ามกับภาพที่วาดไว้ โครงการเลยต้องเปลี่ยนเป็นการสนับสนุนทั้งหมดรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ในการจัด ประชุมด้วย หากเป็นไปได้ควรที่จะสนับสนุนค่าพาหนะเดินทางด้วยเพราะไม่มีจ่ายให้เลย ซึ่งกิจกรรมของ โครงการสร้างความปลื้มแก่ผู้เข้าร่วมเป็นอย่างยิ่ง

โครงการได้เข้าร่วมเวทีตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนเป็นต้นมา ได้นำเสนอความก้าวหน้าการทำงาน และ แผนที่จะทำต่อไป ได้รับความสนใจพอสมควร โดยเฉพาะจากที่ประชุมของกำนันผู้ใหญ่บ้าน สาเหตุน่าจะมี มาจากมีความใกล้ชิดมากกว่านั่นเอง สิ่งที่พบอีกเรื่องคือ โครงการส่งเอกสารและหารือกับผู้ใหญ่บ้านหลาย หมู่บ้าน แต่เป็นเรื่องของเอกสารเท่านั้น ต่อเมื่อมีโอกาสได้พูดคุยในเวทีใหญ่ได้เป็นลักษณะของทางการมาก ขึ้น มันทำให้การทำงานง่ายมากขึ้น การทำงานที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งต้องมาควบคู่กันไป จะ แบบใดก่อนหลังไม่สำคัญ

ระบบทางการ	ระบบไม่ทางการ
เอกสาร	ความสัมพันธ์
อบต. ผู้ใหญ่บ้าน	ผู้นำ
ประชุม	พูดคุย
ระเบียบ	พรรคพวก

ตารางที่ 4 - 5 แสดงการทำงานระหว่างระบบทางการและไม่ทางการ

นอกจากนี้ ระบบงบประมาณของอบต. เดิมมีการคาดการณ์เอาไว้ว่าจะต้องมีมากมาย สามารถนำมาพัฒนาด้านต่างๆ แต่จากข้อเท็จจริงพบว่า งบดำเนินงานและภารกิจของอบต. นั้นมีมากมาย ในอนาคตก็ต้องมีการถ่ายโอนอำนาจมาเพิ่มอีก ขณะที่ศักยภาพของอบต. เองเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง เพราะทรัพยากรด้านต่างๆ นั้นมีน้อยไม่เพียงพอต่อภารกิจที่ได้รับ คนที่ทำงานจริง คือ สำนักงานปลัดอบต. เป็นคนที่มีพลังในการขับเคลื่อนไม่ต่างกับข้าราชการประจำ

ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะถ่ายโอนอำนาจก็ต้องพิจารณาความพร้อมเสียก่อน ความคาดหวังจะให้ อบต. สนับสนุนงบประมาณหรือเป็นคนปฏิบัติการเองนี้ยังไม่สามารถที่จะดำเนินการได้เลย ตอนนี้เท่าที่ค้นพบคือ การที่จะร่วมงานกับอบต. ได้ดีที่สุดคือการสนับสนุนงบประมาณในการขับเคลื่อนให้กับอบต. โครงการดำเนินงานได้เต็มที่โดยมีอบต. สนับสนุนและเอื้ออำนวยให้ การส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจจนนำไปสู่การลด ละ เลิก สารเคมีอย่างแท้จริง น่าเป็นทางเลือกที่ดีกว่าในการที่จะให้ อบต. ดำเนินการเอง

“ตำบลคูเมืองโครงการสารเคมีเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2546 หรือ 2 ปีที่แล้ว ตอนนั้นเริ่มที่บ้านคือกระบือเพียงหมู่บ้านเดียว โครงการนี้ทำงานนี้ร่วมกับชาวบ้าน เป็นโครงการที่ดี ต่อไปอบต. มีโครงการที่จะส่งเสริมการทำงานอยู่แล้ว โดยที่มีงบประมาณให้หมู่บ้านละ 1 หมื่นบาท หากผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ไหนสนใจก็เขียนโครงการมาที่อบต. ได้จะเขียนมาหรือไม่เขียน ทางอบต. ก็มีนโยบายที่จะทำอยู่แล้วในเรื่องนี้ไม่ต้องห่วง (ปี 2548 ขณะที่คณะและทีมประเมินผลของ สสส. ลงพื้นที่)”

ประธานอบต. : 2548

พบความแปลกใจเล็กน้อยเมื่อทำงานร่วมกับอบต. คือ หน่วยงานต่างๆ พยายามให้โครงการของตัวเองเข้าสู่กลไกของอบต. จะได้เกิดความยั่งยืน แต่เมื่อมาคุยที่อบต. แล้วหน่วยงานเหล่านั้นนำที่จะทบทวนใหม่ และนำที่จะจะทำโครงการสนับสนุนอบต. มากกว่า

พวกเรามีโอกาสทำงานอย่างใกล้ชิดกับปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล แม้พวกเราเคยเสนอโครงการพัฒนาขอรับการสนับสนุนจากอบต.เมื่อโครงการระยะที่หนึ่ง แต่ก็ไม่ได้รับงบประมาณ ในโครงการระยะที่สองนี้เป็นกิจกรรมที่ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะทำงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลโดยเฉพาะ เพื่อนำไปสู่การขยายผลและเชื่อมการทำงานเมื่อโครงการสิ้นสุด

การสนับสนุนที่สำคัญมากคือ ความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพวกเราและ อบต. จนปลัด อบต. กล่าวพูดในที่ประชุมว่าจะทำงานเรื่องส่งเสริมการลด ละ เลิก สารเคมีนี้ต่อไป เพราะเป็นหน้าที่นโยบายของจังหวัดและส่วนกลางอยู่แล้ว

ตอนนี้ในหมู่บ้านต่าง ๆ ก็มีวัสดุอุปกรณ์พร้อมแล้ว เมื่อโครงการอื่นๆ ของอบต.หรือของหน่วยงานอื่น มาลงในพื้นที่ก็จะเป็นการต่อยอดกันไป ไม่ต้องมาเริ่มนับหนึ่งใหม่ โดยเฉพาะแกนนำหรือผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมโครงการสารเคมีนี้เป็นแบบอย่างที่ดีให้การเป็นลูกข่ายอื่นๆ ต่อไป

เท่าที่ทำมาแบบนี้ น่าที่จะเป็นการสรุปได้ชัดเจนว่า ศักยภาพในการทำงานของพวกเราได้รับการยอมรับในระดับที่น่าพึงพอใจ อย่างไรก็ตามมีสิ่งที่จะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า อบต. นั้นเป็นเรื่องของการเมืองในท้องถิ่น มีฝ่ายชนะและฝ่ายแพ้ ดังนั้นต้องจัดความสัมพันธ์ให้ดี อีกทั้งความสัมพันธ์กับกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ด้วย

4.6การประชุมประจำเดือนกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน

พวกเราได้ความคิดเห็นจากผู้ใหญ่บ้านและกำนันของหมู่บ้านในตำบลคูเมือง ต่อเรื่องสารเคมีทางการเกษตรและสิ่งทดแทนสารเคมีทางการเกษตร ในช่วงโครงการระยะที่สอง หลายๆเรื่อง เช่น

“.....ผมว่าปุ๋ยชีวภาพใส่ในปีแรกมันสู้ปุ๋ยเคมีไม่ได้ ข้าวได้ลดลงกว่าเดิม แต่พอหลายปีไปมันก็ได้เท่าๆกัน ประมาณปีที่ 3 ปีที่ 4 นี้ละจึงจะได้ผลเท่าปุ๋ยเคมีบางคนเขาบอกว่าปุ๋ยชีวภาพนี้ใช้แล้วหญ้าเยอะ เพราะดินมันดีหญ้าจึงขึ้นได้มาก ต้องเอายาฆ่าหญ้าไปฉีดอีกลำบากมาก.....ในหมู่บ้านเคมีมีคนทำหลายคน แต่ก็ไปไม่รอดเพราะมันไม่ตั้งใจ สู้ปุ๋ยเคมีไม่ได้มันเขื่องช้าไม่ทันกิน.....หากเอาปุ๋ยอินทรีย์มาใส่ก็ไปใหญ่ เพราะหญ้าจะเยอะมากเพราะมันมากกับปุ๋ย.....ใช้ปุ๋ยเคมีดินแข็ง หญ้าก็ไม่เกิด ได้สารเยอะ งามเร็ว.....คนที่ทำปุ๋ยชีวภาพต้องขยันจริงๆ จึงจะสามารถทำได้สำเร็จเพราะต้องทำเอา ต้องรอเอาฉีดยเอง ทำบ่อยๆ แต่เดี๋ยวนี้คนมันขี้เกียจ เลยทำให้การส่งเสริมไม่ได้ผลเท่าที่ควร....การใส่ปุ๋ยชีวภาพเป็นการเพิ่มจุลินทรีย์ให้กับดินมันไม่มีสารอาหารบ้างเลย คนเขาบอกว่าผลไม้ที่ได้มา สารที่มีในการใช้ปุ๋ยชีวภาพนั้นมันไม่มีความหวาน ดังนั้นในการผลิตเชิงพาณิชย์ต้องมีการใส่ปุ๋ยเคมีด้วย ซึ่งต้องมาคว่ำสัดส่วนของมันว่าจะอยู่ที่เท่าไร....การเพิ่มชีวิตให้แก่ดินนั้นเป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน เมื่อดินมีความอุดมสมบูรณ์แล้ว พืชก็จะเจริญเติบโตได้ดี ไม่ว่าจะเป็นปลูกอะไรก็ตาม ส่วนกรณีที่ว่าไม่มีสารอาหารที่จำเป็นหรือเพิ่มความหวานนั้น ชาวบ้านที่เขาเป็นผู้เชี่ยวชาญ แล้วจะเป็นคนปรุงใส่เอง อาทิ เติมนม กระดุก เนื้อสัตว์ นาลงไปในปุ๋ยด้วย เพื่อเพิ่มสารอาหาร ข้าเขาทำกันมานานแล้ว แต่มันขึ้นอยู่กับพื้นที่ว่า ปลูกอะไร หรือมีเงินมากน้อยแค่ไหน หรือมีความเชี่ยวชาญขนาดไหน.....การทำงานในช่วงแรกๆนี้ เป็นการร่วมกันจากการพยายามทำให้คนเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมี ด้วยการเรียนรู้ จากการปฏิบัติ ดังนั้นขั้นที่จะปรุงสูตรปุ๋ยชีวภาพ ต้องอาศัยอีกขั้นหนึ่ง แต่ก็มีชาวบ้านที่เขาได้ปรุงสูตรขึ้นมาเองก็หลายคน อาทิ ครอบครัวสายไหม ครอบครัวปัญญาญ ครอบครัวป่องรอง เป็นต้น ซึ่งที่ผ่านมาชาวบ้านก็ยอมรับ

ในผลงานของตัวเองแล้ว ...กรณีผลผลิตลดลงกว่าเดิม เกิดขึ้นกับคนที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพอย่างเดียว โดยที่ไม่ใช้ปุ๋ยคอกหรืออินทรีย์ประกอบด้วย มีชาวบ้านบางคนที่ใช้ชีวภาพอย่างเดียว จึงได้ผลดังกล่าว แต่ก็มีวิธีแก้ไขคือ ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือใช้ปุ๋ยเคมีแต่ลดปริมาณลงอีก ความจริงแล้วใส่แค่ปุ๋ยคอกก็พอแล้ว แต่เป็นหลักจิตวิทยาให้กับตัวเองที่ยึดติดกับปุ๋ยเคมีแล้วนั้น ถ้าสังเกตดีๆจะเห็นว่าเรามีผลผลิตลดลงแต่กำไรเพิ่มขึ้นมาก รายได้เพิ่มเองแล้วไม่เอาอย่างนี้จะเอาอย่างไรต่อไปเป็นการพูดของโครงการสารเคมี ขอให้มาฟัง ขอให้พวกเราฟังด้วย ว่าไปทำอะไรถึงไหนอย่างไร และขอขอบคุณสำหรับอาหาร เครื่องดื่ม สำหรับการประชุมวันนี้ ตอนนี้อยู่ไหนแล้วเราเริ่มประชุมแล้วคอยพวกคุณนะ....” ความคิดเห็นข้างบนนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในเวทีประชุมประจำเดือนของกำนันและผู้ใหญ่บ้านของตำบลคูเมือง

ในช่วงแรกพวกเราเริ่มจากเข้าไปพูดในฐานะผู้เข้าร่วมจนในที่สุดก็กำหนดเป็นวาระให้เราได้พูดกันทุกครั้ง นับว่าเป็นการทำงานร่วมกันเป็นอย่างดีของพวกเรากับผู้นำชุมชนระดับตำบล ซึ่งมีทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน แพทย์ตำบล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกว่าจะมาถึงวันนี้ได้พวกเราก็ต้องทำงานจริงและสม่ำเสมอทำทั้งในระดับหมู่บ้านและตำบล จนเป็นที่ยอมรับในความตั้งใจและฝีมือของเรา สิ่งหนึ่งที่ได้รับจากกลุ่มผู้นำชุมชนก็คือ “ถ้าหัวหน้ามาอยู่ที่บ้านผมนะ จะให้สมัครเป็น อบต.เลย แบบไม่มีคู่แข่ง นี่ไม่รู้บ้านคือปล่อยให้คนเก่งๆ แบบนี้ได้ยังไงนะ คนเก่งก็ต้องส่งเสริมให้ดีขึ้นไปอีก มาเป็น อบต.เลยจะได้ช่วยพัฒนาตำบลของพวกเรา”

เวทีประชุมประจำเดือนของกำนันผู้ใหญ่บ้าน จัดทุกวันที่ 8 ของทุกเดือนไม่ได้จัดอาหารเลี้ยง ทุกคนจะหากินเองอบต.ไม่ค่อยได้เข้าร่วมมองว่าเป็นเรื่องของกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่ก็ดีแล้วที่เป็นแบบนี้ เพราะลักษณะการทำงานนั้นแตกต่างกันมาก หากจะทำงานกับผู้ใหญ่บ้านจะต้องสนับสนุนการทำงานด้วยการเลี้ยงอาหาร น้ำ วัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญพวกนี้ต้องการทางออก มุมมองใหม่ โดยเฉพาะอย่าไปเพิ่มภาระการทำงานการประชุมหรือสิ่งแปลกปลอมในหมู่บ้านเด็ดขาด

สิ่งที่ผู้ใหญ่บ้านมีมากกว่า อบต.ก็คือ การระดมชาวบ้าน การคัดรายชื่อ ความเคารพยำเกรงจะมีมากกว่า เห็นว่าการคัดเลือกอาสาสมัครโครงการในแต่ละหมู่บ้าน การจัดเวที การประชุมและความใส่ใจ ความสนใจเป็นเรื่องของบารมีในหมู่บ้านมากกว่าการทำงานกับผู้ใหญ่บ้าน การใช้เอกสาร การใช้วาจา การใช้อาสาสมัคร ยังไม่เพียงพอต้องเอาสิ่งของเข้าไปด้วยเพื่อแสดงให้เห็นว่า นี่ของจริงนะ และต้องไม่เป็นการเพิ่มภาระในการทำงานให้กับพวกเขา

ที่สำคัญจะต้องทำงานเชิงรุกบุกเบิกให้ถึงบ้าน นั่นคือ การเคาะประตูบ้านทำงานนั่นเอง อาสาสมัครลงพื้นที่แบบที่ผู้ใหญ่บ้านเองไม่ทันตั้งตัว เจอเมีย เจอลูก อบต.หรือใครก็บอกว่าเป็นใครมาจากไหน มาทำไม เห็นตอนแรกงงๆ แต่พอไปทำปุ๋ยหรือเอาปุ๋ยไปแจกเท่านั้นละเริ่มเห็นผลการทำงาน มีความกระตือรือร้น การซักถาม มีการขอเบอร์ติดต่อ มีการติดต่อกลับมา และถามคำถามที่แตกต่างไปจากเดิมคือ “เมื่อไหร่จะจัดเวทีเตรียมชาวบ้านมานานแล้วมาเร็วว่ะ แล้วจะให้ผมทำอย่างไรต่อไป”

ข้อสรุปที่น่าสนใจ

แม้เอกสารและจดหมายที่ส่งไปจะถึงมือของผู้นำชุมชน และเป็นหลักฐานที่ดี แต่ยังไม่อาจที่จะเรียกความสนใจจากผู้นำชุมชนได้ในระดับที่ดี ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่า เอกสารที่ผู้นำชุมชนพวกนี้ได้รับนั้นมีจำนวนมากจากทุกกระทรวง บางครั้งลืมไปแล้วว่าเคยได้รับเอกสารจากโครงการ เพราะมีมากเกินไป

จากการสอบถามและสังเกตหลายๆครั้ง พบว่า 1) เอกสารราชการที่เป็นลักษณะของคำสั่งการ หรือการมอบหมายงานจะได้รับความร่วมมือหรือสนใจมากกว่าเอกสารที่เป็นการขอความร่วมมือ อาทิ เช่น การส่งคนไปอบรม การประชุม การสัมมนา การดูงาน 2) หน่วยงานที่สามารถเรียกความร่วมมือจากผู้นำชุมชนได้มากที่สุดคือ ที่ว่าการอำเภอซึ่งดูแลพวกเขาอยู่

ดังนั้นหากจะทำงานต่อไปหรือสรุปบทเรียนอันหนึ่งที่ที่น่าสนใจต่อไปก็คือว่า “การทำงานร่วมกับผู้นำชุมชนนั้นต้องทำงานผ่านผู้บังคับบัญชาโดยตรงของพวกเขา จึงได้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ก็เชื่อว่าจะจบเพียงเท่านั้น เพราะจะเป็นการได้เพียงแต่กายเท่านั้นแต่จิตใจไม่ได้ ดังนั้นจึงต้องมีการทำงานเพื่อดึงดูดจิตใจของผู้นำชุมชนให้มาสนใจจริงๆหรือร่วมมือจริงๆ นอกจากนี้ยังต้องจัดทำเอกสารให้ดูแปลกใหม่หรือน่าสนใจ เพื่อให้ง่ายต่อการจดจำอีกด้วย” ซึ่งบทเรียนทั้งสองอย่างนี้

4.7การทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน

สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม และ เครือข่ายอโซก เป็น 2 องค์กรที่ทำงานร่วมกัน ในส่วนของของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสมนั้น ได้ทำงานร่วมกันเพราะนักวิจัยได้รับข่าวว่าโครงการพลังงานได้เชิญพื้นที่นำร่องทั้ง 5 แห่ง มาวางแผนร่วมกันในการทำงานก่อนที่จะเริ่มโครงการ ในครั้งนั้นนักวิจัยได้จึงถือโอกาสเข้าร่วมงานเพื่อทำความรู้จักกันและมาหารือกับแกนนำโครงการ

เมื่อมองในมิติเวลา พบว่าช่วงเวลาของโครงการพลังงานกับโครงการสารเคมีนั้น โครงการพลังงานเริ่มเร็วกว่าประมาณครึ่งปีและจบลงก่อนประมาณ 1 ปี ความน่าสนใจอยู่ที่ในช่วงที่โครงการทั้งสองดำเนินการไปนั้นมีการสอรับและสนับสนุนกันอยู่ในเกณฑ์ที่ดี โดยเฉพาะกิจกรรมบางอย่างที่เข้ามาส่งเสริมกัน เช่น เตาเผาถ่านประสิทธิภาพสูง ที่สามารถผลิตน้ำส้มควันไม้เอาไปใช้กับพืชผลทางการเกษตรได้

บางครั้งโครงการพลังงานกับโครงการระยะที่สองจัดเวทีตรงกันที่บ้านค้อกระบือ ในครั้งนั้นเกิดขึ้นเพราะมีการเลื่อนระยะเวลาการจัดเวทีมาจนชนกัน ดังนั้นบ้านค้อกระบือจึงมีสองเวทีในเวลาเดียวกัน เวทีที่หนึ่งเป็นเวทีพลังงานที่วัดบ้านค้อหวาง พูดคุยกันเรื่อง พลังงาน เวทีที่สองเป็นเวทีสารเคมี ที่วัดป่าโพธิ์ธาราม พูดคุยกันเรื่องสารเคมี บังเอิญแกนนำของโครงการพลังงานงานเป็นแกนนำในโครงการสารเคมีด้วย จึงต้องแบ่งหน้าที่กันทำ ในครั้งนั้นนักวิจัยพยายามที่จะรวมเวทีทั้งสองเข้าด้วยกันเพื่อให้บูรณาการอย่างที่พูด แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เข้าว่าต่างคนต่างไม่ยอมย้ายจุดตัวเอง เพราะได้เตรียมความพร้อมเอาไว้อยู่แล้ว แต่ก็นับว่าเป็นความใจกว้างของทั้งสองโครงการที่จะเข้าร่วมมือกัน

ส่วนเครือข่ายอโศก ของราชธานีอโศกนั้น พวกเราได้เข้าไปขอความช่วยเหลือในการเป็นแหล่งเรียนรู้ จากเขามากกว่า โดยการนำแกนนำไปดูงาน เพราะเครือข่ายนี้มีความเชี่ยวชาญมากกว่าเรา มาก ทำมานาน มี ผลงานที่ชัดเจน

ทั้งสองเครือข่ายที่ทำงานร่วมกันนั้น นับว่าได้ทำให้เกิดผลงานต่างๆในตำบลคูเมืองและบ้านค้อหวาง เป็นอย่างมาก เรียกได้ว่า หากไม่มีเครือข่ายเหล่านี้การทำงานของโครงการระยะที่สองต้องลำบากมากกว่านี้ใน การทำงาน

4.8 มหกรรม : รวมพลคนคูเมือง

กิจกรรมสุดท้ายที่ทำในโครงการระยะที่สอง คือ การจัดมหกรรมระดับตำบล โดยจัดขึ้นในวันที่ 13-14 ตุลาคม 2548 ณ คอนปู้ตา บ้านค้อกระบือ ตำบลคูเมือง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ในงานวันนั้นทำให้พวกเราได้เห็นผลงานของโครงการที่ทำมา 2-3 ปี หมดงบประมาณไปแล้วกว่าบาท คนเข้าร่วมวันนั้นมาจากทั้งตำบลคูเมือง สถานีอนามัยตำบลคูเมือง องค์การบริหารส่วนตำบลคูเมือง สถานี อนามัยทุ่งเกษม สถานีอนามัยศรีโค สำนักงานสาธารณสุขอำเภวารินชำราบ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภวาร ินชำราบ สำนักงานเกษตรอำเภวารินชำราบ กองทุนสิ่งแวดล้อมโลก/แผนสนับสนุนโครงการขนาดเล็ก เครือข่ายอโศก มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี สมาคมเทคโนโลยี มหาวิทยาลัย วลัยลักษณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ

ถ้ามองในแง่ของผู้เข้าร่วมนับว่าครั้งนี้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งยวด แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ เนื้อหาของ งานมหกรรมในวันนั้นมากกว่านั้นคือ

1) การแสดงละครและสื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับสารเคมี และมีงานของเด็กนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านค้อหวาง และโรงเรียนบ้านหนองจิกนาเรือง โดยการฝึกฝนของนักเรียนและคณะครูของทั้ง 2 โรงเรียน การแสดงดังกล่าว สร้างความประทับใจให้กับผู้ชมเป็นจำนวนมาก

2) ชุมนแสดงเรื่องผลิตภัณฑ์ทดแทนสารเคมีของศูนย์จำหน่ายกากน้ำตาล และสารเคมีที่ผลิตและจำหน่าย โดยชาวบ้าน อาทิ น้ำยาล้างจาน น้ำด่าง แชมพู สบู่ น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างห้องน้ำ พิมเสน กากน้ำตาล ปุ๋ยชีวภาพ น้ำ/แห้ง

3) ชุมนพลังงานทดแทนที่จัดแสดงเรื่องพลังงานทดแทน อาทิ เตาเผาถ่านประสิทธิภาพสูง นำสัสมควันไม้ ถ่าน เตาหุงต้มประหยัดพลังงาน โดยที่เป็นการแสดงให้เห็นว่าการลด ละ เลิกพลังงานนั้นเป็นอย่างไร และทำ อะไรได้บ้าง

4) ชุมนโรงเรียนบ้านโนนจิกและโรงเรียนวัดบ้านค้อหวาง เป็นการนำผลงานของนักเรียนมาแสดงโชว์ซึ่ง เป็นทั้งการทำโครงงาน โครงการและรายงานของนักเรียนชั้นต่างๆ อาทิ น้ำยาต่างๆ ภาพถ่าย ปุ๋ยชีวภาพ ต้นไม้ ผัก ฯลฯ โดยมีเป้าหมายเพื่อแสดงให้เห็นว่า นักเรียนของทั้ง 2 แห่งนี้ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไรบ้าง

5) ชุมนของกลุ่มผลิตภัณฑ์ฯ ภายในประกอบด้วย ความรู้ต่างๆที่บรรจุเอาไว้ภายในศูนย์ อาทิ เกษตร อินทรีย์ สารเคมี ฯลฯ

6)จุดประจวบผลิถัณท์ที่เป็นผลงานของโครงการที่ชาวบ้านนำเข้ามาประกวด อาทิ ผัก ผลไม้ น้ำยาต่างๆ ผลิถัณท์พลังงานทดแทนถือว่าจุดนี้เป็นไฮไลต์ของงานก็ว่าได้ เพราะมีการให้รางวัลและประกาศนียบัตรด้วย โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ ผักปลอดสารเคมี ผลไม้ปลอดสารเคมี ข้าวปลอดสารเคมี ผลิถัณท์น้ำยาต่างๆ

7)จุดสาธิตการทำไบโอดีเซล ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้ทดลองใช้ไบโอดีเซลทดแทนน้ำมันดีเซล นอกจากการที่ทดลองหรือการสอนแล้วยังมีการใช้รถยนต์จริง ให้ดูอีกด้วย ทำให้ชาวบ้านให้ความสนใจเป็นอย่างดี

งานมหกรรมครั้งนี้มีหลายสิ่งที่จะกล่าวถึง และน่าจะเป็นบทเรียนในการทำงานโครงการหรือพื้นที่อื่นๆได้ นั่นคือ

1)การเชิญหน่วยงานราชการเข้าร่วม โดยการเชิญเข้ามาเป็นหนึ่งในที่ประชุมไม่ใช่เป็นประธานหรือแขกผู้มีเกียรติ ทุกคนจะเท่าเทียมกัน เป็นดีต่อทั้งสองฝ่ายคือ หน่วยงานกว้างตัวสบายๆ ไม่พิธีรีตอง ส่วนชาวบ้านก็ไม่ต้องเตรียมการต้อนรับเกินความสามารถของชาวบ้าน

2)การจัดสถานที่ที่เป็นแบบกันเองที่สุด มีเก้าอี้ธรรมดา เสื่อ แคร่ เต้นท์ ของกินของใช้ เป็นสิ่งที่ใช้ในการจัดเวที ไม่มีอะไรที่ต้องจัดแบบฟุ่มเฟือยเลย

3)บทบาทของแกนนำและผู้เข้าร่วม ที่ตั้งใจจะพัฒนาให้เป็นผู้หน้าที่เก่งขึ้น คือ ครู อาสาสมัคร ก็จัดการให้รับผิดชอบงานต่างๆ เช่น พิธีกร ประธานงาน เชิญคน สถานที่ ฯลฯ โดยที่เราดูแลอยู่ห่างๆ

4)การจัดประกวด เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจมากโดยเฉพาะรางวัลเกียรติคุณที่ชาวบ้านได้รับนั้นมีค่ามากกว่า “คำพูดหรือการกระทำเสียอีก” ดังนั้น การจัดระบบมอบรางวัลดีๆจะเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ชาวบ้านทำงานอย่างเต็มที่

5)ความสนุก เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำงานและกิจกรรมขนาดใหญ่ สิ่งใดที่อนุโลมได้ก็ปล่อยให้ อย่ายึดถือมากเกินไป

6)ประสบการณ์ทำงาน จะเป็นตัวที่ตัดสินใจว่างานนี้ยากหรือง่ายขึ้น เพราะมีความพร้อมและการทำงานมาก่อนจึงจะง่ายขึ้นเรื่อยๆ หลายครั้งที่พวกเราทำแบบครั้งแรกจึงล้มเหลวและหนักเกินจริง แต่ระยะหลังการจัดงานแบบนี้ง่ายกว่าเดิมเยอะ เพราะอาศัยทีมที่ทำงานมานานและประสบการณ์แต่ละคนนั่นเอง

หลายฝ่ายชื่นชมการจัดงานครั้งนี้มาก แต่สิ่งที่ลืมไม่ได้ก็คือ ถ้าไม่มีสมาชิกอบต. อาสาสมัครวิจัย อาสาสมัครชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ราชการ สกว. สสส. ยูเอ็น ผู้เข้าร่วม และภาคอื่นๆ งานนี้จะทำไม่ได้เลย เพราะ อาศัยโครงการหรือนักวิจัยนั้นไม่มีปัญญาทำแน่นอน

กระบวนการครั้งนี้เป็นบทสรุปที่ชี้ให้เห็นว่าหมู่บ้านไหนให้ความร่วมมืออย่างจริงจังแค่ไหน ซึ่งจะต้องทำงานสนับสนุนต่อไป ส่วนหมู่บ้านที่ยังไม่มาน่าจะทำงานเพิ่มเติมในอีกแบบหนึ่ง นี่จะเป็นการติดตามประเมินผลที่ “ชาวบ้านเขาตัดสินใจกันเอง” ไม่ใช่พวกเรา

กระบวนการทางสังคมแบบนี้ เป็นสิ่งที่ตั้งขึ้นมาโดยชาวบ้าน เพราะฉะนั้นต้องระวังการทำงานที่อาจจะมีปัญหาได้ อย่าให้ชาวบ้านรู้สึกว่ คนทำงานเท่ากันทำไม่ได้ไม่เหมือนกัน ให้ความร่วมมือมากทำไมได้รับน้อย ฯลฯ

...มีช้างมาชนกับ 2 เชือกที่ตอนปู่ตา ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติกับพวกเราชาวตำบลคูเมืองเป็นอย่างยิ่งนั้นก็คือพัฒนาการอำเภอวารินชำราบและสาธารณสุขอำเภอวารินชำราบที่ท่านมีความตั้งใจและใส่ใจต่อกิจกรรมของโครงการนับว่าเป็นครั้งแรกของตำบลเลยที่เกิดเหตุการณ์เช่นนี้นับว่าเป็นนิมิตหมายอันดีของพวกเรา

กลุ่มผลิตภัณฑ์ฯ : 2548

ระหว่างการจัดมหกรรมนั้น มีผู้ใหญ่บ้านจากสองหมู่บ้าน ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับปุ๋ยเคมีเหมือนกัน แต่ปุ๋ยชีวภาพแตกต่างกัน ได้พูดคุยกันเกี่ยวกับปุ๋ยชีวภาพโดยที่คนหนึ่งเอาไปทดลองใช้และเห็นผลสำเร็จจนเป็นที่พอใจของตนเอง ส่วนอีกคนหนึ่งยังไม่ได้ทดลองใช้เลย เพียงแต่อาศัยการได้ยินและได้ฟังมาเท่านั้นเอง

การได้ทราบหรือการแลกเปลี่ยนกันครั้งนี้ทำให้พวกเราเห็นว่า เมื่อคนที่เชื่อมั่นว่าทำได้จริงนั้น อย่างไรก็ไม่ยอมแพ้เพราะตัวเองพิสูจน์มากับมือ ต่างกับคนที่ไม่เคยทดลองเลยจะพูดแต่ละคำต้องอาศัยคนอื่นเขาพูดว่าอย่างนั้นหรือมันน่าจะเป็นอย่างนี้

มาดูตัวอย่างข้อสนทนาของสองผู้นำชุมชนที่ถือว่าเป็นช้างที่ไม่แพ้กันได้แลกเปลี่ยนโดยมีชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านให้กำลังใจอยู่ข้างๆ

ผอ.บ.1 “ปุ๋ยชีวภาพนี่ดีนะ แต่มันสู้ปุ๋ยเคมีไม่ได้ เพราะมันเจียวช้าไม่ทันใจทำให้คนไม่ค่อยใช้กัน”

ผอ.บ.2 “มันไม่ใช่อย่างนั้นหรอก เพราะสังเกตดูจากที่เคยใช้มาและกำลังใช้อยู่ขณะนี้ มันก็ทำให้ข้าวเจียวดีนะ แถมยังเจียวนานกว่าด้วย”

ผอ.บ.1 “แต่ชาวบ้านก็ต้องการให้ข้าวเจียวเร็วๆ ดูแล้วมันก็มีประสิทธิภาพ”

ผอ.บ.2 “พวกเราต้องเปลี่ยนความคิดกันไม่ใช่มันจะเจียวแล้วดี มาดูต้นข้าวที่ใส่ปุ๋ยชีวภาพสีใบเขียวต้นขาวอวบสวยงาม ต่างจากปุ๋ยเคมี ที่ใบแดง ต้นก็ลีบไม่เห็นสวยเลย”

ผอ.บ.1 “แล้วที่บอกว่า ใส่ปุ๋ยชีวภาพแล้วดีนี่ หล้าก็ต้องเยอะละสิ แบบนี้ต้องใช้สารเคมีมาฆ่าหญ้ายังอันตรายไปใหญ่”

ผอ.บ.2 “จะว่าแบบนั้นก็ไม่ได้ การที่มีหญ้าขึ้นเยอะนั้น เราก็ต้องดูแลมันจะเกี่ยวจะถอนก็เป็นเรื่องของคนแล้ว จะไปโทษปุ๋ยก็ไม่ได้ ดีเสียอีกการที่มีหญ้าเยอะนั้นมันแสดงให้เห็นว่าดินมันดีจึงมีหญ้าขึ้นได้ แบบนี้น่าจะดีใจมากกว่า”

4.9 บทสรุปตำบลคูเมือง

การทำงานทั้งตำบลคูเมือง เป็นกิจกรรมที่หนักสุดเพราะต้องทำปุ๋ยชีวภาพ 11 หมู่บ้าน ๆ ละ 20-40 ถึงใหญ่รวม 220-300 ถึง โดยอาสาสมัครวิจัยประสานงานกับผู้ใหญ่บ้าน (ความจริงจากการที่ผู้ใหญ่บ้านกำหนด ต่างถามว่าเมื่อไหร่จะไปเพราะคอยอยู่ จึงทำให้ทางอาสาสมัครวิจัยมีกำลังใจ เพราะดูว่าผู้นำชุมชนให้ความสนใจและเรียกร้อง พวกเราคิดว่าน้ำขึ้นให้รีบตักจึงประชุมวางแผนกันและได้ข้อสรุปว่าเราจะต้องเร่งทำ

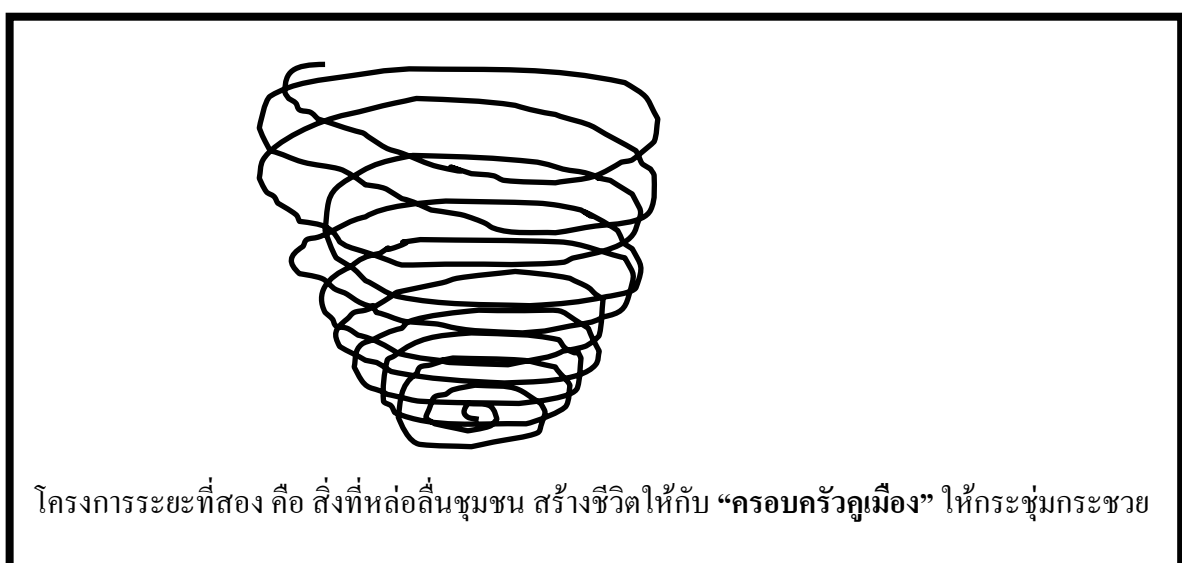
ปฏีชีวิภาพให้ครบทุกหมู่บ้าน เพื่อที่จะทำให้ผู้นำชุมชนเห็นว่าการที่พวกเขาแสดงความคิดเห็นหรือพูดอะไรเราก็ออมรับฟังความคิดเห็นของพวกเขา และในอนาคตจะทำให้พวกเราทำงานในพื้นที่เหล่านี้ง่ายขึ้น) และเตรียมวัสดุอุปกรณ์

การจัดกระบวนการทำงานของทีมอาสาสมัครวิจัย ตั้งแต่การเช่ารถ การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ การบริหารงบประมาณ การประสานงาน การแบ่งทีมทำงาน และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ความปลอดภัย การเปิดโอกาสและการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ จะเห็นได้ว่าเป็นการทำงานที่มีระบบมากขึ้น สามารถจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นและเหตุการณ์ในการทำงานมากขึ้น เพราะงานใหญ่และเร่งด่วน อย่างนี้สามารถผ่านไปได้ก็ถือว่า “เก่งแบบสุดยอด”

การขยายจำนวนคนทำงานเป็นเรื่องของการเปิดโอกาสให้คนอื่นมาเข้าร่วมกระบวนการมากขึ้น ยังไม่มั่นใจว่า เพราะค่าตอบแทนหรือว่ามาด้วยใจ ซึ่งคงเป็นทั้งสองอย่างรวมกัน มีบางคนที่ไม่ได้ไปเพราะไม่มีพาหนะให้เดินทางไปได้ก็ร้องไห้ร้องไห้กันก็มี เพราะรถไม่พอ ใช้รถจักรยานยนต์ถึง 10 กว่าคันก็ยังไม่พอ

4.9.1 ตำบลมีชีวิตหรือ ครอบครัวคูเมือง โครงการระยะที่สองนี้ได้ “การสร้างชีวิต” ให้กับตำบลคูเมือง ทำให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของ 12 หมู่บ้าน ผ่านทาง อบต. และเกิดจากทำกิจกรรมเดียวกัน (การทำปฏีชีวิภาพ) และมีน้ำมันหล่อลื่นอย่างพวกเราคอยวิ่งไปทั่วตำบลทุกซอกทุกมุม

พวกเราทุกคนเกิดและโตที่นี่หากไม่มีโครงการนี้ก็ไม่มีโอกาสที่จะตระเวนทั้งตำบลแบบนี้เหมือนกัน คงได้แต่อยู่ที่บ้านคือกระป๋องตอสนี่น่าดีใจที่ตำบลคูเมืองของพวกเราได้ขับเคลื่อนออกมาสู่โลกภายนอกที่มีความกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่แค่ระดับประเทศแต่เป็นของโลกเลยทีเดียว ด้านกิจกรรมของโครงการได้ยึดโยงคนใน 12 หมู่บ้าน เอาไว้ด้วยกันได้ ไม่ใช่เพียงแค่การเป็นเครือข่ายกัน (ข้าดูจะขาดการสานต่อลงทุกวัน) มาเป็นการยึดโยงจากเป้าหมายและกิจกรรมร่วมกัน รายละเอียดตามแผนภาพที่ 4 –5 ที่ให้การเคลื่อนไหวเป็นพายุของตำบลคูเมือง ไม่ได้เป็นตำบลที่เงียบเชียบหรือขาดการทำงาน แต่เป็นตำบลที่มีการเคลื่อนไหวผ่านโครงการระยะที่สอง

แผนภาพที่ 4 – 5 แสดงกระบวนการหมุนของความรู้และชีวิตในตำบลคูเมือง

ถ้าเปรียบตำบลคูเมือง เป็นครอบครัวก็เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ขยายตัวออกไปแบ่งออกเป็นหมู่บ้านต่างๆ จึงมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันเป็นเครือญาติ ไม่ว่าจะเป็นทางสายเลือด หรือโดยการแต่งงาน ตระกูลใหญ่ในตำบลจะมีอยู่ไม่มากนัก ดังนั้นถ้าจะไล่ตระกูลหรือความสัมพันธ์กันก็รู้จักกันหมด ยกเว้นรุ่นลูกรุ่นหลาน สมัยนี้เท่านั้นที่ไม่ได้รู้จักกัน

ณ วันนี้เราที่ตำบลคูเมืองได้เปิดโอกาสให้ตนเอง เป็นตำบลที่หลังไหลของกระบวนการพัฒนาสู่การขับเคลื่อนงานพัฒนาอื่นๆ โดยมีพลังของผู้ก่อการคดีย่าง อบต. สอ. สสอ. พช. ฯลฯ เข้ามาสนับสนุนพวกเรา ไม่อยากคิดว่า ต่อไปจะเกิดอะไรขึ้นกับตำบลคูเมือง (สิ่งดีๆ)บ้าง แต่พวกเราเชื่อมั่นว่าตำบลนี้ ตำบลของพวกเรา จะรับมือและก้าวต่อไปข้างหน้าอย่างเท่าทันและไม่สิ้นเปลืองแต่อย่างไร

แต่กว่าที่จะถึงวันนี้ พวกเรากับชาวบ้านคูเมืองก็ได้ผ่านปัญหา อุปสรรค หยาดเหงื่อ และแรงงานมาอย่างโชกโชน ไม่เคยมีใครคิดว่าตำบลเราจะก้าวมาถึงจุดนี้ได้แต่พวกเราทำมาได้

ถ้าถามว่าเดี๋ยวนี้ตำบลคูเมืองมีอะไรอยู่ พวกเราก็ตอบได้เลยว่า มีกระบวนการไหลเวียนของความรู้และการกระทำ มีคำถามต่อไปว่าความรู้ที่สำคัญคืออะไร มันก็คือความรู้เรื่องสารเคมี การทำงานชุมชน การป้องกันตนเอง ฯลฯ และการกระทำที่ว่ามันคืออะไร มันก็คือ การกระทำที่เกิดจากการปฏิบัติจริงนั่นเอง แต่ถ้าถามพวกเราว่ามันสิ้นสุดหรือยังหรือสมบูรณ์แบบหรือยัง คำตอบที่ได้รับคือ ยังและไม่มีวันสิ้นสุด “กระบวนการเรียนรู้ ย่อมคู่กับเราไปจนตาย” นี่ก็คำตอบ แต่มันจะยกระดับความรู้ขึ้นไปเรื่อยๆ จาก 1 เป็น 2 จาก 2 เป็น 3 เป็นอย่างนี้ไปตามลำดับของคน ครอบครัว หมู่บ้าน และตัวเองในที่สุด เพราะความรู้เองก็จะเคลื่อนไหวตัวเองสูงไปเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นสารเคมี พลังงาน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ มันก็จะพัฒนาลำดับเอาไปเรื่อยๆ เช่นกัน

4.10 น้ำทิพย์ : ความคิดเห็นจากภาคี

พวกเราเป็นคนทำงานในพื้นที่ ดังนั้นเวลาทุกวินาทีจึงหมดไปกับการมุ่งมั่นให้เกิดผลงานอย่างเป็นรูปธรรม การจะติดตามหรือประเมินผลแม้พวกเราจะทำอยู่เป็นปกติแต่ข้อมูลที่ได้อาจไม่จริงที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นอาจจะไม่ชัดเจน

การที่มีคนจากภายนอกเข้าไปติดตามและประเมินผลงานของพวกเรานับว่า เป็นเสียงสะท้อนที่มีคุณค่ามาก พวกเราจะได้ว่ายังขาดอะไรไปบ้าง เราจะได้พัฒนาให้ถูกทางหรือแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

ต่อไปเป็นตัวอย่างเสียงสะท้อนหรือเสียงสวรรค์ที่ภาคีพัฒนาภายนอกสะท้อนต่อโครงการของพวกเรา “.....สิ่งที่ชาวบ้านคือกระป๋องน้ำที่จะทำคือการทำที่ต้องใช้ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาโดยเฉพาะการที่ต้องพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่สามารถบอกได้ว่าสิ่งที่เป็นน้ำยาล้างจาน น้ำยาล้างห้องน้ำ น้ำยาซักผ้า ฯลฯ ไม่ใช่ใช้ขวดโค้ก ชาเขียว น้ำดื่ม มาใส่ ซึ่งจะทำให้เวลาใช้โดยคนที่ไม่รู้จะผิด ประเภทได้หรือหากแยกว่านั่นคือ เด็กรับประทานจะเกิดอันตราย การแก้ไขอาจจะมีการผลิตขวดที่เป็นการเฉพาะว่านี่เป็นน้ำยาอะไร แล้วก็มีการนำขวดมาคืนแล้วเอาไปใหม่ แต่ต้นทุนก็อาจจะสูงขึ้นมา แต่ก็ต้องทำ.....อีกเรื่องหนึ่งที่ยากจะฝากเอาไว้คือ การให้ความรู้สารเคมีที่มีชนิดต่างๆ มาทดแทนสารเคมีอันตรายนั้นมันคืออะไร มีคุณสมบัติอย่างไรบ้าง หากทำได้อย่างนั้นแล้วนับว่าประสบผลสำเร็จเต็มที่....อาจารย์มาที่นี่เป็นครั้งที่ 3 แล้วจำได้ว่าตอนนั้นมาเห็นแต่คนแก่

กับกลุ่มเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรม แต่มาถึงวันนี้ได้เห็นกลุ่มคนวัยกลางคน หรือคนใหม่ๆ เข้าร่วมกิจกรรม นับว่าเป็นสิ่งที่ดีถือว่าสำเร็จ มีสิ่งที่น่าสนใจจะทำต่อไปก็คือการฝึกให้กลุ่มนักเรียนได้ทดลองเชิงวิทยาศาสตร์ ฝึกการสังเกตให้พวกเขาได้เรียนรู้ ฝึกนิสัยให้รู้จักการใช้ผลิตภัณฑ์สารเคมีอย่างถูกต้อง ต่อไปนี้ทำเรื่องนี้เพิ่ม หากเป็นไปได้น่าจะจะไปแลกเปลี่ยนกับโรงเรียน 60 พรรษา ที่อยู่กิ่งอำเภอเหลาเสือโคก จ.อุบลฯ อยู่ไม่ไกล นักเรียนของที่นี่ทำโครงการเรื่องสารเคมี มีการผลิตน้ำส้มควันไม้ อยากให้เกิดการเชื่อมโยงกัน.....ผมคิดว่าได้เข้าร่วมกิจกรรมของชาวตำบลคูเมือง อย่าถือว่าเป็นการประเมินผลเลย ให้ถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันแล้วกัน สิ่งที่ผมอยากจะฝากเอาไว้ก็คือ อันตรายระยะยาวที่อาจจะเกิดขึ้นจากการใช้ปุ๋ยชีวภาพ นั่นคือ การใช้มือเปล่าๆ ไปคนหรือสัมผัสกับปุ๋ยชีวภาพ ผมกลัวว่ามันจะซึมเข้าสู่ร่างกายสะสมเป็นอันตรายต่อไป เพราะกากน้ำตาลก็เป็นสารเคมี การหมักหรือคองก็ทำให้เกิดเชื้อโรคต่างๆ ได้ ดังนั้นควรที่จะมีการป้องกันเอาไว้ก่อนจะดีกว่า โดยการใช้ไม้คนหรือใส่ถุงมือ เราควรที่จะป้องกันเอาไว้ดีกว่าจะแก้ไขภายหลังเพราะยังไม่มียาวิจัยที่ยืนยันว่าอันตรายเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นผมคิดว่าที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมแม้ว่าผมจะฝึกงานแต่เป็นโอกาสที่ดีตรงกับช่วงมหกรรมตำบล ผมคิดว่าที่เห็นพวกเราได้ร่วมมือร่วมใจ ดูแลรักษาสสิ่งแวดล้อม เพราะทุกวันนี้สภาพแวดล้อมของพวกเราแย่ลงทุกวัน ดังนั้นพวกเราต้องมาช่วยกันอย่างเต็มที่ การทำปุ๋ยชีวภาพ หรือการอนุรักษ์พลังงาน เป็นสิ่งที่มีประโยชน์อย่างยิ่ง ที่จะช่วยชาวบ้านได้

เสียงสะท้อนของผู้เกี่ยวข้อง

....บรรลุดัตตประสงค์ที่ตั้งไว้จากการสังเกตและสอบถามพบว่าผู้เข้าร่วมมหกรรมสารเคมีตำบลประชาชนตื่นตัว และมีความตระหนักในอันตรายของสารเคมี แต่ยังขาดความรู้ที่ถูกต้อง โดยเฉพาะเด็กนักเรียนยังขาดความเข้าใจเป็นการช่วยเหลือผู้ใหญ่มาก

.....คุณภาพผลงานเป็นที่น่าพอใจ จากการสังเกตพบว่า มีความตั้งใจที่จะดำเนินกิจกรรมการลด ละ การใช้สารเคมี ต่อไปในอนาคต ผลกระทบทางด้านสุขภาพก็ดีขึ้น โดยการยืนยันจากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ว่า โรคทางเดินหายใจลดลง ซึ่งอาจต้องมีการพิสูจน์ให้ชัดเจนต่อไปว่ามาจากการลดการใช้สารเคมี....

....การเผยแพร่ผลงานให้ถึงผู้ใช้ ควรนำเสนอในรูปของการถอดบทเรียนของตัวแทนกลุ่มวัยต่างๆ ในหมู่บ้าน โดยให้เห็นทั้งปัญหาอุปสรรคที่ยังคงมีอยู่ ควบคู่กับความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม และเกิดประโยชน์ต่อกลุ่มคน และมีทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ประโยชน์ของบุคคล และชุมชน ซึ่งในที่นี้ กลุ่มที่เข้มแข็งและเป็นพลังสำคัญคือกลุ่มวัยรุ่น ผู้สูงอายุ ซึ่งต่างกับตอนเริ่มต้นในระยะที่ 1 ที่มีเด็กนักเรียนในโรงเรียนเป็นแรงผลักดันสำคัญ

....ข้อเสนอแนะอื่นๆ ...ในการจัดมหกรรมสารเคมี มีข้อที่น่าสนใจคือ การใช้ภาชนะที่ใส่สารชนิดต่างๆ ที่ผลิตขึ้นมาใช้เอง บางชนิดเป็นสารที่นำไปใช้ในการซักล้าง แต่ชาวบ้านและเด็กๆ นำขวด ภาชนะที่เคยใส่อาหารมาใส่สารซักล้าง ซึ่งอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อความประหยัด หรือเพื่อ recycle วิธีนี้ เมื่อใช้ใส่สารซักล้างแล้วออกไปใช้กันในหมู่บ้านจำนวนมาก อาจเป็นอันตรายได้ เพราะหลงผิดคิดว่าเป็นอาหาร (เพราะใส่ขวดที่เคยใส่อาหาร)การประหยัด รายจ่าย และสร้างรายได้โดยการทำสารซักล้างชนิดต่างๆเอง ทำให้ร้านค้าในหมู่บ้านขาดรายได้ และอาจเกิดข้อขัดแย้งในอนาคต (จากการสอบถามก็มีบ้างแล้ว) โครงการน่าจะถ่ายทอดความรู้ให้กับร้านค้าด้วย ในขณะเดียวกันก็พัฒนาความรู้ในด้านสารเคมีเกษตรด้านชีวภาพโดยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ซึ่งจะสามารถลดค่าใช้จ่ายได้มากและเป็นผลดีต่อสุขภาพของส่วนรวมด้วย

เสียงสะท้อนของผู้เกี่ยวข้อง(ต่อ)

...เป็นความสามารถของทีมวิจัยในการรวบรวมเอากิจกรรม โครงการต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่มา นำเสนอในรูปแบบนิทรรศการและการสาธิต โดยมีผู้เข้าชมทั้งกลุ่มบุคคลจากชุมชนและผู้สนใจจาก หน่วยงานภายนอกที่มาเข้าร่วมด้วยพอสมควร ...

...สำหรับเวทีเสวนาทั้งภาคเช้าและภาคบ่ายเป็นบรรยากาศที่ดีที่ได้เห็นการเกิดเครือข่ายเรื่องการ ลด ละ เลิกการใช้สารเคมีในบ้านเรือนและการเกษตรของคนในหมู่บ้านเอง จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กัน ในชุมชน จากฐานของบ้านเชื่อมต่อกับโรงเรียน โดยมีวัดเป็นผู้ให้แนวคิดและช่วยเผยแพร่กิจกรรมนี้ใน ระยะเริ่มแรก และมีการขยายกิจกรรมนี้ไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ภายในตำบลคูเมือง จะเห็นว่าเป็นการเกิดเครือข่าย และการขยายเครือข่ายไปยังหน่วยงานภาครัฐ อาทิเช่น อบต พัฒนาการ และ สาธารณสุข ...

...ต้องขอชมว่าเป็นความสามารถของทีมวิจัยที่ทำให้เกิดการระดมพลังในระดับชุมชนและ สามารถสร้างผลงานให้เป็นที่รู้จักของชุมชนอื่นๆ และ เป็นตัวอย่างที่หน่วยงานภาครัฐเริ่มให้ความสนใจ และอาจจะนำไปใช้สานประโยชน์ต่อไป ...

...การเกิดเครือข่ายนั้นจะพบว่าองค์ประกอบหลักๆ จะต้องประกอบด้วยการที่กลุ่มบุคคลมา รวมตัวกัน มาเป็นสมาชิก และ มีการสื่อสารผ่านเรื่องราวหรือประเด็นใดประเด็นหนึ่ง และมีความรู้สึก ร่วมกันเป็นพวกเดียวกันและหรือมีเป้าหมายที่จะกระทำอะไรบางอย่างร่วมกัน

...ในระยะเริ่มแรกของโครงการนี้จะพบว่าเป็นการรวมตัวแบบจัดตั้ง (โดยหัวหน้าโครงการ) ซึ่ง อาศัยแกนนำหลักที่เป็นอาสาสมัครวิจัย และมีกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับความต้องการของชุมชนและเป็นไป ตามหลักจิตวิทยา คือลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมในลักษณะเช่นนี้ มีรูปธรรมที่เห็น เ็นชัดคือ มีผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากการทำเองของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นสมุนไพร น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า รวมทั้ง การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยแห้ง ออกจำหน่ายและการสาธิตวิธีทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ใช้เอง โดยทีมงานเป็นผู้จัดหาวัสดุขั้นต้นให้ และในขั้นเริ่มแรกของโครงการอาจแจกฟรี...

...ในการเข้าร่วมเวทีเมื่อวันที่ 14 ต.ค.เราจะเห็นแต่ผลลัพธ์ว่า ชาวบ้านเอาด้วย (เช่น ในเวทีบาย ของงานมหกรรม คนในชุมชนกล้าคิด กล้าแสดงความเห็น เช่น คิดอยากจะทำปุ๋ยเม็ด และ ก็บอกว่าจะไป คุยกับคนที่ อบต หรืออยากไปดูงานฯลฯ) แต่การถอดบทเรียนคงต้องแสดงให้เห็นว่า ทำไมและอย่างไร ชาวบ้านถึงเอาด้วย เป็นเพราะใช้วิธีในการหาตัวแทนคนจากชุมชนหรือเปล่า ...

...เป็นงานวิจัยที่น่าสนใจ และ คงต้องตอบคำถามให้ได้ว่า ความยั่งยืนของ โครงการนี้จะเกิดขึ้น ได้อย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้าง เช่น ปัจจัยการผลิต ทุนทรัพย์ แนวคิดใหม่ๆ การระดมและขยายกลุ่มได้มาก ขึ้น และการมีกลุ่มพี่เลี้ยง ซึ่งอาจจะต้องให้โรงเรียน วัด ผู้นำชุมชน อบต. สาธารณสุข เข้ามาเสริมช่วยใน การลด ละ เลิก ใช้สารเคมีในระยะยาว รวมทั้งจัดหาตลาดที่รองรับผลิตภัณฑ์เหล่านี้ด้วย...

4.11 ก้าวข้างหน้า : “นักสืบป่าขาว”

โครงการนี้มีระยะเวลาดำเนินงานทั้งหมด 2 ปี เริ่มตั้งแต่ต้นปี 2549 เป็นต้นไป กลุ่มเป้าหมายหลักของโครงการนี้ คือ นักเรียนในโรงเรียนเขตตำบลคูเมืองซึ่งมีทั้งหมด 5 โรงเรียนคือ โรงเรียนวัดบ้านค้อหวาง โรงเรียนบ้านคูเมือง (โรงเรียนขยายโอกาส) โรงเรียนบ้านศิระกระบือ โรงเรียนบ้านโนนจิกและโรงเรียนดอนพุง ประมาณ 2 พันคน และ ประชาชนในเขตตำบลคูเมือง จำนวน 12 หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ 1,452 ครอบครัว จำนวน 7,087 คน

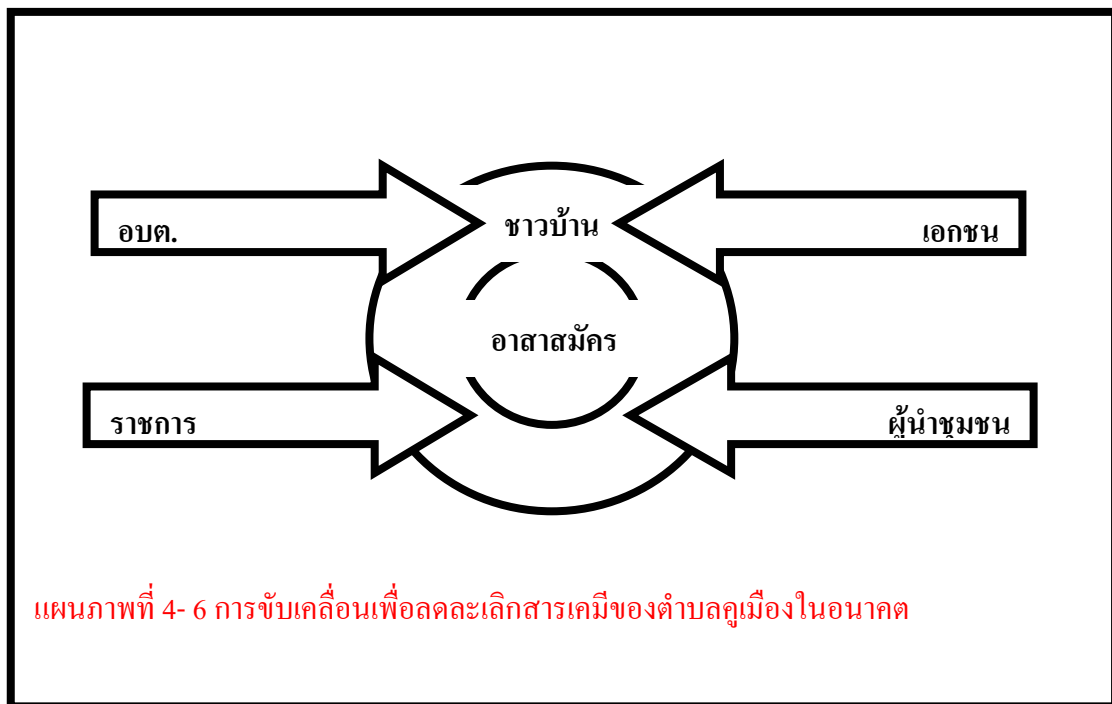
สิ่งที่น่าสนใจและได้ประโยชน์อย่างยิ่งต่อตำบลคูเมือง มี 2 ด้าน คือ ความต่อเนื่องในเรื่องการลดละเลิกสารเคมีและพลังงาน ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านมีประสบการณ์และความพร้อมไม่เหมือนกัน โครงการนี้ชาวบ้านจะมีโอกาสทำงานและฝึกฝีมืออีก 2 ปีเต็มๆและเป็นการทำงานที่ใหญ่และหนักมาสำหรับพวกเขา เพราะองค์ประกอบการทำงานประกอบด้วย โรงเรียน บ้านและอาสาสมัคร ที่สำคัญๆเป็นการทำงานในทุกกลุ่มของชุมชนโดยใช้ฐานจากการทำงาน 2-3 ปีที่ผ่านมา

กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จากบทเรียนของบ้านคือกระป๋องต้องใช้เวลา 2-3 ปีในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านจนสามารถที่จะลดละเลิกสารเคมีได้ในบางส่วน(ส่วนมาก) ดังนั้นโอกาสของชาวบ้านตำบลคูเมืองอีก 2 ปีข้างหน้าจึงเหมาะสมสำหรับให้ชาวบ้านได้เรียนรู้อย่างลึกซึ้งและจริงจังมากขึ้น เพราะการเรียนรู้ต้องทำอย่างต่อเนื่องและยาวนาน หรือเรียกว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตก็ว่าได้

4.12 ภาพสุดท้ายของตำบลคูเมือง

โจทย์สำคัญของโครงการระยะที่สองนั้นคือ ทำอย่างไรสิ่งที่เกิดขึ้นจะคงอยู่ไม่สูญหายไปตามงบประมาณ ในส่วนของตำบลคูเมืองนั้นมีกลไกหรือตัวขับเคลื่อนในแต่ละหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน อาสาสมัคร ผู้ช่วยนักวิจัย หน่วยงานราชการ กลไกเหล่านี้จะเป็นตัวขับเคลื่อนจนนำไปสู่การลดละเลิกสารเคมี เมื่ออาจจะใช้เวลาแต่ก็คุ้มค่ากับการทำงานและงบประมาณที่ลงไป

การขยายตัวของคนที่ลดละเลิกสารเคมีนั้น จะเริ่มจากผลสำเร็จของอาสาสมัครของแต่ละชุมชน ภายใต้การช่วยเหลือของผู้นำชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเองก็จะจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนให้เกิดการขยายผล และการต่อเนื่อง

4.13 บทเรียนจากตำบลคูเมือง

4.13.1 ความคิดของชาวบ้าน คนที่ละเลิกสารเคมีทางการเกษตรจะไม่ใช่ว่าชีวิตภาพเพียงอย่างเดียว แต่จะใช้ร่วมกับปุ๋ยเคมีด้วย เพราะกลัวว่ามันจะไม่ได้ข้าว แต่ปริมาณของปุ๋ยเคมีจะลดลงเรื่อยๆ ตามความมั่นใจของชาวบ้าน ว่าได้ผลผลิตตามที่ตนเองต้องการ

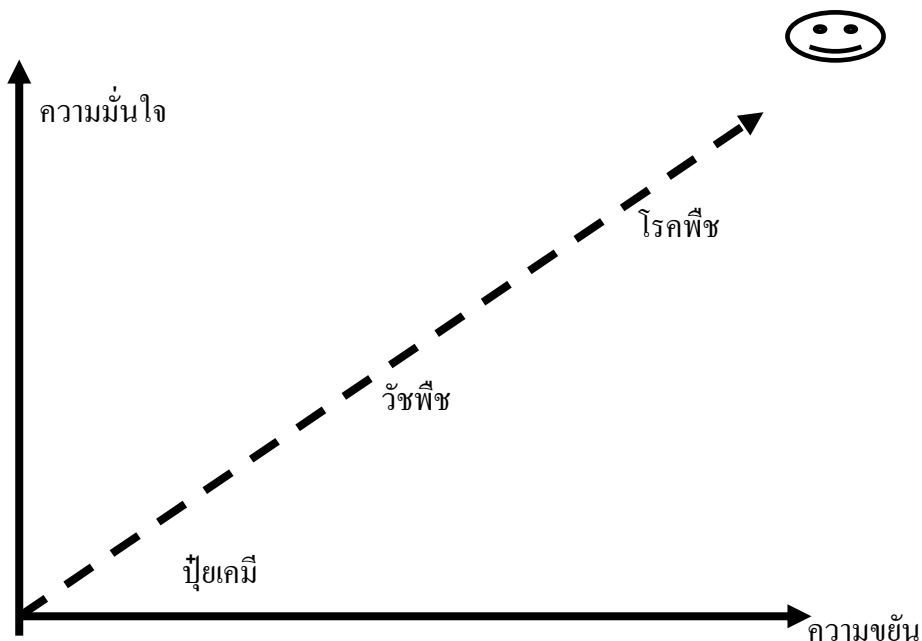
ที่พวกเราเห็นได้ชัดเจนคือ มุมมองของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป นั่นคือแต่เดิมชาวบ้านบอกว่าต้องใส่ปุ๋ยเคมีให้ข้าวเจริญเติบโต จะได้ข้าวเยอะๆ โดยที่ใส่ปุ๋ยชีวภาพลงไปช่วยบำรุงดินให้ดีขึ้น เป็นการจุดช่องโหว่ของปุ๋ยเคมีที่ทำให้ดินแข็ง

แต่ตอนนี้ มุมมองนี้เปลี่ยนแปลงไปโดยที่ชาวบ้านบอกว่า ใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อให้ข้าวมันเจริญเติบโตเร็วขึ้น ส่วนปุ๋ยชีวภาพ ช่วยทำให้มันเจริญเติบโตนานขึ้นโดยไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมีอีกเลย และใช้ปุ๋ยชีวภาพเพื่อบำรุงดิน และบำรุงเมล็ดให้เมล็ดใหญ่และไม่ลีบ นี่จึงเป็นมุมมองใหม่ที่เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดชาวบ้านเองจะเลิกปุ๋ยเคมีทั้งหมด มาใช้ปุ๋ยน้ำและปุ๋ยแห้งเพียงอย่างเดียว

โดยที่ชาวบ้านจะกลายเป็นคนที่ขยันมากขึ้น จากคนที่ขี้เกียจก็จะกลายมาเป็นคนที่ขยัน เนื่องจาก ยิ่งขยันก็ยิ่งใส่ปุ๋ยชีวภาพมากขึ้น ก็ยิ่งได้ผลผลิตมากขึ้นนำไปสู่การไม่ต้องใช้สารเคมีชนิดอื่นๆเลย จะเกิดความรัก ความอดทนในการเกี่ยวหญ้าหรือ ถอนหญ้า ออกจากที่นาของตนเองและการฝึกสังเกต ความเปลี่ยนแปลงหรือโรคพืชต่างๆที่จะเกิดขึ้นแล้ว หาทางแก้ไขและป้องกันตั้งแต่เริ่มต้น

นี่จึงเป็นคำตอบที่ว่า จริงอยู่ที่ปุ๋ยชีวภาพมันไม่สามารถฆ่าหญ้าหรือวัชพืชได้โดยตรง แต่มันจะเป็นตัวเร่งให้ “คน” นี้ละกำจัดหญ้าและโรคพืชด้วยตัวเอง โดยที่มี “ผลประโยชน์” จากผลผลิตของเขาเป็นตัวดึงดูด และเป็น “เป้าหมายสูงสุด” มีตัวอย่างให้เห็นแล้วโดยเฉพาะครอบครัวปัญญาญ หรือ ครอบครัวสายไหมแห่งบ้านคือกระบือ

มีคำถามมากมายที่ว่า หันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพแล้วมันจะนำสู่การลดละเลิกสารเคมีทางการเกษตรอย่างอื่นได้อย่างไร ซึ่งคำตอบก็อยู่ดังภาพข้างบน เพราะปุ๋ยชีวภาพทำให้คน “กลาย” มาเป็นเครื่องจักรที่จะสังหารวัชพืช และโรคพืชออกไป กลายเป็นคนที่มีความรักในพืชที่ปลูก มีการสังเกต การจดจำ การใส่ใจจะมากขึ้น จนถึงขั้นที่บางคนย้ายครอบครัวไปอยู่ตามไร่ตามนาเลยก็มี เพราะว่าอยากจะได้ข้าวเยอะๆ **รายละเอียดตามแผนภาพที่ 4-7**

แผนภาพที่ 4 – 7 แสดงการต่อสู้ที่จะลดละเลิกสารเคมีทางการเกษตรต้องอาศัยความขยันและความมั่นใจ

...การเปลี่ยนแปลงความเคยชินหรือวิถีปฏิบัติ
ดั้งเดิมอะไรสักอย่างมันต้องอาศัยความกล้า
มาก ทั้งที่มันจะดีหรือไม่ดีก็แล้วแต่ ดังนั้นจึง
ไม่ใช่เรื่องแปลกที่ชาวบ้านค่อยๆลดปริมาณ
การใช้ปุ๋ยเคมีลงไป...

...ปุ๋ยเคมียิ่งใช้ยิ่งเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆจาก 1
เป็น 2 เป็น 3 เป็น 4... ต่อไปไม่สิ้นสุด
แตกต่างจากปุ๋ยชีวภาพที่ยิ่งใช้ยิ่งลดปริมาณลง

กลุ่มผลิตภัณฑ์ : 2548

4.13.2 สิ่งทดแทนสารเคมี จากการทำงานของโครงการระยะที่หนึ่งและระยะที่สอง ได้ข้อสรุปว่า การลดละเลิกสารเคมีจะต้องหาสิ่งทดแทนมาให้ได้ก่อน โดยเฉพาะน้ำยาล้างจาน ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดวัชพืช ผลการทำงานในตำบลคูเมืองทำให้พบสิ่งทดแทนดังกล่าว นั่นคือ

1) ปุ๋ยคอกหรือมูลสัตว์ เป็นปุ๋ยดั้งเดิมที่เกษตรกรใช้มาก่อนที่จะมีปุ๋ยเคมี แต่ปัจจุบันเกษตรกรไม่นิยมใช้กันแล้ว แต่สำหรับเกษตรกรที่สนใจจะกลับมาสู่การเกษตรแบบดั้งเดิม หรือ นักส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ต้องทำความเข้าใจปุ๋ยคอกให้มากขึ้น นั่นคือ ต้องเลือกปุ๋ยคอกให้เหมาะสมกับพืชและช่วงเวลาการเจริญเติบโตของพืชแต่ละชนิด

จากการวิเคราะห์ธาตุอาหารหลัก (N P K) ของมูลสัตว์ 9 ชนิดที่มีการใช้ในประเทศของกรมวิชาการเกษตร พบว่า มูลค่างความี N และ P มากที่สุด คือ 3.1% และ 12.2 % ตามลำดับ ขณะที่มูลไก่มี K มากที่สุด คือ 2 % แต่ถ้ารวมธาตุอาหารทุกชนิด พบว่า มูลค่างความีธาตุอาหารมากที่สุด รองลงมาคือมูลไก่ จำนวน 15.9% และ 11 % ตามลำดับ รายละเอียดตามตารางที่ 4 -6

ดังนั้นหากต้องการเร่งการเจริญเติบโตของต้นกล้า ต้องใส่มูลค่างควา แต่หากให้มีลูกมากหรือลูกโต ต้องใส่มูลไก่ หรือ จะรวมมูลค่างควากับมูลไก่เข้าด้วยกันก็ได้ นี่จึงเป็นข้อมูลพื้นฐานในการใช้ปุ๋ยคอกซึ่งสามารถตอบคนที่สนใจจะลดละเลิกสารเคมีทางการเกษตรโดยเฉพาะปุ๋ยเคมี

วัตถุดิบ	เปอร์เซ็นต์ธาตุ			รวม
	N	P	K	
มูลค่างควา	3.1	12.2	0.6	15.9
มูลไก่	2.7	6.3	2.0	11.0
อุจจาระหมัก	2.2	2.1	0.7	5.0
มูลสุกร	1.3	2.4	1.0	4.7
มูลกระบือแห้ง	1.0	0.7	1.7	3.4
มูลกระบือสด	1.1	0.7	1.5	3.3
มูลเป็ดสด	1.1	1.3	0.9	3.3
มูลโค	1.1	0.4	1.6	3.1
มูลเป็ดแห้ง	0.8	1.8	0.4	3.0

ตารางที่ 4 - 6 แสดงธาตุอาหารจากมูลสัตว์ชนิดต่างๆ ตามผลการวิเคราะห์ของกรมวิชาการเกษตร

2) ปุ๋ยชีวภาพแห้ง เป็นการเพิ่มคุณภาพให้กับปุ๋ยคอกหรือซากพืชอื่นๆ มีน้ำหนักเบาเคลื่อนย้ายได้ง่าย ประกอบกับเป็นการเพิ่มปริมาณของปุ๋ยให้มากขึ้น การใช้ต่อไร่ก็น้อยลง ที่สำคัญดึงดูดความสนใจของชาวบ้านได้ดีมาก เพราะความร้อนที่เกิดขึ้นขณะทำการหมักและน้ำหนักที่ลดลงมาก ทำให้รู้สึกว่ามันแปลก ปุ๋ย

ชีวภาพแห่งนี้ มีความน่าเชื่อถือกว่า ปุ๋ยชีวภาพน้ำ แต่การทำยากกว่า เพราะมีวัสดุอุปกรณ์และขั้นตอนที่ยากกว่า แต่หากทำแล้วชาวบ้านจะนิยมมากกว่า

หัวใจของปุ๋ยชีวภาพแห่งนี้อยู่ที่ ปุ๋ยคอกที่ใส่ลงไป เพราะชาวบ้านมีความเชื่อเดิมอยู่แล้วว่าปุ๋ยคอกนั้น ดี หากจะปรับปรุงให้ดีขึ้นหรือเร่งให้เป็นปุ๋ยเร็วขึ้นก็ให้ใช้สารเร่งของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งสามารถขอได้ที่สถานีพัฒนาที่ดินในจังหวัดต่างๆ

“.....สำหรับปุ๋ยชีวภาพแห้ง ชาวบ้านทั่วไปที่มีความสนใจ สิ่งที่ได้มาจากการทำปุ๋ยชีวภาพแห้งคือสอบถามว่า เมื่อไหร่จะแจกเสียทีอยากจะได้ ขอให้แจกไวๆ จนหนึ่งอาทิตย์ผ่านไปอาสาสมัครประกาศว่าให้ชาวบ้านมาเอา ไปใช้ได้ คนอื่นๆจึงมาเอาปุ๋ยคนละเล็กคนละน้อยจนหมดสิ้น น่าตกใจเหมือนกันว่าชาวบ้านเอาไปกันเยอะ ขนาดนี้มันหมายความว่าอย่างไร จะหมายถึง ชาวบ้านอยากกลับไปใช้ปุ๋ยคอกเหมือนเดิมหรือชาวบ้านคิดว่ามัน เป็นของใหม่จากการเปลี่ยนผักตบชวาเป็นปุ๋ยหรืออย่างไร เรื่องนี้ต้องคอยติดตามดูว่า ชาวบ้านจะเอาไปใช้ ประโยชน์อย่างไรต่อไปในอนาคต การทำปุ๋ยหมักแห่งนี้หากปล่อยให้พืชเหี่ยวแต่ไม่แห้ง จะทำให้เหยียบง่าย ย่อยง่าย ไม่ต้องรดน้ำมาก” คำยืนยันจากชาวบ้านคือหวัง

3) ปุ๋ยชีวภาพน้ำ เป็นสิ่งทดแทนพื้นที่ที่ส่งเสริมกันมานาน ในกิจกรรมการลดละเลิกสารเคมีจะต้องมีการสาธิตปุ๋ยชีวภาพน้ำก่อนกิจกรรมอื่นๆ ปุ๋ยชนิดนี้ผลิตง่าย ใช้ง่าย แต่ไม่เรียกความสนใจและความน่าเชื่อถือของชาวบ้าน เพราะส่วนประกอบไม่มีปุ๋ยผสมอยู่เลย

ความเชื่อ ถือและการพิสูจน์คุณภาพของปุ๋ยชีวภาพจะต้องทำอย่างต่อเนื่อง และด้วยตนเอง เพราะมีหลายคนหลายความคิดว่าใช้แล้วดีหรือไม่และคิดขนาดไหน แต่สำหรับตำบลคูเมืองนั้นใช้แล้ว “ดี”

ทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้ชาวบ้านนำปุ๋ยไปใช้ได้ ส่วนผลที่จะได้รับของเขานั้น ชาวบ้านจะเห็นเอง บางครั้งนักส่งเสริมต้องกล่าวยืนยันผลที่ได้ว่า “ถ้าผลผลิตตกต่ำลง และกำไรตกต่ำกว่าเดิมยินดีจ่ายเงินชดเชยให้” นั่นคือเทคนิคการทำงานขงแต่ละคน

โชคดีที่ในปัจจุบันนี้ มีตัวอย่างให้เห็น มีสูตรที่ได้รับการพัฒนาขึ้น และมีข้อมูลวิชาการยืนยันมากขึ้น ทำให้การส่งเสริมปุ๋ยชนิดนี้ทำได้ง่ายขึ้น ไม่อาศัยความกล้าและความเชื่ออย่างเดียว

4) สารกำจัดวัชพืช เป็นสิ่งที่เรียกความสนใจจากชาวบ้านได้มาก เพราะเป็นสิ่งที่ตรงความต้องการเนื่องจากเกษตรกรที่ไม่นิยมเลี้ยงวัว ควายจึงมีปัญหาเรื่องวัชพืชรบกวนอย่างยิ่ง เรื่องนี้เองที่เป็นข้อจำกัดของโครงการและนักส่งเสริมเกษตรกรอินทรีย์

มีข้อสรุปหลายครั้งว่าการส่งเสริมปุ๋ยอินทรีย์นั้นง่ายมากกว่าการส่งเสริมให้กำจัดศัตรูพืช เดิมนั้นการกำจัดวัชพืชจะใช้สารเคมี พืชสด พืชหมุนเวียน เครื่องมือกล บางคนบอกว่าใช้ EM สาดลงไป แต่ผลคือเป็นวิธีการที่ยุ่งยากสำหรับชาวบ้านเพราะความขยันของเกษตรกรมีข้อจำกัด

สูตรสาร พด.5 ของกรมพัฒนาที่ดิน เป็นอีกหนึ่งทางเลือก ทำเพื่อกำจัดวัชพืชโดยเฉพาะถูกใจชาวบ้านอย่างมาก ณ วันนี้มีข้อเสนอในการใช้สูตรนี้คือ ใช้ตามคันนาได้ตลอดหน้าร้อน ใช้กับนาหรือพื้นที่ปลูกพืชดอนที่วัชพืชกำลังออกและขาดแล้วไถกลบ สามารถขอได้จากสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด

5) น้ำยาล้างจาน : จุดเริ่มต้นสู่สารเคมีครัวเรือน โจทย์ที่ยากที่สุดสำคัญโครงการระยะที่สองคือ ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะลดละเลิกสารเคมีในครัวเรือน เพราะปัญหาที่เราพบมานั้นมันหนักมากเพราะไม่มีสาร

ทดแทนสารเคมีได้ จากโจทย์และปัญหาทำให้พวกเราต้องพยายามอย่างหนัก โดยมุ่งไปที่บ้านคือกระบือเป็นเป้าหมายแรก

ในช่วงแรกพวกเราหาคำตอบไม่ได้จนกระทั่งสิ้นโครงการจึงได้ข้อสรุปร่วมกันว่า “น้ำยาล้างจาน” เป็นสิ่งที่เหมาะสมที่สุดในการส่งเสริมให้ชาวบ้านลดละเลิกสารเคมีในครัวเรือน เนื่องจากเหตุผลหลายประการ

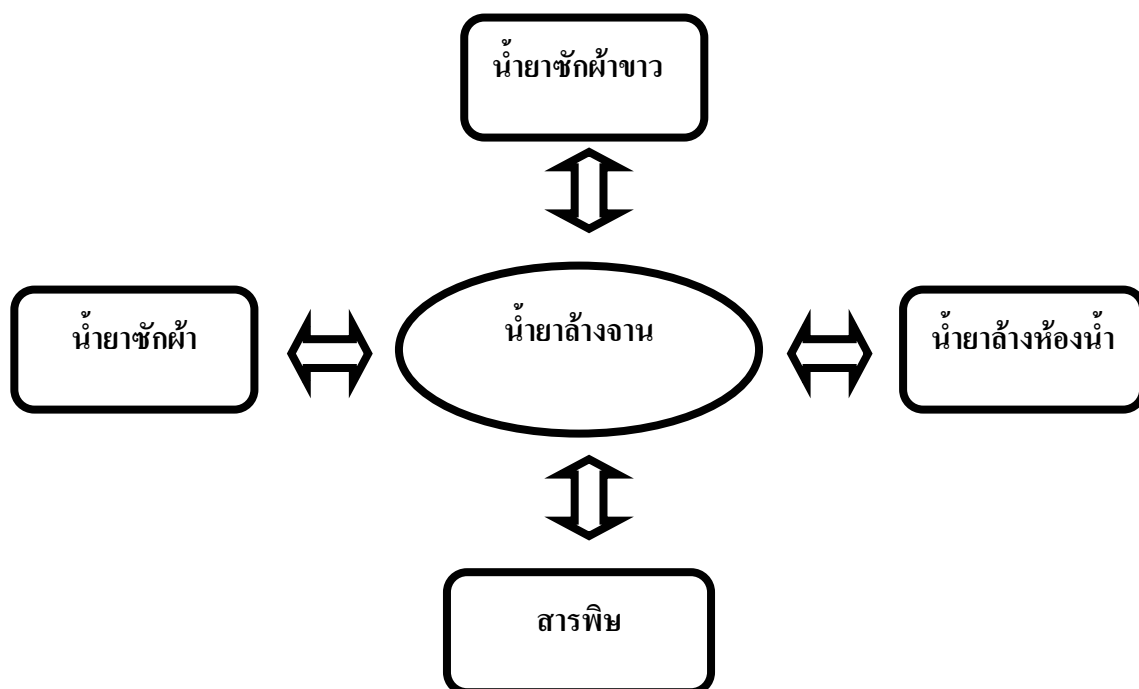
- 1) เป็นสิ่งที่ใช้บ่อยที่สุด
- 2) เป็นสิ่งที่ใช้มากที่สุด
- 3) เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย
- 4) เป็นสิ่งที่ปลอดภัย
- 5) เป็นสิ่งที่หาวัตถุดิบง่าย
- 6) ราคาถูก

ทุกครั้งที่พวกเราสอบถามชาวบ้านว่าอยากจะทำอะไรบ้าง “น้ำยาล้างจาน” เป็นทางเลือกอันดับแรก เพราะชาวบ้านให้เหตุผลว่าเป็นสิ่งที่ใช้เป็นจำนวนมาก จึงเป็นความต้องการของชาวบ้าน “ชั้นไล่มันราคาแพงนะชนิดเดียว ใช้ไม่กี่วันก็หมด ถ้าได้อะไรมาแทนก็จะดีมาก”

ดังนั้นน้ำยาล้างจานจึงกลายมาเป็นสิ่งทดแทนที่พวกเราส่งเสริมอย่างหนัก ทั้งในโรงเรียน ชุมชนและวัด น้ำยาล้างจานก็มีทั้งแบบใช้สารเคมี แบบไม่ใช้สารเคมีและแบบผสม จนชาวบ้านหลายคนสามารถปรับปรุงคุณภาพของน้ำยาล้างจานได้ตามที่ตนเองต้องการ เช่น

- 1) ชาวบ้านสามารถคิดสูตรใหม่ๆ ขึ้นมาเอง เช่น ใช้น้ำด่างแทนน้ำเปล่าเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำ ความสะอาด
- 2) ชาวบ้านใช้ปุ๋ยชีวภาพน้ำผสมลงไปเพื่อไม่ให้น้ำยาล้างจานที่ทำขึ้นมาบูด เพราะปุ๋ยชีวภาพน้ำจะช่วย ป้องกันการบูดได้ดีโดยไม่ต้องใส่สารกันบูด
- 3) ชาวบ้านสามารถเพิ่มหรือลดปริมาณความเข้มข้นได้ ตามความต้องการว่าอยากได้มากหรือน้อย ฟอง มากหรือน้อย

จนในที่สุดเมื่อชาวบ้านใช้น้ำยาล้างจาน ยอมรับว่าสามารถผลิตเองได้และมีประสิทธิภาพเทียบเท่ากับ ที่มีขายในท้องตลาด ชาวบ้านจะผลิตเอาไว้ใช้เอง และสามารถประยุกต์กลายเป็นน้ำยาล้างห้องน้ำ น้ำยาซักผ้า ฯลฯ จนนำไปสู่การลดละเลิกสารเคมีอื่นๆ ได้ ดังนั้นน้ำยาล้างจานจึงเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจและสร้างความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี รายละเอียดตามแผนภาพที่ 4 – 8

แผนภาพที่ 4 - 8 น้ำยาล้างจานเป็นจุดตั้งต้นในการลดละเลิกสารเคมีอีกหลายชนิดที่ใช้ในอาคาร
บ้านเรือน เริ่มตั้งแต่ประเภททำความสะอาด จากนั้นจะเริ่มขยายไปสู่ประเภทอื่นๆ เช่น สารพิษ สาร
ไล่แมลง ฯลฯ

6) N 70 : สารฟัดประโยชน์ “...ไปเอาเอ็น70 มานะ มันเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้การชะล้างดีมากขึ้น มีฟอง
ด้วย...” สารเคมีที่พวกเราส่งเสริมให้ชาวบ้านใช้ทดแทนสารเคมีอันตรายมีชื่อเต็มๆว่า “Texapon N 70 T”
หรือเรียกกันสั้นๆว่า “N 70” มีชื่อทางเคมีว่า “Sodium Lauryl ether Sulfate” เป็นสารประเภท สารลดแรงตึง
ผิวประจุลบ เป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการทำสูตร น้ำยาล้างจาน หรือ แชมพูสระผม หรือ ผลิตภัณฑ์
surfactant ต่างๆ มีหลายความเข้มข้น เช่น Texapon N8000 Texapon N40 Texapon N90 (Texapon N70
) เป็นชื่อทางการค้า ในตลาดเรียกสั้น N 70

surfactant ทั้งสามเป็น anionic surfactant มีชื่อทางเคมีว่า sodium laeryl ether sulfate (SLES)แต่ความ
เข้มข้นแตกต่างกัน สำหรับ N8000 มี SLES approx 27-28% pH approx. 6.5 ซึ่งถือว่าดีมากในตระกูลนี้

ส่วน N40 กับ N70 เป็น SLES เช่นกัน แต่เข้มข้นกว่า pH สูงกว่า อาจมี % surfactant สูงเกินไป อาจจะ
ปรับลด%ลง และเพิ่ม foam booster (เช่น Comperan KD)] ลงช่วย

4.13.3 ความเชื่อมั่นกับการลดละเลิก สิ่งที่เป็นหัวใจในการทำงานของโครงการนี้ ก็คือ “ความเชื่อมั่น”
เรียกได้ว่า เอาออกมาใช้อย่างเต็มที่ ทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมพวกเราจะต้อง “สร้างความเชื่อมั่น” ก่อน ซึ่ง

ประการสำคัญที่สุดคือ การเชื่อถือนักวิจัย และการเชื่อถือนในโครงการ ว่าทำแล้วจะสำเร็จอย่างไร คืออย่างไร ที่สำคัญ “ทำแล้วได้ผลจริง”

ความเชื่อมั่นแรกที่สุดนั้นต้องเริ่มจากตัวนักวิจัยก่อน เพราะเป็นสิ่งแรกที่ชาวบ้านจะตัดสินใจว่ามาร่วมหรือไม่อย่างไร ถ้าชาวบ้านไม่มีความเชื่อมั่นแล้วละก็ กิจกรรมจะเริ่มขึ้นไม่ได้หรือการมีส่วนร่วมจะน้อยมาก กรณีนี้เห็นได้ชัดเจนในบ้านคือกระบือ ส่วนที่เป็นระดับตำบลปัจจัยแบบนี้จะลดความสำคัญลงเรื่อยๆ เพราะความห่างไกลและไม่รู้จักกัน ซึ่งความเชื่อมั่นเป็นสิ่งที่ต้องสร้างมาพร้อมกับโครงการ

โชคิที่อาสาสมัครผู้ช่วยนักวิจัยได้ร่วมมือกับผู้นำชุมชนมาหลายครั้งทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าโครงการไม่ได้หลอกหรือทำเล่นๆ เพราะได้พิสูจน์มาในโครงการพลังงานทั้งระดับชุมชนและระดับตำบลแล้วทุนนี้เองที่ช่วยพวกเราในการทำงาน ดังนั้นโครงการหรือการทำงานพัฒนาชุมชนของชาวบ้านที่เข้าสู่หมู่บ้านแต่ละแห่ง ไม่ว่าจะสำเร็จหรือล้มเหลวมันจะเป็นสิ่งที่ปูพื้นฐานสำคัญให้กับชาวบ้านได้ “หรือเป็นทุนเดิมสำหรับโครงการอื่นๆต่อไป” ยิ่งเป็นโครงการที่สำเร็จจะดียิ่ง

ความเชื่อมั่นอย่างหนึ่งที่ต้องต่อสู้ก็คือ “เชื่อว่าสามารถทำได้” ทั้งน้ำยาล้างจาน น้ำยาล้างห้องน้ำ สารไล่แมลง ยังไม่รวมถึงสารชีวภาพอื่นๆ ยิ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเคยมีประสบการณ์มาบ้างแต่ล้มเหลวยังไม่มีความเชื่ออย่างยิ่ง จึงมีภาพที่ไม่ดี

ความเชื่อมั่นนี้แก้ไขได้ด้วยการทดลองทำจริง ใช่ว่าจริง สัมผัสจริง โดยที่พวกเราจัดเตรียมอุปกรณ์ทุกอย่างเอาไว้ให้เรียบร้อย เมื่อชาวบ้านได้ทำเองแล้วจะสร้างความเชื่อมั่นได้เองโดยไม่ต้องโฆษณาแต่อย่างไร ปัญหาที่พบมากในช่วงที่เริ่มโครงการในแต่ละชุมชน เพราะมีทั้งเหินือความคาดหวังกับที่คาดว่าจะล้มเหลว

สำหรับบ้านคือกระบือนั้น โครงการระยะที่สองเริ่มต้นมาจากคนที่เป็่นักวิจัย ซึ่งได้รับการยอมรับในชุมชนว่าเป็นคนที่ดี ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และความประพฤติ ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเชื่อมั่นก่อนในระดับแรกว่า ไม่ได้ทำเล่นๆ ส่วนหมู่บ้านอื่นๆพวกที่เป็นอาสาสมัครวิจัยนั้นเป็่นคนที่ทำให้สำเร็จ เพราะมีความคุ้นเคยหรือการทำงานร่วมกันมาก่อนกับผู้นำชุมชน ทำให้เป็่นทุนเดิมที่สำคัญที่ชาวบ้านเชื่อถือ โดยทั้งสองระดับพื้นที่นั้นมีความต่างกันในจุดที่เกิดความเชื่อมั่นคือ ในบ้านคือกระบือเกิดความส่วนบุคคลแต่ละระดับตำบลเมื่อเกิดจากการทำงานจริง

4.13.4 เพศกับการลดละเลิกสารเคมี โครงการอื่นๆมีปัญหาว่าผู้เข้าร่วมที่เป็นสตรีนั้นน้อยหรือผู้ชายเข้าร่วมมากกว่า แต่โครงการสารเคมีทั้งระยะที่หนึ่งและสอง การทำงานต่างๆมีผู้หญิงเข้าร่วมมากกว่าผู้ชาย ทั้งในระดับชุมชนหรือตำบล ซึ่งชาวบ้านได้ให้เหตุผลว่าเกิดขึ้นจาก “ผู้หญิงมีเวลามากกว่า” เพราะอยู่กับบ้าน ส่วนผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้าน

ในครั้งแรกๆก็มีความวิตกกังวลว่าผู้หญิงที่มาเข้าร่วมกิจกรรมนั้นจะสามารถนำกิจกรรมไปสู่การลดละเลิกสารเคมีได้หรือไม่ เพราะอำนาจการตัดสินใจขึ้นอยู่กับผู้ชาย แต่พวกเราก็คิดผิดโดยลืมนึกไปว่า “ประเด็น” หรือ สิ่งที่ทำนั้นเป็่นเรื่องในครัวเรือนที่ “อยู่ในอำนาจการตัดสินใจของผู้หญิง” ไม่ใช่ผู้ชาย

นั่นคือ เป็นเรื่องของห้องครัว ห้องน้ำ ห้องนอน ห้องรับแขกหรืออาหาร ล้วนแล้วแต่เป็นหน้าที่ของผู้หญิงทั้งนั้น แตกต่างกับโครงการอื่นๆที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในครอบครัวโดยเฉพาะผู้ชาย ก่อนที่จะนำไปสู่การตัดสินใจลดละเลิกได้

โครงการระยะที่สองทำให้พวกเราารู้อีกอย่างหนึ่งว่า “ประเด็น” ที่ทำจะเป็นตัวคัดเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรมเอง เช่น เป็นไปไม่ได้ที่จะให้ผู้ชายมารู้เรื่องสารเคมีในห้องน้ำเพราะผู้ชายไม่ได้ความสะดวกหรือซักผ้า

ดังนั้น นักวิจัยต้องวิเคราะห์หรือหาจุดที่เหมาะสมให้ได้ว่า กิจกรรมของตนเองนั้นเหมาะสมหรือเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบใดในครอบครัวที่ต้องการ จะเป็นชายหรือหญิง กิจกรรมจะเป็นตัวบอกเอง

...ประเด็นเรื่องเพศไม่ได้มีปัญหาในการทำงานเลย ที่สำคัญแกนนำหรืออาสาสมัครที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชายเสียอีก จากประสบการณ์ที่ผ่านมาพบว่า การทำงานผ่านเพศชายและเพศหญิงไม่ใช่ประเด็นที่จะทำให้ความสำเร็จหรือล้มเหลว แต่มันเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าเพศใดที่เป็นผู้มีส่วนร่วมหรือเวลามากกว่ากันในการทำงานพัฒนาชุมชนของตนเอง อาจจะเป็นเพราะเพศหญิงเป็นเพศที่ต้องรับผิดชอบหรือดูแลครอบครัวมากกว่า จึงไม่ต้องออกไปนอกชุมชนหรือต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน จึงทำให้มีเพศหญิงมากกว่า...

เรื่องภายในครอบครัวต้องอาศัยการตัดสินใจของผู้นำครอบครัว ซึ่งจะตัดสินใจโดยตรงหรือโดยอ้อมผ่านแม่บ้านก็ไม่มีปัญหา โครงการระยะที่สองมีประสบการณ์ในสองด้านที่อยากนำมาเล่าให้ฟัง

ประการที่หนึ่ง สารเคมีที่เป็นสิ่งที่ใช้ในครัวเรือนคนที่มีอำนาจในการลดละเลิก ก็คือ แม่บ้านซึ่งรับผิดชอบงานบ้าน แม่บ้านจะเป็นคนบอกเองว่าจะลดละเลิกเมื่อไหร่อย่างไรและแค่ไหน ดังนั้นครอบครัวไหนที่แม่บ้านเข้าร่วมกิจกรรม ครอบครัวนั้นจะลดละเลิกสารเคมีได้ง่ายกว่าครอบครัวที่พ่อบ้านเข้าร่วมกิจกรรม

ประการที่สอง สารเคมีที่ใช้ทางการเกษตร คนที่ตัดสินใจว่าจะลดละเลิกนั้น คือ พ่อบ้าน เพราะเป็นคนรับผิดชอบการทำเกษตร จึงมีอำนาจว่าจะลดละเลิกสารเคมีนี้ ดังนั้นครอบครัวที่พ่อบ้านมาร่วมกิจกรรมจึงลดละเลิกได้ง่ายกว่า

ดังนั้น สารเคมีที่เราต้องการจะให้มีการลดละเลิกจะเป็นตัวกำหนดผู้เข้าร่วมเองว่าจะเป็นใคร นักวิจัยและอาสาสมัครต้องช่วยกันพิจารณาว่า ใครจะทำกิจกรรมอะไร เพราะมีผลต่อผลสำเร็จของโครงการโดยตรง

แต่การทำงานไม่ใช่ทำงานตรงกับกลุ่มเป้าหมาย ต้องวิเคราะห์ดูว่าผู้เข้าร่วมนั้นเอาด้วยหรือไม่หรือไม่อยากเข้าร่วม แต่มีลูกหลานที่สนใจหรือผู้สูงอายุที่สนใจก็ทำงานผ่านช่องทางพวกนี้ได้ก็ไม่แตกต่างกัน “การทำงานไม่ได้ทางตรงก็ทางอ้อม ไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล” งานจึงจะสำเร็จไปได้

บทเรียนในการทำงานแบบนี้ ได้ผลมาโดยตลอด เพราะช่องทางของชาวบ้านนั้นแตกต่างกันอย่างมาก ต้องคัดเลือกให้เหมาะสมกับแต่ละคน แต่ละครอบครัว

...สถานภาพของผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้น เป็นระดับผู้นำในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย อาจเป็นเพราะมันเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการตัดสินใจหรือลงมือกระทำจริงๆ ในครอบครัวจึงต้องอาศัยคนที่มีอำนาจเป็นผู้ตัดสินใจและจะได้รับความตั้งใจ ความร่วมมือจากสมาชิก...

4.13.5 เด็กกับการลดละเลิกสารเคมี โครงการระยะที่สองแตกต่างจากโครงการอื่นตรงที่ เด็ก เยาวชนและผู้สูงอายุ เข้ามาร่วมมากเป็นพิเศษ โดยที่ไม่ต้องใช้กระบวนการหรือการชักชวนแต่อย่างใด ดังนั้นจึงมีความน่าสนใจว่าพวกนี้เข้ามาได้อย่างไร

แม้ว่าจะเป็นกิจกรรมที่ค่อนข้างยากและไม่สนุกสำหรับเด็ก แต่พวกเขาก็เข้าร่วม จนชาวบ้านมองว่า “โครงการนี้เป็นโครงการดีๆ พาเด็กเล่นขายของ เสียหายเงินเสียดาทองตั้งเป็นล้านบาทแบบนี้เองบหลวงมาละลายเล่นกับเด็ก” (นับเป็นทั้งคำชมและคำด่าในเวลาเดียวกัน) ซึ่งทำให้เกิดคำถามว่า “เข้ามาทำไม” หรือ “เข้ามาได้อย่างไร” คำตอบง่ายๆ ก็คือ

สาเหตุมาจากคนที่เดินเรื่องหรืออาสาสมัครที่เข้าร่วมทำงานนั้นคือ “เด็กและเยาวชน” นั่นเอง ดังนั้นจึงไม่แปลกที่กลุ่มนี้จะเข้ามาเป็นพิเศษ เพราะพวกเขาเข้ามาจากการแนะนำหรือชักชวนจากอาสาสมัครที่เป็นเพื่อนเล่นหรือกลุ่มเดียวกัน “ใครที่สนใจก็เข้าร่วมได้เลยไม่ได้ปิดกั้น อย่างน้อยเขาก็ได้ความสนุกและความรู้ ไม่ต้องกลัว เข้ามาได้ตลอดเวลา โครงการนี้ทำได้ดีทีเดียว” นี่เป็นสิ่งที่พวกเราได้ยินมาตลอด

สาเหตุอีกประการก็คือ นักวิจัยเป็นจุดรวมของเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน ตลอดจนได้รับการยอมรับหรือไว้วางใจจากพ่อแม่ผู้ปกครองของกลุ่มนี้ให้ลูกหลานเข้าร่วมด้วย เวลาทำกิจกรรมอะไรในชุมชนจะมีกลุ่มนี้เข้าร่วมโดยอัตโนมัติ “มาดูหลานเพราะมันยังเล็กอยู่กลัวจะไม่ทันชาวบ้านหรือเด็กคนอื่นๆ” เสียงผู้ปกครองของสมาชิกกลุ่มผลิตภัณฑ์ฯบอกพวกเรา

สิ่งที่ดีสำหรับการทำงานกับเด็กก็คือ ความสนุก ความร่าเริง ไม่ได้ลำบากแม้จะทำงานกันอย่างหนัก แต่ก็แปลงเป็นความสนุก แตกต่างกับชาวบ้านหรือผู้ใหญ่ทั่วไปที่ทำงานอย่างเอาเป็นเอาตาย ซึ่งจะท้อเครียดแล้วจะมีผลต่อความร่วมมือ

เด็กสามารถขยายเครือข่ายออกไปได้มากเพราะช่วงวัยนี้รู้จักกันทั้งหมู่บ้านและทุกครอบครัวเพราะเรียนและเล่นด้วยกันตลอดเวลา ดังนั้นการชักชวนเพื่อนมาช่วยจึงมีอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นผลดีต่อการทำงานของโครงการและเป็นการช่วยเครือข่ายครอบครัวไปในตัวด้วย

กลุ่มเด็กในโครงการระยะที่หนึ่งนั้นเป็นกลุ่มญาติสนิท จึงมีมากในระยะที่หนึ่ง แต่ระยะที่สองกลุ่มคนพวกนี้ไต่เป็นเยาวชนได้เข้าศึกษาในระดับมัธยม จึงเห็นภาพว่ามีวัยรุ่นมาร่วมมากซึ่งความจริงเป็นพวกเดียวกัน

อย่างไรก็ตามการขยายกลุ่มทำงานไปสู่วัยรุ่นหรือเยาวชนอื่นๆ นั้นยังมีข้อจำกัดในหลายประเด็น เริ่มตั้งแต่พวกเขาไม่รู้ว่าจะเข้ามาช่วยทำอะไรได้บ้าง เพราะมีการทำงานมานานแล้ว แก่นนำของกลุ่มก็มีแล้ว เลยไม่

รู้บทบาทของตนเอง เท่าที่ทำได้ก็คือ การช่วยเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง แต่โดยรวมแล้วยังไม่มั่นใจว่าจะเข้ามาแบบไหนดี

สำหรับเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษานั้น ไม่มีปัญหาในการเข้าร่วมกิจกรรมเพราะในโรงเรียนมีศูนย์ประสานงานและเรียนรู้ ซึ่งเปิดโอกาสให้ใช้ทุกวันจันทร์-ศุกร์ และมีครูเป็นคนเสนอแนะและกระตุ้นให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในโครงการ แม้จะไม่แนบแน่นเหมือนกับโครงการระยะที่หนึ่งซึ่งสมาชิกของกลุ่มผลิตภัณฑ์ฯยังเรียนอยู่ในโรงเรียน

สิ่งที่ดึงดูดใจให้เด็กและเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมก็คือ การได้รับค่าตอบแทนและการมีอาหารและเครื่องดื่มเป็นสิ่งตอบแทนในการทำงาน ซึ่งเป็นผลตอบแทนที่ให้กับเด็กในช่วงโครงการระยะที่สอง แตกต่างกับโครงการระยะที่หนึ่งที่มีอาหารเลี้ยงเพียงอย่างเดียว เพราะเด็กๆยังไม่เคยมีรายได้เป็นของตนเองนั่นเอง

แต่การที่ให้ค่าตอบแทนก็กลายเป็นดาบสองคมในคือ มันช่วยทำให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งคือ หากไม่มีค่าตอบแทนเด็กก็ไม่อยากจะทำงาน ต้องอาศัยการพูดคุยกันมากเป็นพิเศษ “จำไว้ว่าถ้ามีเงินพวกเราก็คือได้รับค่าตอบแทน แต่ถ้าหมดแล้วค่าตอบแทนก็จะไม่มี ไม่ใช่ว่าจะมีให้ทุกครั้ง อย่าลืมนะว่าพวกเรามาทำงานพัฒนาตนเองและหมู่บ้านของตนเอง ดังนั้นอย่ายึดเงินเป็นตัวตั้ง” เป็นสิ่งที่ย้ำตลอดเวลา

การที่เด็กทำงานมีปัญหาสำคัญๆที่ต้องพบคือ การยอมรับนับถือจากผู้นำและชุมชน เพราะสภาพพื้นที่ชาวบ้านมองเด็กนั้น เป็นเพียงลูกหลานหรือพวกยังไม่สั่นกลั่นน้ำหนัก จะมาทำอะไรกันเล่นๆแบบนี้ได้ แต่ก็สามารถแก้ไขด้วยการยืนยันจากแหล่งทุนทั้งสกว. สสส. ยูเอ็น ที่ลงไปช่วยเป็นหลักฐานสำคัญ

ปัญหาต่อมาที่พบคือ ความเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของเด็กจะเอาความรู้ความสามารถมาจากไหน อย่างไรก็ตามปัญหานี้ก็คลี่คลายไปตามเวลาที่มีผลงานเป็นเครื่องพิสูจน์ เพราะเป็นผลงานที่สัมผัสได้ และได้ประโยชน์โดยชาวบ้านทุกคน

ปัญหาต่อมาคือ การตั้งใจหรือความเอาใจจริงเอาใจของเด็ก ส่วนมากเด็กจะยังไม่รู้ว่าอะไรต้องทำจริงหรืออะไรที่ต้องเล่นไปด้วยได้ เพราะประสบการณ์ยัง不多 ดังนั้นการแก้ไขจึงอยู่ที่การสร้างประสบการณ์ให้กับเด็ก เริ่มจากสิ่งที่ยากก่อนค่อยมาทำสิ่งที่ยากขึ้น หรือสามารถดำเนินการได้เอง

ฝีมือและทักษะของเด็กยังไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ใหญ่ เพราะเป็นการทำงานโดยที่คิดว่าเด็กๆทำกัน ยังเป็นกิจกรรมที่เกินกว่าชาวบ้านจะรู้จักนั้น นับว่าลำบากมากในการสร้างการยอมรับหรือฝีมือที่ประณีตซึ่งต้องพยายามทดลองและทำบ่อยๆจะช่วยแก้ไขปัญหานี้ได้

การทำงานในพื้นที่หมู่บ้านอื่นๆที่ไม่ใช่บ้านเกิดของเด็กๆก็จะเกิดปัญหาว่า ไม่ให้เกียรติหรือจะพาชาวบ้านคนอื่นๆทำได้อย่างไร ซึ่งจะนำมาซึ่งความร่วมมือและการสนับสนุน จึงต้องมีผู้ใหญ่ประกบไปด้วย หรือนักวิจัยต้องไปเตรียมพื้นที่ให้ก่อน

วุฒิภาวะก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องยอมรับในการทำงานกับเด็ก เพราะพวกเขายังคงเป็นเด็กที่ต้องเล่นและสนุกมากกว่าทำงานอย่างจริงจัง ดังนั้นอย่าตั้งความหวังเอาไว้มากเกินความเป็นจริงของเด็กๆ ต้องรู้จักปล่อยวางบ้าง

“อย่าลืมนะพวกเราต้องเอาปุ๋ยและน้ำยาไปใช้ และเข้าร่วมเวทีที่จะจัดขึ้นด้วย ไปเป็นกำลังใจให้ลูกให้หลาน ไปดูเด็กๆเขาทำงานกัน” นี่เป็นคำพูดทุกครั้งที่ตั้งพื้นที่ของนักวิจัยกับกลุ่มคนแก่ที่เข้าวัดกับไม่เข้าวัดแต่มีโอกาสได้พบปะกันเป็นประจำ

ดังนั้น เทคนิคที่สำคัญในการทำงานกับเด็กคือ ความสนุกสนาน อาหาร ค่าตอบแทน ความท้าทาย ความปลอดภัย สิ่งใหม่ท้าทาย

4.13.6 ผู้สูงอายุกับการลดละเลิกสารเคมี จากกลุ่มเด็กก็ขยายมาสู่กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นปู่ ย่า ตา ยายของกลุ่มเด็กและเยาวชน หมายถึงว่า ผู้ปกครองได้มาดูแลลูกหลานของตนเองว่า มาทำอะไรกันและปลอดภัยหรือเปล่า ซึ่งเป็นการดีที่ผู้ปกครองคิดเช่นนั้น เพราะจะทำให้โครงการได้รับการรับรองจากผู้ปกครองว่า ปลอดภัยหรือเข้าร่วมได้อย่างไว้วางใจ

กลุ่มผู้สูงอายุของบ้านคือกระบือร่วมกับบ้านหวางและบ้านหวางออกรวมกลุ่มกันเป็นชมรมผู้สูงอายุ มีศูนย์ประสานงานอยู่ที่วัดบ้านคือหวาง แต่โครงการไม่ได้ทำงานร่วมกับกลุ่มนี้เป็นทางการ เพียงแต่ร่วมกับสมาชิกที่อยู่บ้านคือกระบือเท่านั้น

ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุของหมู่บ้านอื่นนั้น เป็นการทำงานที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครของโครงการ ไม่ใช่การรู้จักการเป็นส่วนตัว ถือว่าเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ในการเข้าร่วมโครงการ ซึ่งชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งในการเตรียมกิจกรรม การประชุม การจัดเวที ไม่แตกต่างจากคนหนุ่มสาวทั่วไป

บรรยากาศที่กลุ่มผู้สูงอายุทำงานนั้นมีแต่ความสนุกสนาน ร่าเริง ทั้งพวกเราและชาวบ้าน ทำไปด้วยหัวเราะกันด้วยเป็นบรรยากาศที่น่าชื่นชมมาก ที่สำคัญเป็นการเสริมสร้างสุขภาพจิตของผู้สูงอายุให้ได้รวมกลุ่มทำงานและพูดคุยในเรื่องต่างๆของหมู่บ้าน เพศหญิงจะมีความเป็นกันเองมากกว่า มีความสนุกมากกว่า ไม่เอาจริงจังเหมือนกับเพศชาย ดังนั้นบรรยากาศจึงแตกต่างกัน แต่ผลงานได้เหมือนกัน

กลุ่มผู้สูงอายุอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้าร่วมและถือว่าเป็นหัวใจในการขับเคลื่อนงานครั้งนี้ คือ กลุ่มคนวัด ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเชื่อมโยงทั้งกลุ่มเด็ก เยาวชน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและภาคอื่นๆ แม้ว่าพวกนี้จะเป็นคนที่สูงวัยแล้วแต่ ความสนใจหรือการไปขยายผลต่อสู่ลูกหลานหรือเป็นร่วมพิธีกรรมไหนๆ ไม่ได้คือความสำคัญลงไปเลย “...ทุกกิจกรรมที่พวกเราทำจะสังเกตเห็นว่า คนที่อยู่ตั้งแต่แรกจนจบก็คือคนแก่ ไม่เพียงแต่ช่วยให้กำลังใจลูกหลาน แต่พวกเขาก็เรียนรู้จนซาบซึ้งว่า การลดละเลิกจะอย่างไรและดีแค่ไหน แม้หลายคนจะเข้าใจว่าคนแก่จะหลงลืม แต่อาศัยเป็นคนที่ไม่คิดอะไรฟุ้งซ่านหรือไม่มีอะไรให้คิดและการเข้าร่วมกิจกรรมตลอดเวลา ทำให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นคนที่มีความรู้มากที่สุดในชุมชนอย่างไม่รู้ตัว...”

การทำงานกับกลุ่มผู้สูงวัยนี้ เป็นยุทธศาสตร์สำคัญของโครงการเพราะเป็นฐานของชุมชนหรือเป็นทุนเดิมที่นักวิจัยมีมากกว่าอย่างอื่น นั่นคือ “การได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้สูงอายุ” ในการทำงานทุกครั้งที่ผ่านมาหรือตลอดเวลาที่ใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านคือกระบือ ผู้สูงอายุของที่นี่ได้ให้การสนับสนุนมาโดยตลอด

“....โครงการนี้ผ่านมาสองหรือสามปีผมบอกได้เลยว่ามีคนอยู่สองกลุ่มที่เกี่ยวข้องมากที่สุด นั่นคือกลุ่มเด็กๆและกลุ่มคนแก่ คนสองกลุ่มนี้เป็นปัจจัยหลักที่กระตุ้นให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ถ้าไม่มีคน

พวกนี้รับรองได้ว่าโครงการนี้ลำบากแน่ๆ ดังนั้นผมว่าอย่ามองข้ามเด็กและผู้สูงอายุ สิ่งที่ได้จากโครงการนี้ มันสามารถนำไปใช้กับที่อื่นๆได้ เพราะเด็กและผู้สูงอายุมีอยู่ในทุกชุมชน ต่อไปจะมีมากขึ้นด้วย....”

กลุ่มผู้สูงอายุมีศักยภาพตรงที่เป็นผู้นำความคิดให้กับครอบครัว หากพูดอะไรสิ่งอะไร ลูกหลานจะเชื่อถือ แต่ผู้สูงอายุก็ไม่สามารถนำปฏิจภาพไปใช้ได้เต็มที่ที่ต้องอาศัยลูกหลานเอาไปให้ ซึ่งบางครั้งก็ไม่ทันการณ์

ผู้สูงอายุยังเป็นคนที่สามารถดึงเอาความร่วมมือจากคนอื่นๆในชุมชนเข้ามาร่วมได้ง่าย เพราะเป็นคนที่ได้รับการยอมรับในชุมชน อีกทั้งมีลูกหลานอีกเป็นจำนวนมาก ที่สามารถดึงเข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย ที่สำคัญถ้าผู้สูงอายุหรือคนเฒ่าคนแก่เข้าร่วมโครงการแล้ว จะไม่มีปัญหาว่าเรื่องการเข้าใจผิดหรือไม่เชื่อถือในโครงการ เพราะผู้สูงอายุการันตีให้แล้วนั่นเอง

ดังนั้นวัยจึงไม่ใช่อุปสรรคในการทำงานของโครงการไม่ว่าจะเป็นวัยอ่อนหรือวัยแก่ ล้วนมีความสำคัญทั้งนั้น มันขึ้นอยู่กับจิตและใจของพวกเราและพวกเขามากกว่าว่า “พร้อมและยอมรับหรือไม่” จริงอยู่บางกิจกรรมเด็กและผู้สูงอายุไม่สามารถทำและตัดสินใจเองได้ แต่ก็เริ่มในการทำให้เกิดการตัดสินใจโดยผู้ที่มีอำนาจในครอบครัวต่อไป

4.13.7 ประสพการณ์(นักวิจัย)กับการลดละเลิกสารเคมี เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้การทำงานประสบผลสำเร็จ เพราะถ้านักวิจัยไม่เคยทำงานร่วมกับชุมชนมาก่อนจะทำให้ไม่รู้เทคนิคและวิธีการต่างๆเลย ดังนั้นบทเรียนที่ได้รับจากการทำงานมาตั้งแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบันช่วยให้การทำงานไม่เสียเวลาในการเรียนรู้

ถ้าจะสรุปประสพการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสารเคมีที่นำมาใช้ครั้งนี้ต้องเริ่มต้นมาจาก โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำน่าน โครงการส่งเสริมประชาสังคมและเศรษฐกิจพอเพียง โครงการเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อการพัฒนา โครงการสังฆะช่วยชุมชน โครงการส่งเสริมประชาสังคมด้านสุขภาพ โครงการส่งเสริมประชาสังคมด้านยาเสพติด โครงการริเริ่มการป้องกันยาเสพติดในกลุ่มเยาวชน และโครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์

โครงการเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์โดยเฉพาะ มีบางโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดขบวนชุมชนหรือสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นประสพการณ์ที่เก็บเกี่ยวมาจากหลายโครงการตลอดเวลาที่ผ่านมา ช่วยทำให้นำมาปรับและใช้ในตำบลคูเมือง โดยที่ไม่ต้องเรียนรู้ใหม่

อีกประการหนึ่งที่ น่าที่จะนำมากล่าวถึงคือ ประสพการณ์ทำงานร่วมกับหลายๆหน่วยงานทั้งในระดับชุมชนจนถึงระดับโลก ทั้งเอกชนและรัฐบาล ทำให้โลกทัศน์หรือหูตากว้างไกลมากขึ้น ช่วยในการเปิดหูเปิดตาชาวบ้าน ให้รู้มากกว่าที่พวกเขาคิด เช่น

“...เครือข่ายพระสงฆ์เพื่อการพัฒนาพิษณุโลก กลุ่มเกษตรปลอดสารเคมีพิษณุโลก สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กองทุนสิ่งแวดล้อมโลก ธนาคารโลก สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันราชภัฏ ... ”

ความได้เปรียบของการทำงานที่ผ่านมาแล้วเอามาใช้นั้นบางครั้งก็กลายมาเป็นความเสียเปรียบนั้นคือการก่อเกิด “นวัตกรรม” หรือ สิ่งใหม่ๆจากโครงการนั้น กว่าจะเกิดก็ยากเต็มทีเพราะนักวิจัยยึดมั่นหรือถ้อยมั่นกับประสบการณ์เดิมมากจนเกินไป ทำให้เป็นอุปสรรคต่อนวัตกรรมที่จะเกิดขึ้น

....ถ้าผมไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อนรับรองแน่ว่าการทำงานในช่วง 2-3 ปีนี้จะไม่ออกมาเป็นแบบนี้ เพราะว่าการลดละเลิกสารเคมีเป็นประเด็นที่อยู่ใกล้ก็เหมือนอยู่ไกล เพราะกว่าที่จะเห็นผลว่ามันอันตรายก็สายเกินไปหรือต้องใช้เวลาอย่างยาวนาน....

....การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจึงต้องอาศัยเทคนิคการทำงานชุมชนอย่างลึกซึ้งและยาวนาน แม้จะไม่ใช่ว่าในประเด็นเดียวกันแต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ร่วมกันได้....

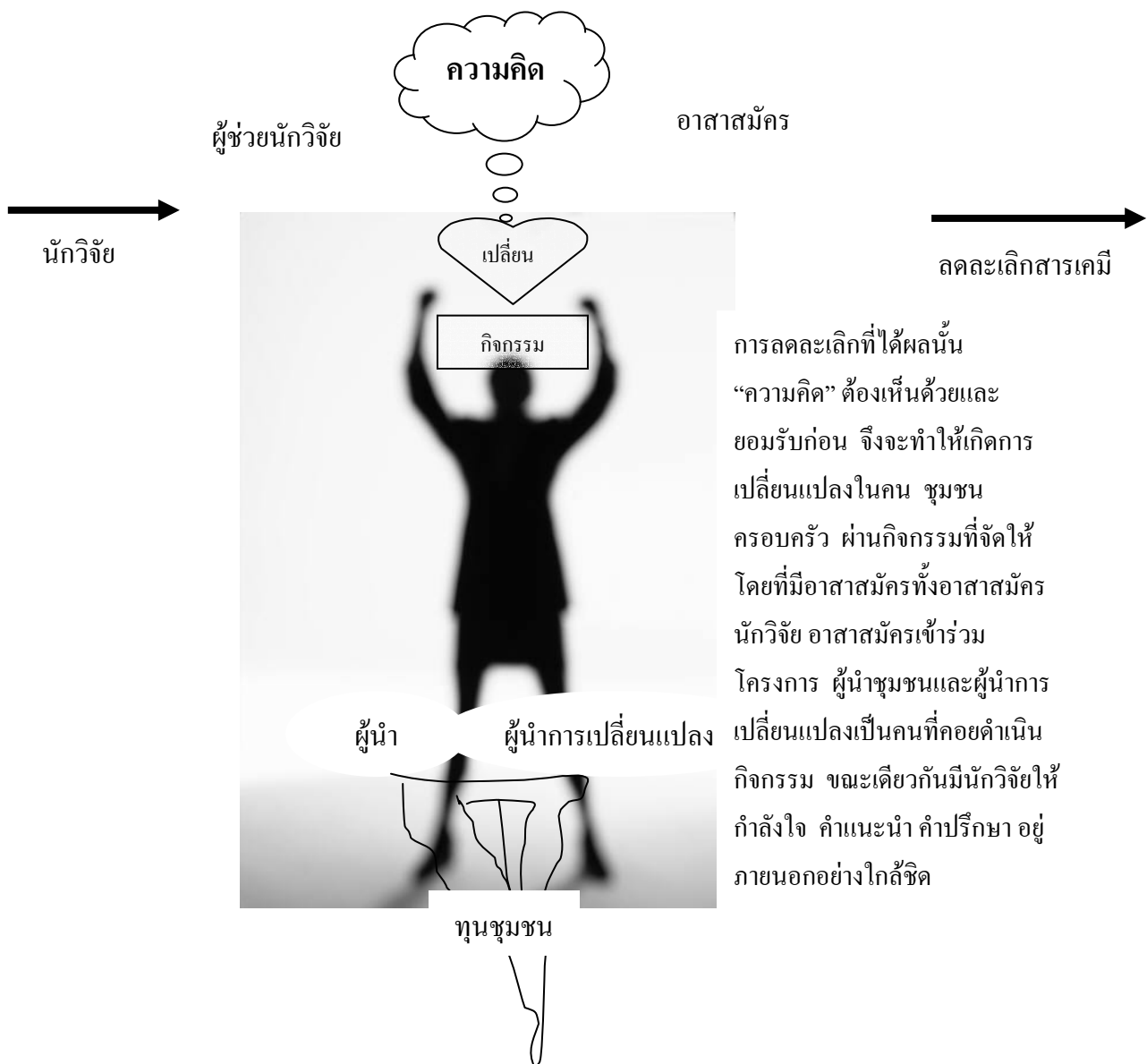
....ที่สำคัญทุกครั้งทีลงพื้นที่จะต้องตอบคำถามชาวบ้านและผู้นำอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่แน่ว่าจริงก็ตอบไม่ตรงคำถามหรือไขข้อข้องใจไม่ได้....

4.13.8 ความคิด กับการลดละเลิกสารเคมี กระบวนการ “คิด” เป็นบันไดขั้นแรกของความสำเร็จ แต่ไม่ใช่ขั้นที่หนึ่งของการทำงานเพราะบางครั้ง การความคิดจะเกิดขึ้นภายหลังจากกิจกรรมต่างๆ ดำเนินการไปแล้ว ความคิดจึงนับว่าเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของโครงการก็ว่าได้

หลายครั้งที่พวกเราต้องทำงานเชิงความคิดกับชาวบ้านเพราะ ความคิดของชาวบ้านยังไม่เปลี่ยน แต่การทำงานความคตินั้น ลดน้อยลงหรือเบาบางลงเมื่อเวลาผ่านไปเพราะชาวบ้าน เข้าใจและเชื่อมากขึ้นจนถึงขั้นเปลี่ยนความคิด

แต่ก็ใช่ว่าการทำงานเชิงความคิดจะหมดไป เพราะความคิดคนมีพัฒนาการที่ไม่หยุดนิ่ง เหมือนกับคนที่เชื่อมั่นและยึดมั่นว่าสารชีวภาพดีกว่าสารเคมีทั่วไป จะมีพัฒนาที่กลายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือวิทยากรที่เชี่ยวชาญได้

ความคิดที่ไม่เชื่อหรือเชื่อแล้วแต่ความไม่เชื่อในขั้นสูงขึ้นไปอีกจะมีมากกว่าและมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น เมื่อทำนี้แล้วก็จะเกิดแบบนี้แล้วทำอย่างไรต่อไป จะเพิ่มและแก้ไขอย่างไร แตกต่างจากครั้งแรกว่า ทำไมต้องทำอย่างนี้ ดังนั้น “พัฒนาการทางความคิดนั้นมีตลอดเวลาต้องตามให้ทัน” รายละเอียดสรุปได้ดังแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 - 9 แสดงโครงสร้างการทำงานลดละเลิกที่ต้องเริ่มจากความคิดก่อน

4.13.9 ทุนเดิมของชุมชนกับการลดละเลิกสารเคมี ในชุมชนมีทุนเดิมอยู่หลายประการ กระบวนการดำเนินโครงการจะสำเร็จลงไม่ได้เลยถ้าไม่มีทุนทางสังคมที่ฝังลึกอยู่ภายในแต่ละคนแต่ละชุมชน เพราะจะทำให้ต้องทำความเข้าใจหรือชี้แจงกับชาวบ้านและผู้นำชุมชนในระดับต่างๆ จนถึงถูกต้องด้าน ไม่ให้ความร่วมมือ การก่อปัญหา และการขัดขวางการทำงาน

สิ่งที่เป็นทุนทางสังคมที่ใช้และมีอยู่ในการทำงาน กับ 12 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการทำงานครั้งนี้ ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ ความเป็นเพื่อนหรือรู้จักกัน ความสำเร็จของโครงการระยะที่หนึ่ง และ **ประสบการณ์เดิมในการพัฒนา รายละเอียดตามตารางที่ 4 - 7**

หมู่บ้าน	เครือข่าย	เพื่อน	ประสบการณ์เดิม	โครงการระยะที่หนึ่ง
บ้านคูเมือง	/	/	/	
บ้านหวาง	/	/	/	/
บ้านค้อกระบือ	/	/	/	/
บ้านคูเมืองนอก	/	/	/	
บ้านคูเมืองตก	/		/	
บ้านท่าหลวง			/	/
บ้านโนนจิก			/	
บ้านศรีษะกระบือ		/	/	
บ้านหนองหอ	/			
บ้านดอนผอุง	/			
บ้านโนนเมืองน้อย			/	
บ้านหวางนอก	/	/	/	/

ตารางที่ 4-7 แสดงทุนเดิมที่ใช้ในการทำงานของแต่ละหมู่บ้านของตำบลคูเมือง

4.13.10 การใช้บทเรียนของโครงการอื่น โครงการระยะที่สอง ได้ใช้บทเรียนการทำงานที่ได้จากการจัดกิจกรรมของโครงการอาหารปลอดภัยเพื่อสุขภาพของชาวบ้านโป่ง จังหวัดพะเยา มาใช้ในการลดละเลิกสารเคมีในครัวเรือนของบ้านค้อกระบือ เริ่มตั้งแต่เตรียมการจนถึงการปฏิบัติ

1) การแจ้งให้ชาวบ้านได้รู้ว่า จะมีการอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ “ครอบครัวเข้มแข็ง” และให้มาลงทะเบียนได้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

2) รับลงทะเบียนที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนรับลงทะเบียนแทนนักวิจัย

3) การสำรวจความต้องการรายครอบครัวว่าจะลดละเลิกสารเคมีชนิดใดบ้าง โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจเอง

4) การแจกวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตสารทดแทนสารเคมี ซึ่งสามารถผลิตเองได้ในครอบครัว

5) การสอนและฝึกทำผลิตภัณฑ์ทดแทนสารเคมี

6) การติดตามผลการใช้ผลิตภัณฑ์ทดแทนรายครอบครัว

จากการทำงานด้วยกระบวนการนี้ได้ผลเหมือนกัน คือ ทำให้กลุ่มเป้าหมายได้มากกว่าที่กำหนดไว้ ชาวบ้านใช้น้ำยาที่ผลิตขึ้นเองอย่างต่อเนื่อง เกิดกระบวนการที่สร้างความพร้อมเป็นระยะเกิดเป็นพันธมิตรอยู่ร่วมกัน “การสร้างความรักใคร่ชอบ” ของชาวบ้าน การได้ลงมือ “ปฏิบัติจริง” ของแต่ละคน

โครงการนี้ไม่ได้คิดว่าตนเองมีความสมบูรณ์แล้ว แต่ได้ใช้บทเรียนของโครงการอื่นๆมาทำงาน ซึ่งมีทั้งสำเร็จและล้มเหลวทำให้พวกเราสามารถเรียนรู้ได้ คือ เอาจุดดีมาใช้และละเว้นจุดเสีย พวกเรายอมรับว่ากิจกรรมของโครงการนี้ทำด้วยเทคนิคและวิธีการหลากหลาย และส่วนมากเป็นบทเรียนที่เราเรียนรู้มาจากโครงการอื่นๆหรือพื้นที่อื่นๆ

ดังนั้น อย่าคิดว่าโครงการนั้นสมบูรณ์แล้ว เพราะมันยังมีจุดอ่อน จุดแข็งที่แตกต่างกันทำระหว่างกิจกรรมเดียวกันและในช่วงเวลาต่างกัน การเรียนรู้จากโครงการอื่นๆเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญเพราะสามารถทำให้เราประหยัดเวลา ทรัพยากรและเป้าหมาย ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น แต่ต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับโครงการหรือกิจกรรม โดยพิจารณากลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์และสถานการณ์เป็นตัวประกอบ

4.13.11บ้านเกิดเมืองนอน ในช่วงที่เริ่มโครงการทั้งระยะที่หนึ่งและที่สอง คำถามที่ถูกถามมากที่สุดคือ ทำไมต้องมีโครงการหรือทำไมต้องมาทำงานที่นี่ สิ่งที่ชาวบ้านต้องการรู้ก็เพื่ออยากทราบความเป็นมาว่า โครงการนี้เป็นของใครแล้วทำไม

“.....ผมมาทำงานที่นี่เพราะเป็นบ้านเกิดเมืองนอนและผมก็จะได้มีโอกาสกลับมาเยี่ยมบ้านด้วย นั่นเป็นสองสาเหตุหลักที่เกิดโครงการนี้ ...โดยปกติคนเราถ้ามีโอกาสย่อมต้องพัฒนาบ้านเกิดเมืองนอนของตนเองอยู่แล้ว แต่ขาดแค่โอกาสเท่านั้นเองว่าจะเมื่อไหร่และอย่างไร ดังนั้นความตั้งใจจริงนี่เองที่เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้โครงการนี้ “ลงมาถึงชุมชนนี้” ...ก่อนที่จะเริ่มโครงการนี้ต้องยอมรับเลยว่า “โอกาสที่จะกลับมาเยี่ยมเยียนถิ่นเกิดนั้นแทบจะไม่มีเลย เพราะว่ามีภาระกิจการงาน เมื่อเกิดโครงการนี้มันเป็นเรื่องที่บังคับเราว่า ต้องมาบ้านเป็นประจำเพื่อมาทำงานให้โครงการสำเร็จ....” เป็นคำตอบที่ตอบกับชาวบ้านและผู้นำแม่แต่แหล่งทุน

นี่จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ “ทำไม ชาวตำบลคูเมืองจึงมีโอกาสได้ทำโครงการนี้” ซึ่งนี่เป็นปัจจัยภายในที่เป็นเงื่อนไขสำคัญ ไม่นับรวมการเปิดโอกาสให้การสนับสนุนจาก สกว.และ สสส. ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญภายนอก ดังนั้นเมื่อปัจจัยทั้งสองมาสอดคล้องกัน จึงเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง”

แล้วทำไมไม่เอาโครงการนี้ลงไปพื้นที่อื่น “ก็เพราะที่นี่เป็นหมู่บ้านหรือชุมชนของผมแล้วจะให้เอาไปลงที่ไหนละ ถ้าไม่ลงบ้านตัวเองก็จบแล้ว...เพราะผมทำงานมานานพัฒนาบ้านเมืองคนอื่นมาไม่รู้เท่าไร มันน่าที่จะมาพัฒนาบ้านเกิดเมืองนอนของตนเองเสียที ไม่ใช่ดีแต่พัฒนาที่อื่นแต่ลืมบ้านของตัวเอง”

โครงการระยะที่หนึ่งและระยะที่สองเป็นตัวอย่างของ “โครงการพัฒนาบ้านเกิด” ถ้าวาดได้ ดังนั้นทำอย่างไรถึงจะทำให้ นักพัฒนาได้กลับไปพัฒนาบ้านเกิดหรือท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเชื่อว่าจะเกิดโครงการดีๆอีกเป็นจำนวนมาก

4.13.12การมีส่วนร่วม : กระบวนการสำคัญ การมีส่วนร่วมที่ใช้ในโครงการนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากเพราะมันคือ “การทำงานของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน” พวกเราไม่สามารถที่จะดึงความร่วมมือจากชาวบ้านได้เลยหากพวกเขาไม่มีความรู้สึกถึงเรื่องนี้ ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา พวกเราย้ำตลอดเวลาว่า

“.....ผมอยากจะทำความเข้าใจก่อนว่าโครงการนี้ไม่ใช่ของผมหรือของใครคนใดคนหนึ่ง เพราะคนที่เขาสนับสนุนเงินคือ สกว.และ สสส. เขาจะให้ไม่ได้ถ้าชาวบ้านหรือพวกเราไม่แสดงให้เห็นว่า “ทำงานจริง” หรือ “ต้องการจริง” ผมเป็นเพียงคนที่เชื่อมระหว่าง “คนที่อยากให้อะไรกับคนที่อยากเป็น” ดังนั้น การทำงานครั้งนี้ มันไม่ใช่เรื่องของผม แต่เป็นเรื่องชาวบ้านคือกระบือกับตำบลคูเมือง ..ดังนั้นความสำเร็จหรือความล้มเหลวจึงขึ้นอยู่กับชาวบ้านทุกคน มันไม่ใช่หน้าที่ของผมจะอธิบายขายหน้าได้หรือเสียชื่อมันก็ขึ้นกับพวกเราทุกคน...ครั้งนี้ละที่พวกเราต้องพิสูจน์ตัวเองให้ได้ว่า “คนคูเมืองนั้นแน่จริงหรือเปล่า อย่าให้เขาดูถูกได้เด็ดขาด...”

คำพูดไม่ได้สิ่งที่ผ่านเลยไปในกระบวนการทำงานได้กำหนดให้เป็นความรับผิดชอบของชาวบ้านแต่ละส่วน โดยที่นักวิจัยทำเพียงกำหนดเป้าหมายและวิธีการเอาไว้ให้ชาวบ้าน จนสุดท้ายคงเหลือเพียงหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเท่านั้น

ซึ่งกลุ่มที่ “ถูก” รับผิดชอบอย่างเต็มที่คือ กลุ่มผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาเพราะเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรม กลุ่มนี้ถูกฝึกอย่างหนัก ลองผิดลองถูกโดยที่ไม่มีอะไรผิดหรือถูก จนสามารถรับผิดชอบงานได้ด้วยตนเอง ท้ายที่สุดกลุ่มผลิตภัณฑ์นี้ได้รับมอบหมายให้เป็น “หน่วยปฏิบัติการในพื้นที่” ทำให้โดยที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการระยะที่สองตามกิจกรรมและเป้าหมายให้บรรลุผล

4.13.13การศึกษากลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายที่พวกเราทำงานด้วยในโครงการระยะที่สองนี้แตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ตามเป้าหมายของโครงการที่แตกต่างกัน

กลุ่มที่หนึ่ง บ้านคือกระบือ เนื่องจากพวกเรากำหนดว่า จะส่งเสริมให้เกิดการลดละเลิกสารเคมีในอาคารบ้านเรือน โดยที่สารเคมีทางการเกษตรพวกเรายังไม่มีการส่งเสริมเพราะชาวบ้านมีการเรียนรู้เรื่องนี้แล้วตามโครงการระยะที่หนึ่งที่ผ่านมา แต่สารเคมีในครัวเรือนยังไม่สำเร็จเท่าที่ควร

ดังนั้น จึงให้อาสาสมัครในหมู่บ้านจำนวน 70 ครอบครัว ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นครอบครัวตัวอย่างและทำงานอย่างเข้มข้น (การทำงานอย่างเข้มข้นคือ การเข้าร่วมกิจกรรม การเก็บข้อมูลทุกสัปดาห์ การทำกิจกรรม ฯลฯ ตามที่โครงการระยะที่สองกำหนด) วิธีการคัดเลือกพวกเราที่ประกาศให้ทราบในเวทีประชาคมของหมู่บ้านว่า ใครสนใจก็ให้มาลงชื่อได้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ปรากฏว่าในช่วงหนึ่งเดือนที่ผ่านมา มีผู้ที่สนใจมาลงทะเบียนจำนวน 50 กว่าครอบครัว พวกเราเรียกกลุ่มครอบครัวนี้ว่า “ครอบครัวเข้มแข็ง”

ตอนแรกนี้พวกเราที่ตกใจว่า ชาวบ้านคงไม่มีอาสาสมัครเพิ่มเติมแล้วและไม่ครบตามเป้าหมายที่วางเอาไว้ อย่างไรก็ตามพวกเราที่เริ่มการทำงานกับครอบครัวต่างๆ แต่ในการทำงานพวกเราจะทำงานกับทุกครอบครัวที่อยู่ในหมู่บ้าน โดยที่ไม่ทำเฉพาะครอบครัวเข้มแข็ง ซึ่งผลสุดท้ายก็ทำให้พวกเราได้ทำงานกับทุกครัวเรือนเกินกว่าเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้

กลุ่มที่สอง 11 หมู่บ้านของตำบลคูเมือง กำหนดให้ชาวบ้านลดละเลิกสารเคมีทางการเกษตร โดยตั้งเป้าหมายเอาไว้หมู่บ้านละ 20 คน เพื่อที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน คือ การเก็บข้อมูล การทำปุ๋ยชีวภาพ การเข้าร่วมเวทีประชาคม การทำแปลงสาธิต และการเข้าร่วมมหกรรมสารเคมีระดับตำบล

ในการคัดเลือกอาสาสมัครกลุ่มนี้ พวกเราได้มอบหมายให้กับผู้ใหญ่บ้านของทุกหมู่บ้าน โดยการประกาศทางหอกระจายข่าวบ้าง การบอกต่อกันบ้าง แต่ละหมู่บ้านไม่เหมือนกัน ทำให้อาสาสมัครของ 11 หมู่บ้านนี้ มีความแตกต่างกัน บางหมู่บ้านเป็นญาติกับผู้นำ บางหมู่บ้านเป็นคนที่สนใจจริงๆ หรือบางหมู่บ้านเป็นพรรคพวกกัน มีบางหมู่บ้านที่ต้องคัดเลือกกันเพราะต้องเอาคนที่สนใจจริงๆ และจะทำจริงจัง กลัวที่จะเสียหน้ากับหมู่บ้านอื่นๆ เวลาที่มีการประชุมกัน

นี่เป็นสองวิธีการที่พวกเราคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการทำงานหรือเป็นอาสาสมัคร แม้จะเป็นวิธีการที่คล้ายกันแต่ชาวบ้านที่เข้าร่วมก็มีศักยภาพที่แตกต่างกัน โดยที่ชาวบ้านคือกระป๋องได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้มากกว่าชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งเพียงมีโอกาสเข้าร่วมโครงการระยะที่สองนี้

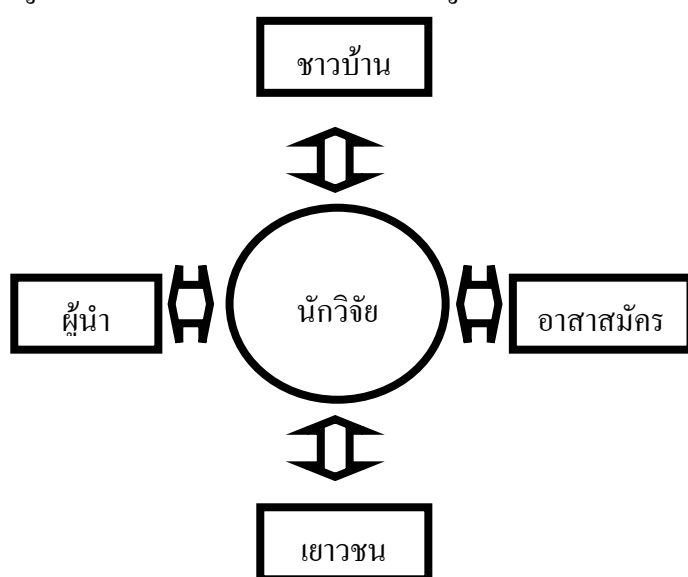
บทเรียนครั้งนี้ทำให้นำไปขยายผลต่อในที่อื่นๆ หรือเรื่องอื่นๆ ได้คือ

- 1) ชาวบ้านที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต้องเป็นคนที่เข้ามาด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ถูกบังคับ
- 2) ชาวบ้านที่เข้าร่วมต้องมีศักยภาพในการเรียนรู้ โดยที่ต้องผ่านการฝึกฝนก่อนที่สำคัญต้องผ่าน

กระบวนการฝึกคิดไม่ว่าจะเป็นประเด็นใดมาก่อน

4.13.14 บทบาทของนักวิจัย ถ้าเปรียบเทียบกับรถยนต์ นักวิจัยก็เหมือนกับคนขับรถ ที่คอยบังคับทิศทางว่าจะไปทางไหน ไปซ้ายหรือขวา จะเดินหน้าหรือถอยหลัง ไปช้าหรือไปเร็ว รถคนนั้นจึงจะไปตลอดรอดฝั่งได้ ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ครั้งนี้การที่จะให้ชาวบ้านลดละเลิกสารเคมี นักวิจัยจึงต้องมีการวางแผนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการจัดการกับ “คน” และ “งาน” การทำงานในช่วงแรกนั้น นักวิจัยได้มอบความไว้วางใจให้กับอาสาสมัครและชาวบ้านอย่างเต็มที่ เพราะจะได้เรียนรู้การทำงานไปด้วย ไม่ว่าจะลองผิดหรือถูก

การวางความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้าน เป็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการทำงานที่บ้านคือกระป๋องที่นักวิจัยต้องลงมือทำงานด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะบทบาทในการช่วยเหลือปัญหาให้ข้อเสนอแนะ การทำงาน ขวัญกำลังใจ ฯลฯ

“ในช่วงที่ผ่านมา จะสังเกตว่าผมถอนตัวออกจากชุมชนหรือชาวบ้านมากขึ้น คนที่ทำกิจกรรมหรือขับเคลื่อนโครงการเป็นเรื่องของเยาวชนและอาสาสมัครนักวิจัย...ผมเองพยายามให้พวกเขาได้เรียนรู้ด้วยตัวเอง ได้แก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ...ช่วงหลังนี้ผมแทบจะไม่ต้องทำกิจกรรมเลย แต่เปลี่ยนบทบาทการทำงานเป็นที่ปรึกษาและคอยให้กำลังใจ”

แผนภาพที่ 4 - แสดงองค์ประกอบการทำงานในตำบลภูเม็ง โดยมีนักวิจัยเป็นตัวขับเคลื่อนร่วม

นี่เรียกว่า เป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้าน เกิดกระบวนการเรียนรู้ จนได้พบบทเรียนสำคัญว่า นักวิจัยที่ดีนั้น ต้องทำงานร่วมกับชุมชน เป็นพวกเดียวกันกับชาวบ้าน ให้ความไว้วางใจ มีความเชื่อมั่นต่อ กระบวนการทำงานโดยชุมชน จากนั้นค่อยๆถอนตัวออกมา คงเหลือเอาไว้เพียง “คอยช่วยเหลือ การสนับสนุน ในทางตรงและในทางอ้อม”

ส่วนการทำงานกับหมู่บ้านอื่นๆที่เหลือนั้น เป็นการทำงานผ่านตัวแทน นั่นคือ อาสาสมัครนักวิจัยที่ ผ่านกระบวนการฝึกฝนมาตั้งแต่โครงการระยะที่หนึ่ง ดังนั้นชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนและโรงเรียนจะรู้จักและ คำนึงกับอาสาสมัครมากกว่าหรือบางคนไม่รู้ด้วยซ้ำว่านักวิจัยเป็นหัวหน้าโครงการ ในบทบาทตรงนี้นักวิจัย ทำหน้าที่หลักคือ “นำ” หรือ “พา” ทำและคอย “กระตุ้น” การทำงานของอาสาสมัครเป็นระยะๆ

สิ่งที่นักวิจัยได้มอบให้กับชาวบ้านได้เรียนรู้คือ ความรู้เรื่องสารเคมี สิ่งทดแทนสารเคมี ข้อมูลสารเคมี และข้อมูลรายครัวเรือน ความรู้ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ใหม่ต่อชาวบ้าน แต่ข้อมูลที่สำคัญที่สุดคือ ข้อมูลสารเคมีที่ ครอบครัวยุคตัวเองได้ใช้แต่ละปี ซึ่งพวกเขาไม่เคยได้รู้มาก่อนเลย จนทำให้เกิดความน่าเชื่อถือว่า “โครงการ” ไม่ได้โกหกหรือมาหลอก นำที่จะ “ลองทำ” ตามที่โครงการบอก

.....แต่ความสำคัญที่จะ ไม่กล่าวถึงไม่ได้ก็คือ กระบวนการสะท้อนข้อมูลกลับสู่ชุมชน เพราะโดย ปกติชาวบ้านก็ “ถูก” เก็บข้อมูลเป็นประจำอยู่แล้วแต่ไม่เคยได้เห็นหรือรู้ข้อมูลที่ถูกเก็บนั้นเลย แต่โครงการนี้นักวิจัยได้ส่งข้อมูลมาให้คนที่ให้ข้อมูลได้รู้และดู จึงเป็นสิ่งที่การันตีโครงการได้ ในระดับที่ดีมาก....

ภายในชุมชนจะขาดผู้นำไม่ได้ ดังนั้นผู้นำชุมชนจึงเป็นคนที่มีความสำคัญมากในการทำงาน บทบาท ของนักวิจัยที่เข้าไปสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้นำชุมชนนั้น เป็นการให้ความสำคัญกับสถานภาพของเขา หรือเรียกว่า การคงสถานะความเป็นผู้นำ นอกจากนี้การที่ผู้นำหมู่บ้านทุกหมู่บ้านก็เป็นอาสาสมัครเข้าร่วม โครงการก็เป็นพันธะสัญญาระหว่างกัน เราจึงเห็นว่าทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมจะมีผู้นำชุมชนเข้าร่วม ตลอดเวลา

นี่ยังไม่นับรวมการทำงานในระดับตำบลในส่วนของการจัดเวทีประชาคมประจำเดือน การจัดมหกรรม ตำบล ผู้นำชุมชนได้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนพูดคุยกับนักวิจัย กิจกรรมต่างๆที่ทำร่วมกันนี้ทำให้ผู้นำ ชุมชนกับนักวิจัยเกิดกระบวนการเรียนรู้แบบสองทาง จนทำให้ศักยภาพด้านการคิด การพูดการกระทำของ พวกเขาพัฒนาขึ้นอย่างชัดเจน

ตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและคน ในพื้นที่ โดยมีกิจกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงหรือเป็น “จุดปฏิบัติการ” ดังนั้นคนที่ได้ประโยชน์มากที่สุดก็ได้แก่นักวิจัยนี้เอง เพราะตลอด2-3 ปีที่ผ่านมา กระบวนการเรียนรู้ได้ส่งผลให้ความคิด มุมมอง และพฤติกรรมของ นักวิจัยพัฒนาขึ้น ไม่ใช่เพียงชาวบ้าน

“.....เราส่งเสริมให้ชาวบ้านลดละเลิกสารเคมี แต่เรายังใช้อยู่จะได้อย่างไร เป็นความคิดเห็นที่เกิดขึ้นในช่วงปลายปีที่แล้ว ดังนั้นผมจึงได้ลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง โดยการเลิกใช้สารเคมี 3-4 เดือน จึงได้ค่อยๆกลับมาใช้ใหม่ ในช่วงนั้นผมใช้น้ำเปล่าดูกับยิบวบธรรมชาติ ความรู้สึกที่มันได้รับในช่วงนั้นมันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจว่า เราเป็นคนหนึ่งที่สามารถลดละเลิกสารเคมีได้ เวลาเอาไปคุยให้ชาวบ้านฟังพวกเขาก็ยังเชื่อถือมากขึ้น นี่ละบทบาทนักวิจัยต้องกล้าที่จะทำให้สิ่งที่สอนให้ชาวบ้านทำ....”

จะเห็นว่า บทบาทของนักวิจัยจะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา สถานการณ์ และความก้าวหน้าตลอดเวลา ซึ่งท้ายที่สุดนักวิจัยจะกลายเป็นเพียงผู้สนับสนุนการทำงานอยู่ภายนอกเท่านั้น

4.13.15 อาสาสมัคร : กลไกการขับเคลื่อน ปัจจัยความสำเร็จหรือหัวใจของกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ร่วมกันนั้น คือ อาสาสมัคร เพราะเป็นคณะทำงาน เป็นแกนนำ เป็นกลุ่มเป้าหมาย เป็นวิทยากร เป็นผู้ติดตามประเมินผล โดยที่อาสาสมัครเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มกันของ “ผู้ก่อการดี” ในการลดละเลิกสารเคมี ตลอดจน “เป็นจุดสุดท้าย” ในกระบวนการทำงาน ซึ่งเป็นคนทำงานต่อเนื่องเมื่อโครงการสิ้นสุด

อาสาสมัครแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ตามบทบาทหน้าที่และความชำนาญ คือ กลุ่มที่หนึ่ง อาสาสมัครในแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมกิจกรรม โดยอาสาสมัครเหล่านี้เป็นเสมือน “จุดประสานการณ์เคลื่อนที่” หรือ “องค์ความรู้ที่มีชีวิต” เพราะกิจกรรมที่ดำเนินงานนั้นอาสาสมัครกลุ่มนี้ได้เรียนรู้ทุกกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง หัวหน้าอาสาสมัครกลุ่มนี้ของแต่ละหมู่บ้านไม่ใช่ใครที่เ็นผู้ใหญ่ว่านั่นเอง ซึ่งหากจะหาผู้นำสูงสุดของหมู่บ้านก็คือท่านนี้เอง หากที่จะหาโครงการที่มีลักษณะนี้ได้ ที่ผู้นำชุมชนเข้ามาลงมือทำงานด้วยตนเอง(ด้วยความสมัครใจ) ทำให้อาสาสมัครทุกคนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและโครงการ

“...คนที่เข้ามาทำงานครั้งนี้เป็นการเข้ามาเพื่อหวังผลประโยชน์อย่างจริงจัง บางคนเข้ามาเพราะเกรงใจผู้นำชุมชน บางคนเข้ามาเพราะผู้ใหญ่ว่านั่นเอง...” แม้ที่มาหรือวัตถุประสงค์การมาร่วมจะแตกต่างกัน แต่จุดมุ่งหมายเดียวกัน ในชุดอาสาสมัครนี้จะมีลักษณะที่แต่ละคนมาฝึกฝนเอาความรู้จนสามารถนำไปทำเองได้ มีบางชุมชนที่สามารถคงความเป็นกลุ่มเอาไว้ได้อย่างชัดเจน เช่น บ้านโนนจิก

กลุ่มที่สองอาสาสมัครที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัยหรือส่วนมากจะเป็นสมาชิกของกลุ่มผลิตภัณฑ์เพื่อการพัฒนา ซึ่งมีเด็กและเยาวชนทุกระดับการศึกษา ตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงอนุปริญา อาสาสมัครกลุ่มนี้เป็นกลไกสำคัญที่สุดที่ทำให้การทำงานใน 12 หมู่บ้านของตำบลคูเมืองขับเคลื่อนไปได้

อาสาสมัครกลุ่มนี้เข้ามาด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน บางคนสนใจอยากเข้าร่วม บางคนอยากได้ค่าตอบแทน บางคนเป็นญาติ บางคนเป็นเพื่อน บางคนเป็นพี่ บางคนเป็นน้อง หรือบางคนถูกพ่อแม่ส่งมาร่วม ดังนั้นการได้รับประโยชน์หรือการเรียนรู้จึงแตกต่างกัน บางคนได้มาก บางคนก็ได้น้อย

เมื่อพวกเขาเป็นนักเรียนนักศึกษา ส่วนมากจึงมีเวลาว่างในช่วงของตอนเย็นและวันหยุด งานหนักจึงตกกับอาสาสมัครที่ไม่ได้เรียนหนังสือ เพียง 2-3 คน เพราะมีเวลามากกว่าเพื่อน แต่กิจกรรมที่ต้องอาศัย

กำลังคนมากก็จะจัดในช่วงวันหยุด ส่วนกิจกรรมที่ไม่ใหญ่ก็จะจัดวันธรรมดา ซึ่ง “...บางครั้งอาสาสมัครที่เป็นลูกหลานไปไม่ได้ หรือ ไม่เพียงพอก็มีพ่อกับแม่ มาแทนหรือมาช่วย เป็นที่สนุกสนานของชาวบ้าน...”

ในช่วงที่มีการทำกิจกรรมในหมู่บ้านอื่นๆนั้น มีความกังวลว่าจะถูกทำร้ายเพราะเป็นเยาวชนทั้งชายและหญิง จึงมีการแบ่งกลุ่มออกไปหลายคนไปด้วยกันโดยมีการประสานงานล่วงหน้ากับผู้นำชุมชนเอาไว้แล้ว ซึ่งก็ไม่เคยมีปัญหาเกิดขึ้น นับว่าโชคดีมากของโครงการ

“....สิ่งที่อาสาสมัครได้รับมากกว่าชาวบ้านหรืออาสาสมัครในหมู่บ้านคือ มุมมอง ความรู้ ข่าวสาร หรือประสบการณ์ภายนอกที่ไม่มีในชุมชน เช่น เรื่อง พรบ.ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พรบ.สวัสดิการสังคม การเขียนโครงการ การติดต่อกับแหล่งทุน และหน่วยราชการ....”

ณ ปัจจุบันนี้ความสามารถของอาสาสมัครจะแตกต่างกันหลายระดับอย่างเช่น การทำน้ายา เอนกประสงค์ การทำปุ๋ยชีวภาพ การเป็นวิทยากร การเขียนรายงาน ซึ่งก็ไม่แปลกเพราะขึ้นอยู่กับศักยภาพและความตั้งใจของแต่ละคน

หน้าที่หน้าที่สุดของอาสาสมัครกลุ่มนี้ คือ การพัฒนาอาสาสมัครอีกกลุ่มหนึ่ง นั่นคือ ต้องเป็นตัวแทนของโครงการโดยการแบ่งหน้าที่กันเป็นกลุ่มๆตามความใกล้ชิดหรือคุ้นเคยกับชาวบ้านในพื้นที่ บทบาทครั้งนี้เป็นเสมือนพวกเขาเป็นผู้ช่วยนักวิจัยของโครงการ ดังนั้นข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน อาสาสมัครกลุ่มนี้จะรู้รายละเอียดทุกอย่าง

4.13.16 บทบาทหน้าที่ของกลุ่มต่างๆในชุมชน กลุ่มคนในชุมชนเป็นมีบทบาทหน้าที่ของตนเอง นอกจากนี้ยังมีบทบาทหน้าที่ซึ่งเกิดขึ้นจากโครงการ โดยเป็นบทบาทที่เชื่อมโยงระหว่างกัน มีโครงการเป็นจุดร่วม บางกลุ่มเพิ่งเกิดขึ้นมาเพราะโครงการ บางกลุ่มก็มีอยู่แล้ว บทบาทหน้าที่เดิมของกลุ่มต่างๆมีอยู่แล้ว แต่เมื่อมีโครงการเกิดขึ้นได้เสริมบทบาทให้เด่นชัดมากขึ้น

การทำงานกับกลุ่มคนเหล่านี้จะต้องจัดความสัมพันธ์ให้ดี และใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ เพราะชาวบ้านทุกคนจะสังกัดกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นถ้าจะให้ดีที่สุดต้องทำงานกับทุกกลุ่ม ในโครงการระยะที่สอง กลุ่มคนต่างเหล่านี้ได้ทำหน้าที่ของตนเองในส่วนต่างๆ เช่น กลุ่มผลิตภัณฑ์ฯ ทำหน้าที่ขับเคลื่อนหรือทำงาน อาสาสมัครทำหน้าที่เป็นจุดเรียนรู้และนำการเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชน ทำหน้าที่กระตุ้น นัดหมาย อำนวยความสะดวก

รายละเอียดตามตารางที่ 4-8

กลุ่ม	บทบาทหน้าที่
กลุ่มผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนา	-ผู้นำการเปลี่ยนแปลง -ต้นแบบ -เผยแพร่ -ผู้ช่วยนักวิจัย
ศูนย์จำหน่ายวัตถุดิบ	-เผยแพร่ -วัตถุดิบ -สารชีวภาพ
อาสาสมัคร	-ทดลอง -เผยแพร่ -กลุ่มเป้าหมาย
ผู้นำการเปลี่ยนแปลง	-เผยแพร่ -ต้นแบบ
โรงเรียน	-การเรียนการสอน
วัด	-ที่ปรึกษา -เผยแพร่ -สารชีวภาพ -จุดเชื่อม
ผู้นำชุมชน	-ต้นแบบ -เผยแพร่ -เชื่อมโยง
กลุ่มเกษตรกร	-สารชีวภาพ -เผยแพร่ -ต้นแบบ

ตารางที่ 4 - 8 แสดงบทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนหรือส่วนประกอบต่างๆ

4.13.17 ต้นแบบ : คือกระบือ การทำงานในพื้นที่นี้มีเป้าหมายอยู่ที่การลดละเลิกสารเคมีที่ใช้ในครัวเรือน ได้แก่ น้ำยาขัดห้องน้ำ น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้าขาว น้ำยาฆ่าแมลง ในช่วงที่ผ่านมามีกิจกรรมที่หลากหลายมากในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งมีผลที่ได้แตกต่างกันไปแต่ก็มีเป้าหมายเดียว คือชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงผลิตภัณฑ์อันตรายจนนำไปสู่การลดละเลิกหรือใช้อย่างถูกวิธี

บ้านคือกระบือหรือคือหวาง เป็นหมู่บ้านที่จะต้องสร้างให้เกิดต้นแบบการทำงานให้ได้ โดยใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมา เช่น

โครงการประชามพลังงานระดับตำบลเมือง ของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความรู้และลดละเลิกการใช้พลังงานสิ้นเปลือง ด้วยการใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าที่ประหยัดพลังงาน ลดการใช้พลังงาน หาสิงทดแทนพลังงาน

โครงการระยะที่หนึ่ง ชาวบ้านจำนวนมากเกิดการเรียนรู้เรื่องของผลิตภัณฑ์วัสดุอันตราย บางครอบครัวหรือบางครอบครัวรวมกลุ่มกันผลิตขึ้นใช้เองแล้ว

ชาวบ้านได้รับแจกผลิตภัณฑ์ในกลุ่มผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาและโรงเรียนวัดบ้านค้อหวาง ทำขึ้นมา เป็นระยะๆ

โครงการลด CO2 เพื่อโลกของเราจากแผนสนับสนุนโครงการขนาดเล็กของกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (ประสานงานโดยโครงการเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย) ซึ่งมีกิจกรรมที่เอื้อต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น เวทีประชาคมรายเดือน การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ เตาเผาถ่าน เตาหุงต้มประสิทธิภาพสูง การส่งเสริมน้ายาต่างๆ การแจกหลอดไฟประหยัดพลังงาน การแจกต้นไม้ การทำก๊าซชีวภาพ ทำให้กระบวนการวิจัยมีการปรับเปลี่ยนและดำเนินกิจกรรม

สุดท้ายโครงการระยะที่สอง เป็นการทำงานที่ต่อเนื่องของบ้านค้อหวาง ในการยกระดับให้แต่ละครอบครัวได้ลดละเลิกสารเคมีอย่างแท้จริง จนสามารถทำให้บ้านค้อหวางเป็นต้นแบบการเรียนรู้ทั้งเรื่องพลังงานและเรื่องสารเคมี ของหน่วยงานราชการ เอกชนและผู้สนใจทั่วไป

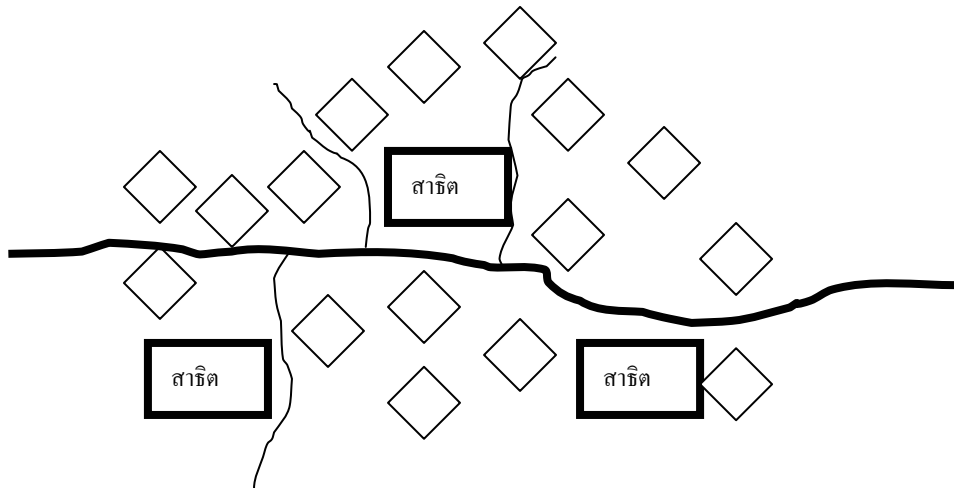
4.13.18จุดสาธิต : ต้องจัดชุมชน แปลงสาธิตการใช้ปุ๋ยชีวภาพและจุดสาธิตหรือทำกิจกรรมนั้น มีเป้าหมายเพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่า พืชสามารถเจริญเติบโตได้มากน้อยเพียงใด และชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครนั้นสามารถเรียนรู้ด้วยตัวเอง มีหลักเกณฑ์ง่ายๆในการจัดทำ

ประการแรก เป็นจุดที่ชาวบ้านเดินผ่านหรือเรียกเป็นภาษาชาวบ้านว่า ทางคนผ่าน เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เชิงประจักษ์ และค่อยๆซึมซับไปที่ละนิดทีละน้อย

ประการที่สอง อยู่ใกล้ชุมชนเพื่อให้ดูได้ง่ายเห็นความก้าวหน้าตลอดเวลา ทำให้ชาวบ้านคนอื่นๆสามารถไปดูได้ง่าย

ประการที่สาม ความสะดวกสบายเข้าออกง่าย ได้ตลอดเวลา เพื่อให้ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมได้ง่าย

ประการที่สี่ เป็นจุดร่วมของชุมชนหรือจุดที่ได้รับความไว้วางใจของชุมชน เช่น บ้านผู้นำ เพื่อที่จะไปเอาได้อย่างสะดวกไม่ต้องห่วงว่าเป็นของใครคนใดคนหนึ่ง รายละเอียดตามแผนภาพที่ 4 - 11

แผนภาพที่ 4 -11 แสดงจุดสาธิตหรือทำกิจกรรมที่เหมาะสมต้องมีคนผ่านมากและสะดวก

4.13.19ระบบฐานข้อมูล : ของง่ายแต่ทำยาก การค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ดำเนินงานจากระบบอินเทอร์เน็ต พบว่า มีอยู่น้อยมากที่เห็นชัดเจนคือ WWW.THAITAMBON.COM มีข้อมูลเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การปกครอง ฯลฯ WWW.CDD.GO.TH มีข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูล จปฐ. ส่วนการใช้หรือความสนใจในการค้นข้อมูลนั้นยังมีอยู่น้อยมาก ส่วนมากจะเป็นการประชาสัมพันธ์หรือการพูดคุยทางกระดานข่าวเท่านั้น เรียกว่าการใช้ยังไม่แพร่หลาย

โครงการจึงได้พัฒนา Website คือ WWW.KUMUANG.COM ของตำบลคูเมืองขึ้นมา โดยมีเนื้อหาประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลสารเคมี ข้อมูลโครงการพัฒนา กระดานเสวนา ระบบสมาชิก ผลิตภัณฑ์ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ ฯลฯ ขณะนี้กำลังอยู่ในช่วงพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ขึ้นอีก

น่าเสียดายที่ การทำงานหรือเทคโนโลยีชาวบ้านหรืออาสาสมัครในพื้นที่ ยังมีสิ่งที่จะต้องแก้ไข เช่น

- 1)ความพร้อมของอาสาสมัครที่จะพัฒนาเป็น คนที่จัดการฐานข้อมูลหรือระบบอินเทอร์เน็ตนั้น ยังไม่ชัดเจนหรือเพียงพอในพื้นที่ จึงต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
- 2)ความพร้อมด้านเทคโนโลยีนั้น สำคัญทั้งอินเทอร์เน็ต คอมพิวเตอร์ และการสื่อสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง
- 3)เจ้าหน้าที่ข้อมูลต้องมีการจัดจ้างโดยเฉพาะเพราะโครงการขนาดเล็กไม่มีศักยภาพพอที่จะทำให้มีประสิทธิภาพได้ เนื่องจากข้อจำกัดหลายอย่าง

ดังนั้น การพัฒนาเรื่องเทคโนโลยีในระดับชุมชนยังเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทั้งวัสดุอุปกรณ์และคน เพื่อให้มีการกระจายวิทยากรสมัยใหม่ลงสู่ฐานล่างให้มากที่สุด

4.13.20การรับคนมาศึกษาดูงาน : การกระตุ้นที่สำคัญในช่วงเดือนธันวาคม 2547 บ้านคูหวางมีคนมาดูงาน คือ เครือข่ายของโครงการพลังงานมาจากปักกิ่งได้คือกระบี่ มาเยี่ยมชมกิจกรรมต่างๆของชาวบ้านโดยมีอาสาสมัครและคณะให้การต้อนรับ กลุ่มนี้มีความคุ้นเคยกันมาก่อนจึงไม่มีปัญหามาก ความสำคัญอยู่ที่ การ

เป็นคณะศึกษาดูงานกลุ่มแรกของอาสาสมัครของโครงการ หลังจากที่ได้ไปศึกษาดูงานในหลาย ๆ ที่แล้วในที่สุดก็มีคนมาศึกษาดูงานกับคนที่นี้บ้าง

คณะที่สองคือ เครือข่ายพลังของอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี มาดูงานในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2548 เพราะรู้จักกันกับอาสาสมัคร ดูเต่าถ่าน เต่าแก๊ส ปุ๋ยชีวภาพ ดอนปู่ตา จนเป็นที่พอใจ ความสนุกอยู่ตรงที่พาคณะดูงานทั้งคณะไปดูคนเดียว อธิบายคนเดียว นำเสนอผลงานคนเดียว แต่ก็ถูกใจคนที่มาศึกษาดูงานอย่างยิ่ง

ความน่าสนใจจากการทำกิจกรรมอยู่ที่การต้อนรับและการมีจุดยืนในสังคมพัฒนา การยอมรับในศักยภาพของชุมชน ชุมชนพลังงาน ชุมชนสารเคมี ชุมชนเกษตรกรรมอินทรีย์ “จุดยืน” เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ของความต้องการของสังคมแล้ว

ความกล้าที่จะตอบโต้กับผู้นำชุมชนและคณะที่มาศึกษาดูงานเป็นคุณสมบัติที่อาสาสมัครได้พัฒนาขึ้นอีก มันจะเป็นบทที่ยืนยันได้ว่า การทำงานในชุมชนบางครั้งไม่ต้องอาศัยกระบวนการ มีส่วนร่วมหรือร่วมมือกันอย่างครบกระบวนการ “ขอให้เอางานมาเป็นตัวตั้งก็พอแล้ว”

การศึกษาดูงานของคนอื่น ก็ช่วยกระตุ้นการทำงานในหมู่บ้านเป็นอย่างดี เพราะต้องมีการเตรียมตัวให้พร้อมและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ไม่ให้เสียชื่อเสียงนั่นเอง

4.13.21 ผู้นำชุมชนตัวจักรของชุมชน ทฤษฎีการพัฒนาหนึ่งที่ทุกคนยอมรับคือ ผู้นำชุมชนเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาต่างๆ เห็นได้จากหน่วยงานราชการได้แต่งตั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กำนัน สารวัตรกำนัน อาสาสมัครพัฒนาชุมชน ลูกเสือชาวบ้าน อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อาสาสมัครป้องกันภัยภัยพลเรือน ชุดรักษาความปลอดภัยประจำหมู่บ้าน

ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนเองก็ไปต่อยอดด้วยการทำงานกับผู้นำชุมชนเหล่านี้ หรือบางทีก็ไปสร้างผู้นำขึ้นมาใหม่ อาจจะมีชื่อเป็นแกนนำ ภาคี หัวหน้า หรือกลุ่ม ซึ่งคนเหล่านี้บางครั้งก็เป็นคนเดียวกับคนที่หน่วยงานราชการตั้งขึ้น หรือบางครั้งก็ไม่ใช่คนเดียวกัน

ดังนั้นข้อที่น่าสังเกตคือ หมู่บ้านหรือชุมชนหรือพื้นที่ไหนมีการพัฒนามาอย่างยาวนาน ชุมชนนั้นจะมีผู้นำทั้งแบบทางการและไม่ทางการเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้นำเหล่านี้ก็จะใช้บารมีหรือพรรคพวกตนเองในการขับเคลื่อนงานหรือใช้ทุนทางสังคมของตนเองนั่นเอง

ตำบลคูเมืองมีลักษณะเหมือนกับตำบลอื่นๆทั่วไป นั่นคือ มีองค์การบริหารส่วนตำบลคูเมืองเป็นหน่วยงานของรัฐระดับล่างสุดโดยมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ดูแลฝ่ายพัฒนา มีกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าฝ่ายปกครองในหมู่บ้าน

บทบาทและหน้าที่ดังกล่าว นำมาซึ่งความแตกต่างระหว่างผู้นำชุมชน อาทิเช่น ผู้ใหญ่บ้านจะมีบารมีหรือสามารถเรียกประชุมชาวบ้านได้มากกว่าสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านที่ยังคง

เป็นระบบเก่า เกษียณตอนอายุ 60 ปี ส่วนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลถูกมองว่าเป็นนักการเมืองท้องถิ่นเข้ามาแล้วก็จะจากไปในเวลา 4 ปี

หมู่บ้านหรือชุมชนที่มีผู้นำชุมชนเก่งและสามัคคีกัน ไม่ขัดแย้ง จะทำงานง่ายและรวดเร็ว แต่หากผู้นำชุมชนไม่ค่อยช่วยเหลือกันแล้ว การทำงานจะยาก และต้องคำนึงเสมอว่าผู้นำชุมชนเหล่านี้มีบริบทที่แตกต่างกัน มีคนนับถือแตกต่างกันและมีอำนาจต่างกัน

ผู้นำชุมชนของตำบลคูเมืองมีประสบการณ์การทำงานร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐมายาวนานมากซึ่งก็คงเหมือนกับชุมชนอื่นๆของประเทศไทย แต่ถ้าพูดถึงประสบการณ์การทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมหรือภาคองค์กรพัฒนาเอกชนหรือทำงานร่วมกันเองนั้นนับได้ว่ายังมีน้อยมากหรือเพิ่งเกิดขึ้นในปี 2546 นี้เอง

โครงการแรกที่เข้ามาเริ่มต้นก่อนก็คือ โครงการแผนพลังงานประจำตำบลหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “โครงการพลังงาน” ในช่วงกลางปี 2546 จนถึง 2547 ของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม สนับสนุนโดย DANIDA ซึ่งเป็นโครงการที่ส่งเสริมและรณรงค์ให้ชาวบ้านในตำบลคูเมืองเกิดการลดละเลิกการใช้พลังงานหรือน้ำมันเชื้อเพลิงหันมาใช้พลังงานทดแทน เช่น การเก็บข้อมูลการใช้พลังงาน การวางแผนการลดละเลิกเตาหุงต้มประสิทธิภาพสูง เตาเผาถ่าน น้ำส้มควันไม้ การประชุม การอบรม การดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การก่อสร้างศูนย์ประจำตำบล ฯลฯ

โครงการนี้เป็นโครงการระดับประเทศที่คัดเลือกเอาตำบลที่น่าร่องจำนวน 5 แห่ง กระจายอยู่ทั่วประเทศ ตำบลคูเมืองก็เป็นตำบลหนึ่งที่ได้เป็นตำบลน่าร่องดังกล่าว นำมาซึ่งความภาคภูมิใจเป็นอย่างมาก

โครงการนี้ได้ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลคูเมืองอย่างเข้มข้นมากกว่าผู้นำชุมชนอื่นๆ เพราะมีความเชื่อว่าองค์การบริหารส่วนตำบลจะเป็นตัวจักรที่รับลูกต่อเมื่อโครงการสิ้นสุดทั้งกำลังคนและกำลังงบประมาณ

ผลที่เกิดจากโครงการนี้ คือ เทคโนโลยีการลดละเลิกพลังงาน การพัฒนาแกนนำ ข้อมูลพลังงาน ศูนย์การเรียนรู้ประจำตำบล ที่น่าสนใจอยู่ที่สิ่งต่างๆนี้ บ้านค้อหวางหมู่ที่ 3 ก่อนข้างที่จะได้รับประโยชน์มากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ เพราะมีชาวบ้านไปเป็นแกนนำในโครงการซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก

จากโครงการพลังงานนี้เองที่ทำให้ผู้นำชุมชนได้รู้จักกับการทำงานนอกภาครัฐหรือนอกบรรณาราชการที่พวกเขาคุ้นเคย เปรียบเสมือนประกายที่ถูกจุดให้คนตื่นขึ้นจากการหลับใหล ให้รู้ว่าตอนนี้เป็นรุ่งอรุณวันใหม่ที่ต้องต่อสู้ชีวิต

จุดสำคัญอยู่ที่ชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนได้ลุกขึ้นมาทำงานนอกเหนือจากบทบาทหน้าที่ของตนเองโดยปกติ นั่นเอง ซึ่งมันก็คือการทำงานโดยการเป็นอาสาสมัครเข้าร่วมพัฒนาตำบลของตนเอง

ขณะนี้โครงการพลังงานได้ขยับตัวเองขึ้นสู่การทำงานในระดับจังหวัด โดยพยายามที่จะให้ประเด็นพลังงานเป็นเรื่องที่จังหวัดอุบลราชธานี ลดละเลิกให้ได้ ในหลายครั้งโครงการระดับนี้ได้เข้ามาเชิญชวนแกนนำในระดับตำบลเข้าร่วมในหลายๆครั้ง

4.13.22วัฒนธรรมการเรียนรู้ในชุมชน การสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นเป้าหมายสำคัญมากของโครงการ โดยมีกระบวนการจัดการภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีผลกระทบน้อย

ที่สุด ชุมชนแบบนี้เป็นสิ่งที่ยากที่จะสร้างได้ เพราะต้องอาศัยกระบวนการต่างๆ และเวลาที่ยาวนาน จึงสามารถสร้าง “วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้” ในชุมชนได้

สิ่งที่เกิดขึ้นหรือนำเข้ามาในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยหรือเหตุการณ์ต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ ต้องมีการพิจารณาว่ามันคืออะไร จะเอามาใช้อย่างไร กระบวนการ เป็นการแปรหรือแปลงให้สิ่งที่นำเข้ามาให้เหมาะสมกับชุมชน โดยการจัดการอย่างเป็นระบบ และสิ่งที่ได้ เป็นผลการใช้ประโยชน์หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน โดยที่ชุมชนเป็นผู้ได้หรือเสียประโยชน์ รายละเอียดตามแผนภาพที่ 4-12

แผนภาพที่ 4-12 แสดงระบบที่ใช้ในการทำงานลดละเลิกต้องประกอบด้วยสามส่วนประกอบ

4.13.23 ทำอย่างไรให้สนุก โครงการระยะที่สองเป็นกิจกรรมที่ไม่สนุกเลย เพราะเป็นเรื่องที่ชาวบ้านไม่คิดถึงหรืออยากเกินความสนใจของชาวบ้าน “นี่เป็นโจทย์ใหญ่ที่สุดว่าจะทำอย่างไรให้สนุก” ยิ่งอาสาสมัครวิจัยของเราคือ เด็ก เยาวชนและผู้สูงอายุด้วยแล้ว ยิ่งเพิ่มความยากเข้าไปอีก

ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ จึงถูกออกแบบมาให้ง่ายและสนุกที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ ภายใต้การลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อสร้างประสบการณ์ตรงและความภาคภูมิใจ ที่สำคัญการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเด็กจะเป็นคนบอกว่าตอนนี้พวกเขาสนุกอยู่หรือสนุกแค่ไหน

สังเกตเห็นว่าพฤติกรรมที่เขามีส่วนร่วม “...บางครั้งพวกเราก็ต้องปล่อยให้เด็กเล่นกันบ้างไม่ใช่ว่าจะบังคับให้เขาทำงานเพียงอย่างเดียว ความสนุกจะหมดไปกลายมาเป็นการฝืนใจ ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อความยั่งยืนของโครงการ....”

หัวใจสำคัญที่ทำให้กิจกรรมต่างๆ สนุกก็คือ นักวิจัยพยายามบอกเสมอว่า “...ให้ทำ ให้ลองดู อย่าบอกว่าผิดหรือถูก อย่ากลัวว่าใครจะตำหนิหรือท้อ นักวิจัยรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว....” นี่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านได้ยินและได้รู้มาโดยตลอด

การค่อยๆ ทำค่อยๆ คิดก็เป็นสิ่งหนึ่งทำให้กิจกรรมสนุกเพราะการทำงานของโครงการไม่ได้รับแรงที่จะทำค่อยๆ ก้าวไปที่ละก้าว ก้าวอย่างระมัดระวัง พร้อมกับชาวบ้าน “...ความมั่นใจที่ชาวบ้านมีอย่างหนึ่งก็คือ การ

เรียนรู้ร่วมกันระหว่างโครงการและชาวบ้าน เพราะไม่มีใครมีความรู้มากกว่ากัน ทุกคนเท่ากัน แม้แต่นักวิจัยหลายอย่างที่นักวิจัยเองก็ยังไม่เป็น....” นี่จึงเป็นสาเหตุว่าทำไมชาวบ้านจึงสนุกกับมันได้ เพราะคำตอบอยู่ที่พวกเราทุกคนนั่นเอง ที่สำคัญชาวบ้านทำและได้รับผล ความสนุกก็จะมากยิ่งขึ้น เพราะมันทำให้เขามีความตั้งใจที่จะทำมากขึ้น มีหลายคนที่ทำกิจกรรมซ้ำๆและพัฒนาไปเรื่อยๆ

4.13.24 กลยุทธ์ : ฝากความหวังที่ภาคี ณ จุดนี้พวกเราเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นผู้นำทางบารมีในหมู่บ้านที่คอยเรียกคน และสร้างความร่วมมือของคนในชุมชน เรามีสมาชิก อบต. แต่ละหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงเป็นตัวกระตุ้นผ่านงานพัฒนาโครงการต่างๆ โดยที่มีองค์กรภายนอกทั้งสถานีนามัย สำนักงานสาธารณสุขอำเภอวารินชำราบ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอวารินชำราบ และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นฝ่ายสนับสนุน พวกเราเองจะทำหน้าที่กระตุ้น ติดตามผล ให้กำลังใจแก่ชาวบ้านและคนทำงานเป็นระยะๆ ซึ่งคงไม่แปลกที่ต่อไปจะเห็นพวกเราจัดกิจกรรมนัดตระเวนไปตามหมู่บ้านต่างๆ ไปพูดคุยกับกำนันผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. รวมทั้งอาสาสมัครแต่ละคนเพื่อมองดูความก้าวหน้าและเป็นกำลังใจให้เขาเหล่านั้น

พวกเราอาจจะฝากความหวังไว้กับภาคีเหล่านี้ในการลด ละ เลิก สารเคมีในตำบลคูเมืองอนาคตเมื่อหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตร จะทำโครงการเกี่ยวกับสุขภาพและสารเคมี พวกเขานั่นก็จะทำงานง่ายขึ้น คงไม่ต้องมาซักถามหรือชี้แจงว่ามันคืออะไร สำคัญแค่ไหน ทำกันอย่างไร ทำแล้วได้อะไรหรือมันอันตรายมากน้อยแค่ไหน เพราะคนที่นี้ตั้งแต่ชาวบ้าน จนถึงผู้นำชุมชนได้ผ่านกระบวนการเหล่านี้มาแล้วเพียงแค่มาหารือกันว่าทำอย่างไร โครงการจึงจะสำเร็จมากขึ้น มีชาวบ้านเข้าร่วมมากขึ้นเท่านั้นก็เพียงพอแล้ว

นี่จึงถือได้ว่า เป็นความสำเร็จของโครงการระยะที่สอง ซึ่งถือว่าเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับหน่วยงานราชการและอบต. ในการทำงานกับชาวบ้านใน 12 หมู่บ้านของตำบลคูเมือง โดยใช้ฐานเดิมที่สร้างเอาไว้ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา

4.13.25 การเรียนรู้จากข้อมูล : ฐานการลดละเลิกสารเคมี โครงการระยะที่หนึ่งและระยะที่สองให้ความสำคัญกับข้อมูลรายครัวเรือนและข้อมูลชุมชนเป็นอย่างมาก หรืออาจจะเรียกได้ว่า โครงการนี้มี “ข้อมูล” เป็นตัวกลางในการขับเคลื่อนโครงการ เพราะ เป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจหรือกิจกรรมร่วมของคนในชุมชนและตำบลให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีขั้นตอนการทำงานดังนี้

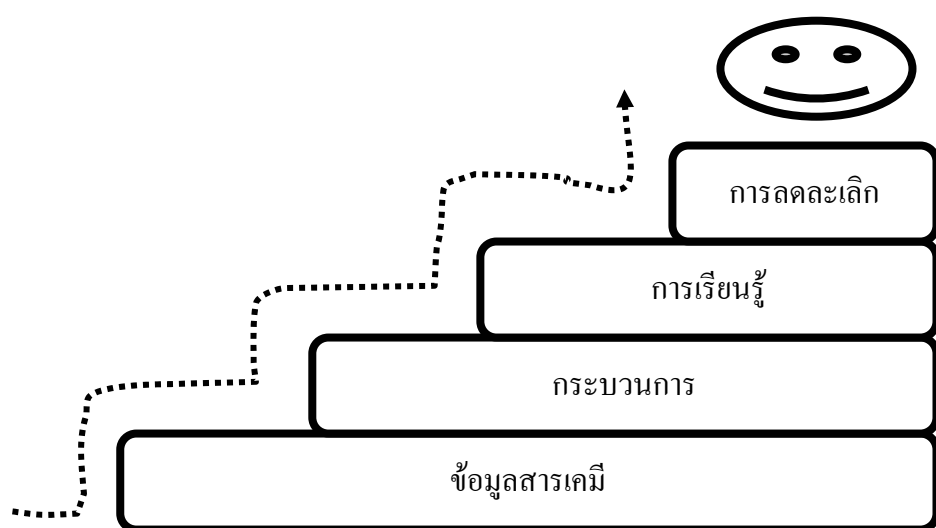
1) การเก็บข้อมูลรายครัวเรือนและชุมชน ทำให้รู้ว่าครอบครัวและชุมชนมีค่าใช้จ่ายหรือประสบการณ์เกี่ยวกับสารเคมีอย่างไร มากหรือน้อย

2) กระบวนการหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ที่ทำให้ชาวบ้านได้ลงมือปฏิบัติทั้งแบบเดี่ยวและแบบกลุ่ม

3) การเรียนรู้กระบวนการที่จัดขึ้นทำให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติซึ่งมีความยั่งยืนและน่าสนใจมากกว่า

4)การลดละเลิก เมื่อชาวบ้านมีการเรียนรู้ จะมีการตัดสินใจลดละเลิกสารเคมี ซึ่งช่วงนี้ก็มีความสำคัญว่าต้องช่วยให้ชาวบ้านตัดสินใจได้

ทำให้เห็นว่า การทำงานจะต้องเริ่มจากข้อมูลที่แท้จริงของชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ชาวบ้านได้ตระหนัก และเรียกจากสนใจ เมื่อได้ข้อมูลดังกล่าวแล้วก็ต้องสร้างกิจกรรมให้ชาวบ้านได้ทำ เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยตนเอง จนมั่นใจว่าสารเคมีต่างๆมีอันตราย ต้องระวัง และสามารถใช้อะไรทดแทนได้ รายละเอียดตามแผนภาพ 4 – 13

แผนภาพที่ 4-13 แสดงขั้นตอนการลดละเลิกสารเคมีโดยมีข้อมูลเป็นฐาน

4.13.26การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน โครงการระยะที่สองตั้งเป้าหมายเอาไว้ประการหนึ่งว่า จะขยายพื้นที่ความสำเร็จไปสู่ 11 หมู่บ้าน ซึ่งกิจกรรมที่จะใช้ในการขยายก็คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้านต้นแบบกับหมู่บ้านขยายผล โดยมีการจัดเวทีตำบลด้วยการเข้าร่วมการประชุมกำนันและผู้ใหญ่บ้าน และการจัดมหกรรมระดับตำบลขึ้นมา เพื่อเปิดโอกาสให้แต่ละชุมชนได้นำเสนอความก้าวหน้าของตนเองพร้อมกับเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆ

ในส่วนของการจัดเวทีร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้านนั้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ของผู้นำชุมชนเท่านั้น ยังไม่ใช่การแลกเปลี่ยนของชาวบ้านในชุมชนจริงๆ ซึ่งยังไม่ใช่วิธีแบบการเรียนรู้ระดับตำบลที่น่าจะพึงพอใจ เพราะยังไม่ใช่เวทีของชาวบ้าน แม้จะสำเร็จในส่วนของผู้นำแต่ชาวบ้านยังไม่ใช่ ต้องมีกิจกรรมอื่นๆอีก

การจัดมหกรรมตำบล ปรากฏว่าก็ยังไม่ใช่กิจกรรมสำหรับชาวบ้านในตำบลที่จะมาเรียนรู้ร่วมกันอีก เพราะคนที่มาร่วมนั้นส่วนใหญ่เฉพาะผู้นำชุมชนหรือคนที่สนิทกับผู้นำชุมชนหรือชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับสถานที่จัดงาน ยังไม่ใช่ชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครหรือชาวบ้านทั่วไป

การแลกเปลี่ยนโดยการจัดเวทีหรือการจัดพื้นที่ในระดับตำบล จึงไม่ใช่ประเด็นหรือกิจกรรมที่สามารถดึงดูดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ อาจจะมีหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น

1) พื้นที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านของตนเอง จึงไม่สะดวกในการเดินทาง เพราะไม่มีพาหนะหรือต้องจัดพาหนะสร้างความอยากลำบากให้กับชาวบ้านเกินไป

2) ชาวบ้านยังไม่มีวัฒนธรรมของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน เพราะถือว่าเป็นเรื่องของคนบ้านนั้นบ้านนี้หรือโครงการนั้นโครงการนี้ จึงไม่ได้มาร่วมด้วย

3) พื้นที่หรือสถานที่ตั้งในการจัดกิจกรรมเป็นสิ่งที่ตัดสินใจว่า ชาวบ้านจะมาร่วมหรือไม่ ห่างไกลหรือสะดวกมากน้อยแค่ไหน ได้รับการยอมรับหรือไม่

4) กระบวนการทำงานในช่วงที่ผ่านมา ยังไม่ได้สร้างหรือส่งเสริมให้ชาวบ้านต้องเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งต้องอาศัยเวลาในการทำงานอีกสักระยะ เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้ว่า การมาแลกเปลี่ยนกันนั้นมันคืออะไรหรือมีประโยชน์แค่ไหน

ข้อเสนอเพื่อการแก้ไขและปรับปรุงกระบวนการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในระดับที่สูงกว่าหมู่บ้าน มีหัวใจอยู่ที่ ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะ เห็นผลดีของการแลกเปลี่ยนกันหรือสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ขึ้นมาในตัวเอง อาจจะใช้วิธีการดังนี้

1) การใช้วัฒนธรรมหรือประเพณีเดิมมาประยุกต์ เช่น ในภาคอีสานจะมีประเพณี การกินข้าวป่า ตามหัวไร่ปลายนา หรือการทำสังฆทาน สัญจรไปตามหมู่บ้านต่างๆ(ไม่ใช่ชุดสังฆทานดังสี่เหลียง) แต่จะมีเป็นช่วงเวลา จึงน่าจะมาร่วมมือกับวัดหรือหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพในครั้งนั้น จัดกิจกรรมหรือเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยที่โครงการเข้าไปสนับสนุนค่าอาหารสำหรับผู้เข้าร่วม ซึ่งวัดเองก็ต้องการอยู่แล้ว เหมือนกับที่ร่วมกิจกรรมกับกำนันและผู้ใหญ่บ้านหรืออบต.ในระดับตำบล

2) จัดบริการรถหรือพาหนะในการเดินทางสำหรับชาวบ้าน อาจจะมีหมู่บ้านละ 1 คัน เพื่อมาร่วมงาน โดยเฉพาะในช่วงที่จัดมหกรรม ชาวบ้านหลายคนอยากมาร่วมงานด้วยแต่ไม่สามารถเดินทางมาได้ ถ้ามีการบริการแบบนี้ทั้งรับ-ส่ง ถึงที่ ชาวบ้านจะมามากขึ้น

3) สร้างความเชื่อมั่นหรือความตระหนักในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก่อน โดยเริ่มจากหมู่บ้านหรือกลุ่มย่อยก่อนขยายมาเป็นระดับตำบลหรือสูงขึ้น

4.14 กระบวนการติดตามและประเมินผล

หลักการสำคัญของโครงการนี้คือกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนั้นการติดตามหรือประเมินผล(ภายใน)โครงการ จึงต้องอาศัยการทำงานแบบมีส่วนร่วมและอาศัยเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วย นี่เป็นจุดมุ่งหมายของการติดตามและประเมินผลภายในของโครงการ รูปแบบที่กำหนดเอาไว้คือ

1) ให้ผู้นำชุมชน เช่น สมาชิกอบต.หรือผู้ใหญ่บ้าน โดยมีคณะติดตามในแต่ละชุมชนและระดับตำบล

2)ให้อาสาสมัครวิจัย เป็นคนติดตามและประเมินผล เพราะแต่ละคนต้องรับผิดชอบในหมู่บ้านต่างๆอยู่แล้ว จึงต้องลงไปกระตุ้นชาวบ้านที่อาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ

ในทางปฏิบัติการติดตามและประเมินผลภายในได้ทำในสองรูปแบบที่คล้ายๆกันที่กำหนดเอาไว้ในแผนงาน นั่นคือ

1)ได้ใช้เวทีประจำเดือนของกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นเวทีติดตามและประเมินผลว่า โครงการในแต่ละชุมชนก้าวหน้าไปอย่างไร ความสำคัญของเวทีนี้คือ การกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนเอาจริงกับชุมชนตนเอง และเป็นการสร้างความคุ้นเคยระหว่างโครงการ อาสาสมัครวิจัยและผู้นำชุมชน

2)อาสาสมัครวิจัยที่รับผิดชอบหมู่บ้านต่างๆและทุกคน ร่วมกันลงพื้นที่อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ทำให้เกิดความคุ้นเคย การกระตุ้นชาวบ้าน การแสดงถึงความจริงจังและไม่ทอดทิ้งของโครงการ

หัวใจของการติดตามประเมินของโครงการนี้คือการสร้างกระบวนการและพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชนและอาสาสมัครวิจัย โดยผู้นำชุมชนนั้นจะมีความกระตือรือร้นและพัฒนาชุมชนให้เท่าเทียมหรือไม่ขายหน้าคนอื่น ส่วนอาสาสมัครวิจัยนั้นจะรู้จักกับชุมชนแต่ละแห่งและได้เรียนรู้วิธีการกระตุ้น ติดตาม ประเมินผลกิจกรรมและโครงการซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการยกระดับอาสาสมัครที่ทำงานมาสองหรือสามปี

4.15 ปัญหาและอุปสรรค : ต้องเรียนแล้วจะรู้

โครงการระยะที่หนึ่งและระยะที่สองจบลงไปด้วยสมบูรณ์ เมื่อสิ้นเดือนตุลาคม 2548 ที่ผ่านมามีความคิดเห็นต่อผลการดำเนินงานของโครงการมากมาย บางคนก็ว่าสำเร็จเป็นอย่างดี บางคนก็ว่าสำเร็จไม่อย่างใด ๑๑๑ แต่ก็จับแนวได้ว่า “ค่อนข้างที่จะดี” เชื่อแน่ว่าคนที่ไปเห็นบรรยากาศในงานวันนั้นคงคิดดูจะมีความสุขและเลิศจิต เป็นอย่างยิ่ง

แต่จะมีใครรู้บ้างว่า...กว่า...จะถึงวันนี้ได้พวกเราต้องผ่านอะไรมาบ้าง สิ่งที่เห็นมันเป็นเพียงเปลือกหรือกระพี้ของการทำงาน แต่แก่นจริงนั้นต้องอาศัยเวลาในการติดตามและประเมินผล และเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง แล้วจะได้เห็นเองว่ามันมีความเป็นมาและเป็นไปอย่างไร

มีอยู่สิ่งหนึ่งที่พวกเราอยากจะแลกเปลี่ยนให้คนอื่นหรือชุมชนอื่นๆได้รู้ แต่พวกเราไม่รู้ว่ามันจะเรียกมันว่า “ปัญหาหรืออุปสรรคหรือข้อขัดข้อง” หรือเปล่า ถ้าเป็นโครงการอื่นๆหรือที่อื่นๆอาจจะเรียกว่ามันอย่างนั้น แต่สำหรับพวกเราแล้ว มันคือ “สิ่งที่ต้องเรียนรู้และผ่านมันให้ได้”

เมื่อชาวบ้านธรรมดาคนหนึ่งที่ได้รับโอกาสในการเรียนรู้เรื่องใหม่ๆและประเด็นที่ตัวเองไม่เคยมีประสบการณ์แบบนี้มาก่อนเลย “ความเชื่อ” จึงมาเป็นอันดับแรก ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อใน สองด้านที่เกี่ยวข้องกัน นั่นคือ

ด้านโครงการ แรกเริ่มที่สุดคือ ไม่เชื่อว่ามีโครงการนี้เกิดขึ้น เพราะไม่คิดว่าจะมีหน่วยงานที่สนับสนุนแบบนี้ด้วย ซึ่งโดยปกติจะมีแต่หน่วยงานราชการเท่านั้นที่ทำแบบนี้ได้ ไม่คิดว่าพวกเขาก็สามารถมีโครงการแบบนี้เหมือนกัน กิจกรรมในโครงการเป็นอะไรก็ไม่รู้มันแปลกสำหรับชาวบ้าน แม้บางคนเคยได้ยินหรือบางคนเคยทำมาบ้างแล้ว แต่โดยรวมแล้ว “ไม่เชื่อ” เลยว่าทำแล้วทำอะไรจะลดละเลิกได้จริงๆ โดยเฉพาะภาพเดิมต่อ

โครงการลักษณะนี้ว่า “เคยมีคนทำมาแล้วแบบนี้ แต่ล้มเหลว ไม่ได้เรื่อง” ทำงานไม่จริงจัง ทำๆหายๆ ปลอ่ยให้ชาวบ้านทำกันเอง สิ้นเปลืองงบประมาณ สิ่งที่ต้องสร้างให้ชาวบ้านได้ตระหนักหรือมีศรัทธาต่อโครงการก็คือ การเชื่อว่าเป็นโครงการจริงๆนะ และเป็นโครงการที่ทำอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่มาทำแล้วหยุดๆ

ด้านคนทำงาน โครงการนี้ดำเนินงานโดยกลุ่มเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น ไม่มีบุคคลภายนอกเลย ดังนั้นสถานะของคนทำงานจึงกล่าวเป็นลูกหลานของชาวบ้านทันที ไม่ใช่ “หัวหน้าหรือเจ้านาย” ที่จะสามารถสั่งหรือดึงชาวบ้านได้ ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านไม่เชื่อมั่นว่า “จะทำโครงการรอดหรือไม่ จะเชื่อมั่นหรือไม่ ตัวแค่นี้..” หลายครั้งที่เกิดปัญหาเป็นข้อสงสัยว่า “พวกนี้มันทำจริงหรือทำเล่น” ความเชื่อมั่นแบบนี้จะอาศัยคำพูดหรือคำอธิบายเป็นคำตอบไม่ได้ แต่ต้องอาศัยการปฏิบัติการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยให้การกระทำเป็นคำตอบที่ชาวบ้านต้องการ

สองสิ่งนี้ทำให้พวกเราต้องทำงานกันอย่างหนักกว่าที่จะเปลี่ยนหรือสร้างความเชื่อมั่นต่อโครงการและต่อพวกเรานั้นยากเย็นมาก แม้กระทั่งในปัจจุบันนี้ก็ยังพบว่า ชาวบ้านบางคนยัง “ไม่เชื่อ” อยู่ดี แต่มีปริมาณที่น้อยมาก ไม่เหมือนครั้งแรกๆที่ ต้องอธิบายและชี้แจงกันเป็นชั่วโมงสองชั่วโมง แม้จะยังไม่เชื่อหมดแต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคในการทำงานขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ

บทเรียนชุดนี้ สามารถนำไปใช้หรือป้องกันกับโครงการอื่นๆได้ตั้งแต่เริ่มแรก นั่นคือ การพัฒนาโครงการต้องเริ่มมาจากการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นของชาวบ้าน ไม่ใช่เฉพาะกับแกนนำที่จะเริ่มดำเนินงาน เพราะจะได้เป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนและชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านมีส่วนร่วมแล้ว “ความไม่เชื่อ” ก็จะลดหรือหมดไป เพราะถ้าตัวเองไม่เชื่อถึงสิ่งที่ช่วยกันพัฒนามาก็จะรู้สึกแปลกๆอยู่

เทคนิคนี้ดูจะปฏิบัติง่ายแต่เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยทำกันเพราะมันยุ่งยากบริหารงานลำบาก หัวหน้าโครงการหรือคณะทำงานไม่สะดวกหรือไม่มีเวลาในการทำแบบนี้ ที่สำคัญ “ถ้าโครงการไหนทำแบบนี้จะสิ้นเปลืองเวลาและงบประมาณล่วงหน้า” โดยที่เบื่อกันไม่ได้จึงไม่เป็นที่นิยมมากนัก อาศัยการมีส่วนร่วมบางประการ เช่น การโทรศัพท์หรือ การสอบถามบางคน การเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านเป็นบางครั้ง หรือพัฒนามาจากโครงการเดิม นี่เป็นวิธีการที่ชอบใช้กันอยู่ แต่ผลของมันไม่ลงลึกถึงจิตใจและความเชื่อมั่นอย่างแท้จริง

สิ่งที่โครงการนี้ทำแบบที่ไม่ค่อยมีใครกล้าก็คือ การชี้แจงงบประมาณ รายรับรายจ่ายให้กับชาวบ้านได้ว่า ตอนนี้เป็นอย่างไรมาก่อน บางครั้งยังฝึกให้ชาวบ้านบริหารจัดการทรัพยากรกันเองด้วย และอยากที่จะทำอะไรบ้างก็ให้คิดกันเอง ดังนั้นจึงสร้างความเชื่อมั่นได้เป็นอย่างดี

“ศักยภาพ” ในที่นี้หมายถึงศักยภาพของชาวบ้าน เป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ ความเชื่อถือเป็นข้อที่หนึ่งนั้นเป็นความเชื่อภายนอก แต่ศักยภาพเป็นความเชื่อภายในที่ “เชื่อมั่น” ว่าตัวเองมีศักยภาพพอหรือไม่ที่จะทำให้โครงการสำเร็จ โดยที่แบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ

กลุ่มชาวบ้าน ที่ไม่ค่อยเชื่อมั่นตัวเองว่าจะทำได้หรือมีศักยภาพพอที่จะทำแบบนี้ได้ เช่น การเปลี่ยนพฤติกรรม การลดละเลิกสารเคมี เพราะบางคนเคยเห็นคนอื่นทำมาแล้วแต่ล้มเหลว จึงยังมีความไม่เชื่อมั่นต่อตนเองอยู่มาก ซึ่งหมู่บ้านที่เคยมีประสบการณ์ความล้มเหลวมานี้ต้องทำงานเข้มข้นมากกว่าหมู่บ้านที่ไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อนเลย

“...ขอให้พวกเราลองคิดดูว่า มันล้มเหลวมาได้อย่างไร การลดละเลิกสารเคมีนั้นมันติดปัญหาที่ไหน ขอให้คิดว่าสมัยพ่อสมัยแม่ของเราไม่เคยได้ใช้กันเลย เพิ่งมาใช้เพียงไม่กี่สิบปีนี่เอง เพราะการส่งเสริมทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชน ประกอบกับเห็นการประชาสัมพันธ์ การชักจูงจากคนอื่น ๆ ที่สำคัญพวกเรานี้ละ มีนิสัยที่ชอบความสะดวกสบายมากขึ้น จึงหันหลังให้กับภูมิปัญญาดั้งเดิม ดัดข้ออ้างโน่นอ้างนี่ หลุมที่เคยเกี่ยวให้ควายให้วัวก็ไม่เกี่ยว นาที่เคยดำก็ผายเอา ฝุ่นที่เคยเอาไปขายตามนาก็ไม่ทำ ข้าวที่เคยฟาดก็สีเอา แบบนี้หรือที่พวกเราบอกว่าเราทำไม่ได้หรือทำแล้วล้มเหลว ทั้งๆที่มันเป็นของเดิมที่ปู่ย่าตายายตั้งแต่บรรพบุรุษ ใช้เลี้ยงดูพวกเราก็มาจนเติบโต...”

กลุ่มคนทำงาน นี่เป็นความเชื่อที่ว่าตัวเองยังไม่มีประสบการณ์มาก่อนจะทำได้หรือไม่ หรือตัวเองยังเป็นเด็กอยู่แล้วใครจะมาเชื่อเราหรือทำตามเรา นั่นเป็นความเชื่อที่ว่าตัวเองจะทำได้หรือไม่ในฐานะคนทำงานเป็นคำถาม “ต่อตัวเอง” ที่ไม่สามารถมีใครตอบได้ แม้แต่หัวหน้าโครงการ เพราะคนที่จะตอบได้ก็คือ “คนทำงาน” โดยที่วิธีการตอบก็คือ “การค้นหา” นั่นคือ การทำงานจริงๆ ไม่ใช่มานั่งบ่นหรือรำพึงรำพันกับตัวเองหรือกลุ่มตัวเอง

ความเชื่อมั่นในตนเองไม่เพียงส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวในการทำงาน แต่มันมีผลต่อสภาพจิตใจของชาวบ้าน หลายครั้งที่พวกเราพยายามจะช่วยเติมเต็มสิ่งที่ขาดหายไปจากพวกเขา โดยที่เข้าไปลงคลุกคลีกับชาวบ้านทั้งในระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม ระดับชุมชนและระดับตำบล พวกเราพยายามบอกกับชาวบ้านเสมอว่า

“...อย่าไปกลัวว่ามันจะถูกหรือผิด สำเร็จหรือล้มเหลว ต้องมาทำดู ไม่ว่าผลจะเป็นอย่างไรอย่างไร สนใจ แต่ขอให้สนใจตรงที่กระบวนการเรียนรู้ของพวกเรามากกว่า การที่ได้เรียนรู้ถึงกิจกรรม การทดลอง การสังเกต การติดตาม การแลกเปลี่ยน ฯลฯ มันมีความหมายมากกว่าการจะลดละเลิกสารเคมี เพราะถ้าเราสร้างกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในจิตใจและชีวิตของตนเองแล้วมันจะสามารถเอาไปใช้ได้ในชีวิตประจำวันได้ การลดละเลิกสารเคมีเป็นเพียงบันไดหรือตัวช่วยพวกเราในการยกระดับสติปัญญาหรือการเรียนรู้...ผมไม่เคยหวังว่าตำบลของเราจะต้องวิเศษวิโสเป็นตำบลที่ปลอดสารเคมี แต่ผมหวังเพียงเป็นตำบลแห่งการเรียนรู้ เป็นชุมชนการวิจัย ที่รู้จักกระบวนการที่จะยกฐานะ ความเป็นอยู่ในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านสุขภาพ ฯลฯ ...อย่าเพิ่งกลัวในสิ่งที่ยังไม่ได้ลงมือทำหรือเคยรู้ว่ามันไม่สำเร็จ ขอให้ความล้มเหลวเดิมมาใช้ในการทำงานครั้งนี้...”

“วาทะ” ที่ไม่สร้างสรรค์ คงไม่มีอะไรที่บั่นทอนกำลังใจหรือการทำงานพวกเราไปกว่า “คำพูด” ของคน มีอยู่หลายครั้งที่พวกเราท้อแท้ จาก “คำพูด” ที่ชาวบ้าน(บางคน) หรือผู้นำชุมชน(บางท่าน) คำพูดเหล่านี้เป็นสิ่งที่ พวกเราไม่มีใครที่จะได้ยินแต่ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเป็นธรรมชาติที่การทำงานพัฒนาชุมชนต้องเจอ

การทำงานในช่วงเริ่มต้นนั้น พวกเราต้องเจอกับคำพูดที่ทำร้ายจิตใจเป็นอย่างยิ่ง “โดยเฉพาะในโครงการระยะที่หนึ่ง” หลายครั้งที่พวกเราต้องทนกับสิ่งที่มากระทบทางวาจา

“...ไม่อยากจะเข้าร่วมรอก จะไปทำไมนะไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย เอาเวลาไปทำมาหากิน กันดีกว่าได้เงินได้ทองด้วยคนเขาไม่อยากจะเข้าร่วมกันรอกเพราะมันมีแต่เด็กๆทำกัน เขาก็ไม่เอา ด้วย ไม่รู้ทำกันอย่างไร ไม่เห็นมีผู้ใหญ่หรือชาวบ้านอื่นๆมาร่วมด้วย...ทำอะไรกันก็ไม่รู้ ไม่เห็นได้ เรื่องเลย.....ระวังคิดคุณะเอาเงินเขามาใช้เดี๋ยวก็โดนจับ เอาเงินมาทำแบบนี้จะได้ยังไง...พากันไป เดียวก็พากันเข้าคุก..... ฯลฯ....”

นี่เป็นเพียงตัวอย่างคำพูดที่ พวกเราได้ยินมากับหู “ไม่นับส่วนที่เราไม่ได้ยิน” ในช่วงแรกๆพวกเรา ส่วนมากจะมีอาการเป่หรือน้อยเนื้อต่ำใจอยู่มาก ถึงกับมีการ โกรธหรือเกลียดกันไปเลย โดยเฉพาะพวกที่ยังอาย น้อยกับประสบการณ์ยังไม่มาก เป็นกลุ่มที่ “เจ็บใจ” มากที่สุด

แล้วพวกเราผ่านช่วงเวลาเหล่านั้นมาได้ยังไง คงต้องตอบว่า เพราะ “ความอดทน” โชคดีที่พวกเรามี ที่ปรึกษาทั้งด้านวิชาการและด้านจิตใจ ที่คอยให้ช่องทางหรือวิธีการปฏิบัติ สิ่งนี้เองที่ทำให้พวกเราผ่านมาได้ หลายปี

ด้านวิชาการ เป็นคนที่คอยช่วยเหลือ ให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ “การทำงาน เทคนิค วิธีการ ความรู้” ที่พวกเราต้องการ เพื่อที่จะเอาไปใช้ในการทำงานกับชาวบ้าน ผู้ที่เข้ามาช่วยอย่างเต็มที่ก็คือ “หัวหน้า โครงการ” นั่นเอง โชคดีที่เป็นคนที่มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนมานาน จึงช่วยในการ กระตุ้นหรือแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้น “คำพูดที่ได้ยินมานั้น มันเป็นส่วนหนึ่งของเสียงสะท้อนออกมาจาก ชาวบ้าน ที่ทำให้พวกเราได้ว่า เรารู้สึก เขาคิดอย่างไรต่อพวกเราหรือโครงการเรา”

ด้านจิตใจ เป็นคนที่ให้ความช่วยเหลือเรื่องกำลังใจ ซึ่งสำคัญมากที่สุด โชคดีซ้ำสองที่พวกเราได้พระ อาจารย์พิจิตร อภโย เจ้าอาวาสวัดป่าโพธิ์ธาราม บ้านคือกระบือ นั่นเอง ซึ่งก็เป็นญาติของพวกเรา ท่านเป็นที่ พึ่งทางใจอย่างที่ไม่มิใครสามารถให้มาได้ “มันเป็นความสุขใจที่ได้มีพระเป็นที่พึ่ง เราจะหาแบบนี้ไม่ได้แล้ว ที่ สำคัญท่านเป็นพระป่าด้วย ยิ่งดีไปใหญ่เลย”

หลายๆครั้งที่พวกเราหลายคนซึ่งยังเป็นเด็ก (ซึ่งอาจจะยังไม่สิ้นกลั่นน้ำนม) ต้องที่อดทนเป็นระยะๆ แต่ ก็มีกำลังใจขึ้นมาได้ใหม่จากความ โชคดีทั้งสอง บทเรียนเรื่องนี้ น่าที่จะนำไปใช้ได้ตรงที่

1)ระวังคำพูดซึ่งไม่ใช่คำพูดในเรานั้น แต่เป็นคำพูดของคนอื่นๆ ที่มีต่อคนทำงาน ต้องเปิดใจกว้างรับฟัง-คิด-ปล่อยวาง หากอะไรดีหรือเอามาใช้ได้ก็เอามา แต่หากอะไรที่ทำให้ไม่สบายใจหรือเป็นการพูดในทางลบหรือ เสียดายก็ต้องปล่อยให้ผ่านไปหรือตั้งใจทำเป็นไม่ได้ยินไป

2)มีที่ปรึกษาดี ความช่วยเหลือและคำแนะนำที่ดีจากผู้ที่เราเคารพนับถือหรือมีบารมีทำให้ชาวบ้านรู้สึกเกรงใจและไม่กล้าขัดหรือแย้งมาก ดังนั้นที่ปรึกษาจะมีบทบาทมากในช่วงที่เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติแบบนี้ ต้องคัดเลือกที่ปรึกษาดีๆ และเหมาะสมกับโครงการและชุมชน และ

3)เสียงสะท้อน สิ่งที่ชาวบ้านได้พูดกับเรานั้น “เป็นเสียงสวรรค์” ถือว่าได้เป็นเป็นภาพที่ชาวบ้านเห็นว่พวกเราหรือโครงการของเรามีจุดดีหรือจุดอ่อนตรงไหนจะได้นำมาปรับปรุงแก้ไขกันไป “ต้องถือว่า มีเสียงแบบนี้ดีกว่าที่เงียบหรือไม่มีอะไรสะท้อนออกมาเลย

“...ในช่วงนี้เป็นช่วงที่พิสูจน์พวกเราหลายอย่างมาก หนึ่งในคือพิสูจน์ความเข้มแข็งของจิตใจ สองพิสูจน์การแก้ไขปัญหาที่ไม่มีตัวตน แต่ขอให้พวกเราคิดว่าการทำงานนี้เป็นไปเพื่อพ่อแม่พี่น้องของตนเอง ไม่ใช่ใครอื่นไกลเลย คนที่ว่าเราก็คือพ่อแม่ของเราทั้งหมด.....คนที่ทำงานอย่างพวกเรานี้ต้องโดน (ว่า ดู คำ)แน่นอนอยู่แล้วขอให้ทำใจ ซึ่งมันจะเป็นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ แต่จะพัฒนาคำพูดไปอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้นพวกเราใจจงตั้งใจให้ดีและตั้งมั่นอย่าออกแวก...”

“ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ระดับชาวบ้านและระดับแกนนำหรือคนทำงาน กว่าที่จะเกิดผู้นำแบบนี้ขึ้นมาได้นั้น มีสิ่งที่ฝ่าฝืนมาหลายๆประการ โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

กลุ่มแรก เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับโครงการเอง ที่ต้องค้นหาผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้พบและเป็นของจริง ความยากจึงอยู่ที่ตรงนี้นี่เอง เพราะกว่าที่จะรู้ว่าใครเป็นของแท้หรือของปลอมก็ต้องใช้เวลา “มองและจับ” การค้นหาแบบนี้ทำได้ง่ายเมื่อเราทำงานในพื้นที่แคบที่เราสามารถลงไปทำงานเชิงลึกได้ แต่ถ้าหากขยายการทำงานออกไปสู่ระดับที่กว้างขึ้นจะทำให้การหาผู้นำแบบนี้ยากขึ้นไปเป็นลำดับ

กลุ่มที่สอง เป็นอุปสรรคที่เกี่ยวกับผู้นำเองที่ต้องเสียสละเวลา และความเคยชินมาร่วมกิจกรรมหรือทดลองสิ่งใหม่ๆ ซึ่งกว่าจะจะค้นพบก็ยากแล้ว นี่ยังต้องทำให้เกิดความกล้าหรือทดลองอีก ผู้นำต้องอาศัยจิตใจที่เด็ดเดี่ยวมาก ต้องชี้แจงหรือหารือกับครอบครัวก่อนว่าจะทำแบบนี้หรือไม่ เพราะมันเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของครอบครัว ที่ต้องใช้เวลาเป็นปีๆกว่าที่จะรู้ผล ถ้าสำเร็จก็สบายไ้หนึ่งปีแต่ถ้าล้มเหลวก็ต้องทนอีกหนึ่งปี

อุปสรรคสำคัญของบ้านคือกระป๋องในการลด ละ เลิก สารเคมีอันตรายก็คือ “ความเชื่อมั่น” ในคนทำงานเพราะการทำงานครั้งนี้ขับเคลื่อนโดยกลุ่มเด็กและเยาวชน จนมีเสียงสะท้อนออกมาว่า “เป็นการทำงานของเด็กๆ เสียดยงบประมาณที่หมดไป มีเด็กเป็นแกนนำ” เสียงสะท้อนเหล่านี้แสดงออกมาตั้งแต่เริ่มงานใกล้จะสิ้นสุดแล้ว ซึ่งคงไม่แปลกที่มีออกมาอย่างนั้นเนื่องจากผู้ใหญ่ที่ไม่ใช่เด็กนั้น ไม่มีเวลาพอที่จะมาขับเคลื่อนงานแบบนี้ โดยเฉพาะการทำกิจกรรมให้กับครอบครัวอื่นๆ จำนวน 100 กว่าครอบครัว

อย่างไรก็ตามเรื่องนี้มาจากคนที่ไม่มีลูกหลานเข้าร่วมกิจกรรมส่วนคนที่มีส่วนร่วมไม่มีคำพูดอย่างนี้เลย แต่กลับยินดีและภูมิใจในความเก่งของลูกหลานตนเองมากกว่า ซึ่งเป็นบทเรียนที่ดีสำหรับการทำงานต่อไปว่า “เด็กๆนั้นทำงานดีแต่ต้องดึงเด็กจากครอบครัวให้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่เช่นนั้นจะถูกโจมตีและไม่เชื่อในฝีมือของเด็กๆ พวกนั้น”

อุปสรรคต่อมาในการทำงานบ้านคือกระป๋องคือ “สภาพแวดล้อม” บริเวณบ้านหรือในบ้าน ไม่เอื้อต่อการลด ละเลิกสารเคมี เพราะมีพื้นที่กว้างทำให้ดูแลความสะอาดลำบาก จึงมีสิ่งของหลายชนิดกระจายทั่ว ๆ ไปโดยเฉพาะขยะที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้

สิ่งที่พวกเราพบก็คือ บ้านที่มีพื้นที่แคบๆ หรือเล็กพวกเขาจะสามารถจัดการความสะอาดหรือความปลอดภัยได้ดีกว่า ทำให้สามารถลด ละ เลิก สารเคมีได้ง่าย ซึ่งมันเชื่อมโยงไปสู่ลักษณะนิสัยของคนเลยคือ ถ้าเป็นคนที่รักสะอาด ความเป็นระเบียบ พฤติกรรมที่จะลด ละ เลิกสารเคมีก็จะทำได้ง่าย เพราะพวกนี้มีความตระหนักเรื่องความสะอาดหรือปลอดภัยอยู่แล้ว

ร้านค้าหรือร้านชำในชุมชน เป็นกรณีที่น่าหนักใจไม่น้อยในการทำงานกับร้านค้าที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆในชุมชนในช่วงแรกของโครงการ เพราะกลัวพวกเขาจะหาหรือเสียผลประโยชน์ ซึ่งจะนำมาซึ่งความขัดแย้งหรือการต่อต้านได้

เมื่อวิเคราะห์ดูความสัมพันธ์ระหว่างร้านค้าในหมู่บ้านกับพวกเราจะเห็นว่า เป็นญาติ เป็นเพื่อน เป็นคนวัด ซึ่งสามารถพูดและคุยกันได้สบายๆไม่ต้องกลัวว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น ดังนั้นพวกเราจึงทำกิจกรรมต่างๆกับร้านค้าอย่างเท่าเทียมกันกับชาวบ้านอื่นๆ คือ เราถือว่าพวกเขาเป็นเพียงชาวบ้านครอบครัวหนึ่งเท่านั้น พวกเขามีสิทธิ์ที่จะเข้าร่วมเป็นอาสาสมัคร

ปรากฏว่า ร้านค้าทุกร้านเป็นผู้ให้ข้อมูลรายครัวเรือนแก่โครงการ เข้ามาร่วมเวทีประชาคมและมหกรรม นำผลิตภัณฑ์ทดแทนไปใช้และผลิตเอง มาช่วยเตรียมงานและเตรียมสถานที่ ไปศึกษาดูงานหรือไปอบรมด้วยกัน ไม่แตกต่างกับชาวบ้านอื่นๆเลย

แน่นอนว่ารายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สารเคมีนั้นลดลงไปมาก แต่ก็ไม่ได้เกิดเหตุการณ์อะไรที่ไม่มีความไม่พอใจ มีร้านค้าหลายแห่งที่ให้ลูกหลานเข้ามาเป็นอาสาสมัครร่วมทำงานกับโครงการ จึงทำให้พวกเราสรุปว่า ร้านค้าในชุมชนมีรายได้ลดลงจากการขายผลิตภัณฑ์สารเคมี แต่สิ่งที่พวกเราได้ไปก็คือ การรับผิดชอบต่อส่วนรวม การเข้าร่วมทำงานกับหมู่บ้าน โดยที่ไม่ได้ทำหน้าที่ค้าขายอย่างเดียว

4.16 การใช้ประโยชน์จากโครงการ

ความพิเศษของโครงการนี้ คือ กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ไปพร้อมๆกับโครงการ โดยเฉพาะพื้นที่เป้าหมาย คือ ตำบลคูเมือง ดังนั้นโครงการจึงไม่มีปัญหาว่าจะนำไปสู่การใช้ประโยชน์ได้อย่างไร

4.13.1 กลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากโครงการแบ่งออกได้เป็นอาสาสมัครผู้ช่วยนักวิจัยและอาสาสมัครที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกัน

1) กลุ่มอาสาสมัครที่เข้าร่วมโครงการแต่ละหมู่บ้าน ได้รับรู้และลดละเลิกการใช้สารเคมี ทำให้ชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น เนื่องจากมีการประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายได้และขยายโอกาส

2) กลุ่มอาสาสมัครที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัยหรือกลุ่มผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนา ได้พัฒนาศักยภาพตัวเองและลดละเลิกสารเคมี ผ่านกระบวนการทำงานทุกขั้นตอนของโครงการตั้งแต่ต้นจนจบ

3) ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะผู้นำหมู่บ้านได้รู้และพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านและหมู่บ้าน ไปพร้อมๆกับโครงการ ทำให้แบ่งเบาภาระและเพิ่มช่องทางการพัฒนาให้กับหมู่บ้านของตนเอง

4) ภาวการณ์พัฒนาต่างๆที่รับผิดชอบในพื้นที่ได้รับแตกต่างกันตามหน้าที่และความรับผิดชอบในพื้นที่ได้รับ อาทิ สถานีอนามัย สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานเกษตรอำเภอ

4.13.2 การขับเคลื่อนขบวนชุมชน ในช่วงเดือนตุลาคม 2548 – เดือนมกราคม 2549 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) ได้ สนับสนุนให้ชาวบ้านในเขตกรุงเทพและปริมณฑล แก้ไขปัญหานี้สิน ให้กับชาวบ้านจาก 25 ชุมชนแออัด รวมหลายพันครอบครัว เพื่อให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้จากการทำงานนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีขึ้น

โครงการระยะที่สอง ในฐานะที่อยู่ภายใต้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จึงได้รับมอบหมายให้เข้าร่วมจัดขบวนในครั้งนี้ โดยออกแบบกิจกรรมและเป็นวิทยากร ซึ่งผลการเตรียมงานมีมติร่วมกันว่าจะมีการ ฝึกให้ชาวบ้านทำผลิตภัณฑ์ลดละเลิกสารเคมี และลดละเลิกรายจ่าย เช่น น้ำยาล้างจาน สอร์โม่ชีวภาพ ปุ๋ยชีวภาพ สูตรพ่อและสูตรแม่ โดยกำหนดเป้าหมายจะจัดอบรมจำนวน 3 รุ่นๆละ 80-100 ครอบครัว จาก 25 ชุมชนนำร่อง

การขับเคลื่อนร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ครั้งนี้เกิดประโยชน์อยู่ หลายประการ ทั้ง พอช. และชาวบ้านและการขยายช่องทาง คือ

1) เจ้าหน้าที่ พอช. ได้รู้วิธีการลดละเลิกสารเคมี เพื่อนำไปเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหานี้สิน ให้กับชาวบ้านในชุมชนแออัดทั่วกรุงเทพมหานคร

2) ชาวบ้าน ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายอย่างน้อย 25 ชุมชนแออัดซึ่งจะเป็นกลุ่มที่จะขยายไปสู่ชาวบ้านอื่นๆในชุมชน ตลอดจนจะขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นๆที่เหลือ เพราะต่อไปจะมีการจัดขบวนในอนาคต

3) โครงการระยะที่สอง เป็นความตั้งใจที่ได้มีโอกาสเป็นที่ยอมรับของพอช. ซึ่งได้พยายามมาตั้งแต่โครงการระยะที่หนึ่งแล้ว ต่อไปเชื่อมั่นว่าในการจัดขบวนชุมชนการลดละเลิกสารเคมีจะเข้าสู่การขับเคลื่อนอย่างแน่นอน

บทที่ห้า

สรุปโครงการ

โครงการ“การสร้างกระบวนการเรียนรู้ผลิตภัณฑ์วัตถุดิบในร้านเรือนระดับชุมชน ระยะที่ 2 :ตำบลคูเมือง อำเภอรินจาราบ จังหวัดอุบลราชธานี” จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ถึงอันตรายของผลิตภัณฑ์วัตถุดิบในร้านเรือนจากระดับหมู่บ้านไปสู่ระดับตำบล ตลอดจนนำไปสู่การใช้ผลิตภัณฑ์ได้อย่างถูกต้อง ปลอดภัยและน้อยที่สุด และเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองท้องถิ่นและชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การประสานความร่วมมือกับชุมชนและการสนับสนุนในระยะยาว

พื้นที่การดำเนินงานแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ บ้านค้อหวางหรือบ้านค้อกระบือ หมู่ที่ 3 ตำบลคูเมือง อำเภอรินจาราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมที่จะนำไปสู่การใช้ผลิตภัณฑ์ทำความสะอาดพื้นและฝาผนัง และผลิตภัณฑ์ระงับป้องกัน ควบคุม ไล่ กำจัดแมลงและสัตว์ในบ้าน ได้อย่างถูกต้อง ปลอดภัยและน้อยที่สุด หรือลด ละ เลิกได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผลิตภัณฑ์วัตถุดิบในร้านเรือน ระยะที่ 1 มาก่อน

3.1.2ตำบลคูเมือง อำเภอรินจาราบ จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ พื้นที่ทั้ง 11 หมู่บ้าน คือ บ้านคูเมืองกลาง(หมู่ที่ 1) บ้านหวาง(หมู่ 2) บ้านคูเมืองตก(หมู่ที่ 4) บ้านดอนผอง(หมู่ที่ 5) บ้านท่าหลวง (หมู่ที่ 6) บ้านคูเมืองออก(หมู่ที่ 7) บ้านโนนจิก(หมู่ที่ 8) บ้านหนองหอ(หมู่ที่ 9) บ้านศิระกระบือ(หมู่ที่ 10) บ้านโนนเมืองน้อย (หมู่ที่ 11) บ้านหวางออก(หมู่ที่ 12) ซึ่งเป็นชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมที่จะนำไปสู่การใช้ผลิตภัณฑ์ป้องกันกำจัดศัตรูพืชและสัตว์ในพื้นที่เกษตร ได้อย่างถูกต้อง ปลอดภัยและน้อยที่สุด หรือลดละเลิกการใช้ผลิตภัณฑ์นี้ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่รับรู้ถึงความจำเป็นและความสำคัญของบ้านค้อหวางมาก่อน พร้อมทั้งจะดำเนินกิจกรรมต่อไป

ผลการดำเนินงานของโครงการระยะที่สอง แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ สรุปผลโครงการ และ ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานต่างๆ มีรายละเอียดดังนี้

5.1สรุปผลการดำเนินงาน

5.1.1บ้านค้อกระบือ : ต้นแบบ เป็นต้นแบบการทำงานให้กับหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งการที่จะเป็นต้นแบบให้คนอื่นนำไปใช้ประโยชน์นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหรือหลักฐานที่ปรากฏอย่างชัดเจน โดยองค์ประกอบของค้อกระบือเข้มแข็งนั้น ประกอบด้วย

- 1)มียุทธศาสตร์ชุมชนหรือกลุ่มคนทำงานอย่างต่อเนื่อง เช่น กลุ่มผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนา
- 2)มีแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น ศูนย์จำหน่ายกากน้ำตาล โครงการCO2 โดยชุมชนเพื่อโลกของเรา

3) มีกระบวนการหรือการขับเคลื่อนเกิดขึ้นตลอดเวลาในทุกระดับ เช่น การจัดเวที การประชุม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4) มีหลักฐานที่แสดงความสำเร็จและความล้มเหลวของการทำงาน เช่น ศูนย์ประสานงาน สื่อชุมชน ละครชุมชน

5) มีการสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนคนรุ่นเก่า เช่น นักเรียน แกนนำ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง

6) มีศูนย์รวมทางจิตใจหรือการเชื่อมโยงจิตวิญญาณของชาวบ้านเข้าด้วยกัน เช่น พระสงฆ์

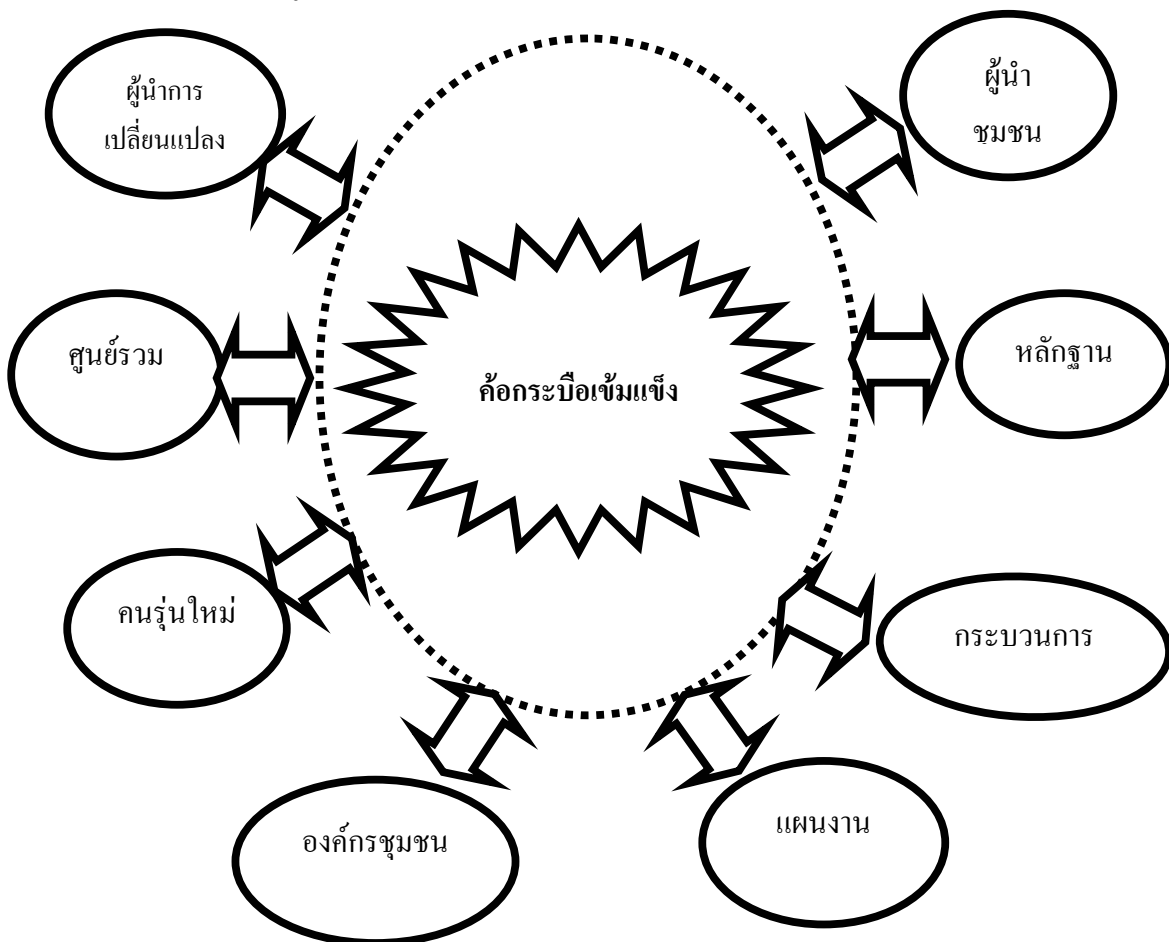
7) มีผู้นำชุมชนทั้งทางการและไม่ทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน

8) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นคนที่ “ก่อการดี” ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก่อนคนอื่น

9) มีอาสาสมัคร เป็นคนที่ “รู้ ดด ละ เลิก” ในสิ่งที่ตนเองเลือกหรือเป็น โดยที่ไม่มีใครมาบังคับ

10) มีการสนับสนุนจากภาคีพัฒนาต่างๆทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับที่สูงขึ้นไปอีก

สามารถสรุปหมู่บ้านต้นแบบในการลดละเลิกสารเคมีเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 5-1 สรุปองค์ประกอบของการเป็นหมู่บ้านต้นแบบในการลดละเลิกสารเคมีของบ้านค้อหวาง

5.1.2 ที่มาของต้นแบบ : กิจกรรมการลดละเลิกของค้อหวางหรือบ้านค้อกระบือ คนที่อยู่ภายนอกบ้านค้อกระบือจะไม่รู้เลยว่าบ้านค้อกระบือมีกระบวนการอะไรเกิดขึ้นบ้าง เพราะกว่าที่สิ่งทดแทนสารเคมี จะเข้ามาแทนที่ผลิตภัณฑ์สารเคมีชนิดต่างๆได้ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้อย่างหลากหลายและยาวนาน ทั้งการสร้าง ความเชื่อมั่น การทำงานเชิงความคิด การชักจูงใจ การทดลอง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ถ้าคนที่เคยมาบ้านค้อกระบือเมื่อปี 2546 จะพบว่า วัตถุดิบในการผลิตจะบรรจุอยู่ในกล่องสำเร็จรูป ที่สามารถทำได้เอง โดยที่ไม่ต้องทำอะไรเพิ่มเติม แต่มีราคาแพงมาก เมื่อผลิตออกมาก็ได้ปริมาณน้อย ณ วันนี้วันมหกรรมระดับตำบลปี 2548 วัตถุดิบในการผลิตจะเป็นถุงๆราคาถูกกว่าทำได้มากกว่า มันชี้ให้เห็นว่าตอนนี้ชาวบ้านค้อหวางได้พัฒนาทักษะและความรู้เรื่องสารเคมีขึ้นมาอีกในระดับหนึ่งแล้ว

“...ถ้าสังเกตดีๆ จะเห็นว่าปีก่อนพวกเราใช้กล่องแบบนี้ในการผลิต แต่ตอนนี้เราเปลี่ยนเป็นแบบที่เป็นถุงๆนี้ เห็นว่าพวกเราเองได้มีความเชี่ยวชาญกันมากขึ้น แตกต่างจากปีก่อนผมว่านะมันต้องมีน้ำมันเก่าเหลืออยู่เนาะ? มันถึงติดได้ เอาน้ำมันพืชมาผสมมันจะติดได้อย่างไร...” เป็นคำถามที่พวกเราได้ฟังจากชาวบ้านที่เห็นการทำไบโอดีเซลแล้วทดลองใช้กับเครื่องยนต์คูโบต้าให้ดู ซึ่งมันก็สามารถใช้ได้เหมือนกับน้ำมันทั่วไป มันแสดงให้เห็นถึงความช่างสงสัยของชาวบ้าน รู้จักตั้งคำถาม รู้จักตั้งข้อสังเกต ซึ่งพวกเราหวังว่าการรู้จักตั้งคำถามจะเป็นสิ่งที่ควบคู่กับการใช้ชีวิตประจำวันซึ่งจะช่วยทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเขาดีขึ้นเป็นลำดับ

กิจกรรมการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในบ้านค้อกระบือนั้นหากเริ่มนับตั้งแต่ปี 2546 มีโครงการที่เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งหมด 4 โครงการ จาก 3 หน่วยงาน ได้แก่ โครงการประชาคมพลังงานตำบลคูเมืองของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม(ATA) โครงการ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ผลิตภัณฑ์วัตถุดิบอันตรายในบ้านเรือนในระดับชุมชน กรณีบ้านค้อกระบือ หมู่ที่ 3 ตำบลคูเมือง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โครงการ “การสร้างกระบวนการเรียนรู้ผลิตภัณฑ์วัตถุดิบอันตรายในบ้านเรือนในระดับชุมชนระยะที่ 2: ตำบลคูเมือง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัยชุมชน(สกว) โครงการลดCO₂ โดยชุมชนเพื่อโลกของเรา ของกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก/แผนสนับสนุนขนาดเล็กของชุมชน(GEF/SGP) ประสานงานโดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ(UNDP) โดยสามารถสรุปกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

1)การเก็บข้อมูลรายครอบครัว ให้อาสาสมัครลงพื้นที่ทุกครอบครัวเก็บข้อมูลเป็นระยะ ช่วงที่ดีที่สุดคือ ทุกสัปดาห์ ทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและข้อมูลเชิงปริมาณสำหรับการทำงานทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน

2)การพัฒนาอาสาสมัคร ทั้งอาสาสมัครผู้ช่วยวิจัยและอาสาสมัครครอบครัวเข้มแข็ง ทำให้เกิดนักวิจัยในชุมชนและต้นแบบของความสำเร็จในชุมชน

3)การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง การยกระดับอาสาสมัครวิจัยและอาสาสมัครครอบครัวเข้มแข็งหรือผู้นำชุมชนให้เป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงในชุมชน

4)การร่วมมือกับผู้นำชุมชน เริ่มตั้งแต่เปิดโครงการจนปิดโครงการ เพราะผู้นำชุมชนเป็นผู้สามารถขอความร่วมมือกับชาวบ้านทุกครอบครัวได้ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการหมู่บ้าน

5)การร่วมมือกับโรงเรียน เริ่มจากคณะกรรมการ ผู้บริหาร ครู นักเรียน และผู้ปกครอง จนกระทั่งการเรียนการสอนในชุมชน

6)การร่วมมือกับพระสงฆ์ ให้ท่านเป็นผู้ที่ให้อำลัลงใจ ประสานความร่วมมือ เป็นคนถ่ายทอดความรู้ให้ชาวบ้านในกลุ่มที่เข้ามาในวัด

7)ความต่อเนื่อง มีกิจกรรมที่หลากหลายและต่อเนื่องไม่ให้ชุมชนขาดกระบวนการเรียนรู้ จนกว่าทุกอย่างจะบรรลุผลสำเร็จหรือชาวบ้านได้เรียนรู้แล้ว

8)การจัดตั้งศูนย์จำหน่าย เป็นการฝึกอบรมให้กับชาวบ้านที่มีความสนใจและไม่ต้องเดินทางไปหาซื้อห่างไกลเสียเวลาการทำงาน

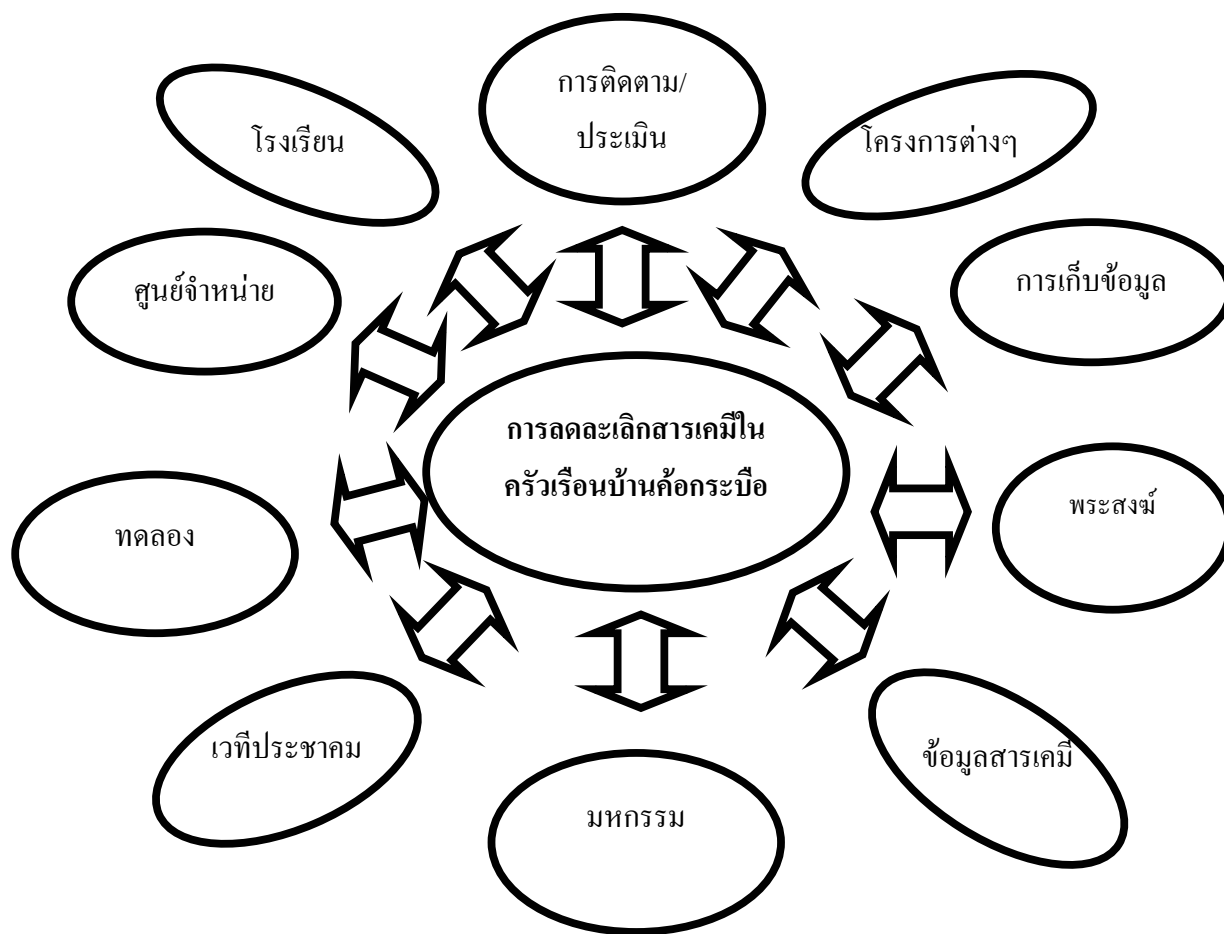
9)การทดลองจริง ในสิ่งที่ทดแทนสารเคมี เพื่อให้ชาวบ้านรู้ว่าพวกเขาสามารถที่ลดละเลิกสารเคมีต่างๆ ด้วยอะไรบ้าง

10)การจัดเวที สร้างกระแสหรือพื้นที่แลกเปลี่ยนให้กับชาวบ้านในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ ขณะเดียวกันก็เพื่อเป็นการให้อำลัลงใจซึ่งกันและกันด้วย อีกทั้งยังมีผลต่อการทำงานจิตวิทยาสุมชน

11)การจัดมหกรรม เพื่อปิดโครงการอย่างยิ่งใหญ่ สำหรับชุมชนเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ เพราะชาวบ้านจะได้รู้ว่าพวกเขาทำงานมาถึงระดับไหนแล้วบ้างและอยากที่จะทำอะไรต่อไป

12)การติดตามและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม เป็นการลงไปกระตุ้นทั้งความคิดและการกระทำให้ชาวบ้านแต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวได้ใส่ใจและสนใจที่จะลดละเลิกจริงๆ การกระตุ้นแบบนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะจะเป็นตัวตัดสินใจว่าชาวบ้านจะลดละเลิกหรือไม่

กระบวนการทำงานหรือขั้นตอนการทำงานในบ้านคือหาางเพื่อให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบนั้น ต้องดำเนินการให้ครบเป็นอย่งน้อย แต่จะทำอะไรก่อนและหลังต้องวางแผนการทำงานให้ดี เพราะจะมีผลต่อผลสำเร็จของโครงการเป็นอย่างยิ่ง รายละเอียดตามแผนภาพที่ 5-2 ข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 5-2 กระบวนการสำคัญในการลด ละ เลิกสารเคมีในครัวเรือนของบ้านค้อกระบือ โดยอาศัยกิจกรรมที่หลากหลายและต่อเนื่อง ทางตรงและทางอ้อม โดยที่ไม่ปล่อยให้ความสนใจของชาวบ้านผ่านเลยไป

5.1.3สรุปภาพรวม 11 หมู่บ้าน ของตำบลคูเมือง กิจกรรมที่นำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การลดละเลิกสารเคมีทางการเกษตรของตำบลคูเมือง ในช่วงปี 2546 – 2548 ได้ดำเนินงานทั้งในบ้านค้อหวางตามโครงการระยะที่หนึ่งและ อีก 11 หมู่บ้านตามโครงการระยะที่สอง ปรากฏว่า ถ้าจะให้ชาวบ้านลดละเลิกสารเคมีทางการเกษตร จะต้องดำเนินการดังนี้

1)การจัดทำเอกสารหรือสื่อ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือ และการสร้างความรู้ ให้กับชาวบ้าน โดยเป็นเอกสารหรือสื่อที่เข้าใจง่าย ไม่ยาวจนเกินไป และ จัดส่งให้เป็นระยะ

2)การสร้างอาสาสมัคร หรือผู้ที่เข้าร่วมโครงการ เป็นชาวบ้านที่จะร่วมมือในการทำกิจกรรมการลดละเลิกสารเคมีทางการเกษตร และเป็นคนขยายผลการทำงานเมื่อสำเร็จแล้วให้กับชาวบ้านคนอื่นๆที่ยังไม่ได้เข้าร่วมโครงการ

3)การจัดเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพราะข้อมูลเป็นฐานในการทำงานที่สำคัญและต้องข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครหรือชุมชน อย่างน้อยข้อมูลนี้จะต้องเก็บทั้งก่อนและหลังโครงการ เพื่อพิสูจน์ผลของโครงการและเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับอาสาสมัครและผู้ให้ข้อมูลด้วย

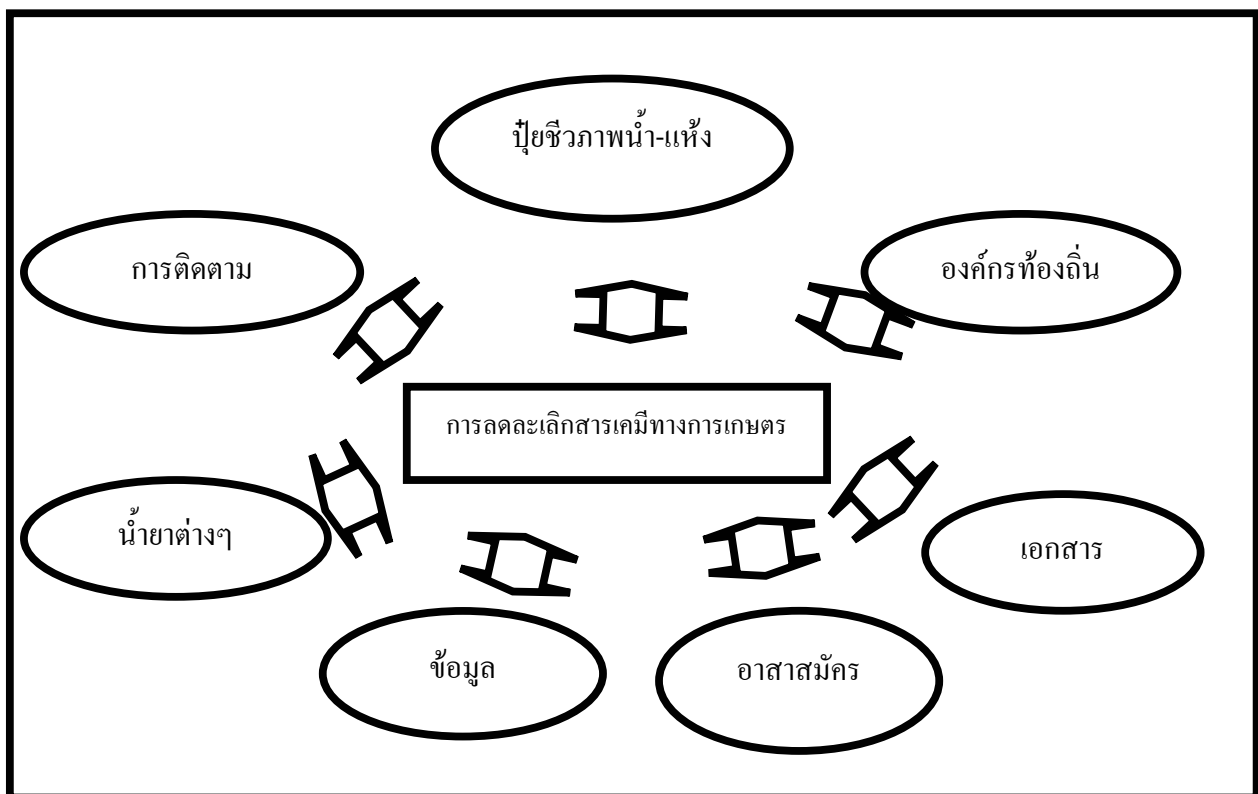
4)การผลิตน้ายาเอนกประสงค์ เป็นสิ่งที่เรียกร้องความสนใจและความร่วมมือจากอาสาสมัครและชาวบ้านทั่วไปเป็นอย่างดี เช่น น้ายาล้างจาน น้ายาล้างห้องน้ำ เพื่อพิสูจน์ว่าสามารถทำได้และทำจริง

5)การผลิตปุ๋ยชีวภาพ เป็นสิ่งทดแทนสารเคมีที่ต้องการให้อาสาสมัครและชาวบ้านได้ทดลองใช้และต้องพยายามให้ชาวบ้านใช้ให้ได้

6)การสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่น ทั้งจกองค์กรบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย โรงเรียน องค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งในเรื่องงบประมาณ และ บุคลากร

7)การติดตามและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม เป็นหัวใจสำคัญในการทำงานหรือความสำเร็จของโครงการ เพราะมันจะนำไปสู่ผลของกิจกรรมต่างๆ ยิ่งลงพื้นที่บ่อยๆ ยิ่งทำให้ชาวบ้านทำตามกิจกรรมได้มากขึ้น

สามารถสรุปเป็นภาพรวมได้ ดังแผนภาพ 5-3 ข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 5-3 วงจรการขับเคลื่อนสู่การ ลด ละ เลิก สารเคมีทางการเกษตร ของตำบลคูเมือง

5.1.4สรุปภาพกระบวนการทำงานลดละเลิกสารเคมี กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้ชาวบ้านลดละเลิกสารเคมี ทั้งสารเคมีทางการเกษตร สารเคมีที่มีพิษ และสารเคมีทำความสะอาด สามารถสรุปเป็นขั้นตอนเพื่อให้ง่ายในการนำไปใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

1)การกระตุ้นให้คิด โดยชี้ให้เห็นว่าสารเคมีมีอันตรายและเพิ่มรายจ่ายโดยไม่จำเป็น นำที่จะลดละเลิกให้น้อยที่สุด

2)การสำรวจชุมชน ให้รู้สถานการณ์ต่างๆของสารเคมี โดยต้องศึกษาข้อมูลเชิงลึกว่า ครอบครัวนั้นมีสภาพอย่างไร

3)การรวมกลุ่มขนาดเล็กหรือกลุ่มธรรมชาติ เป็นการรวมตัวกันของเครือญาติหรือพรรคพวก ที่ร่วมมือกันได้ เพราะใช้ฐานความสัมพันธ์ในการทำงาน

4)การทำงานทั้งชุมชน เป็นการขับเคลื่อนขบวนทั้งชุมชน โดยให้ความสัมพันธ์กับการทำงานทุกกลุ่มในชุมชน มีเป้าหมายเดียวกัน แต่ไม่ใช้การทำงานโดยคนหรือกลุ่มเดียวกัน

5)การเก็บข้อมูลรายครัวเรือน เป็นการเก็บข้อมูลหรือทำงานเชิงลึกอย่างใกล้ชิดร่วมกับชาวบ้านแต่ละครอบครัว โดยที่เป้าหมายอยู่ที่การสร้างความรู้ ความคิด ความตระหนัก ความร่วมมือ และกำลังใจ

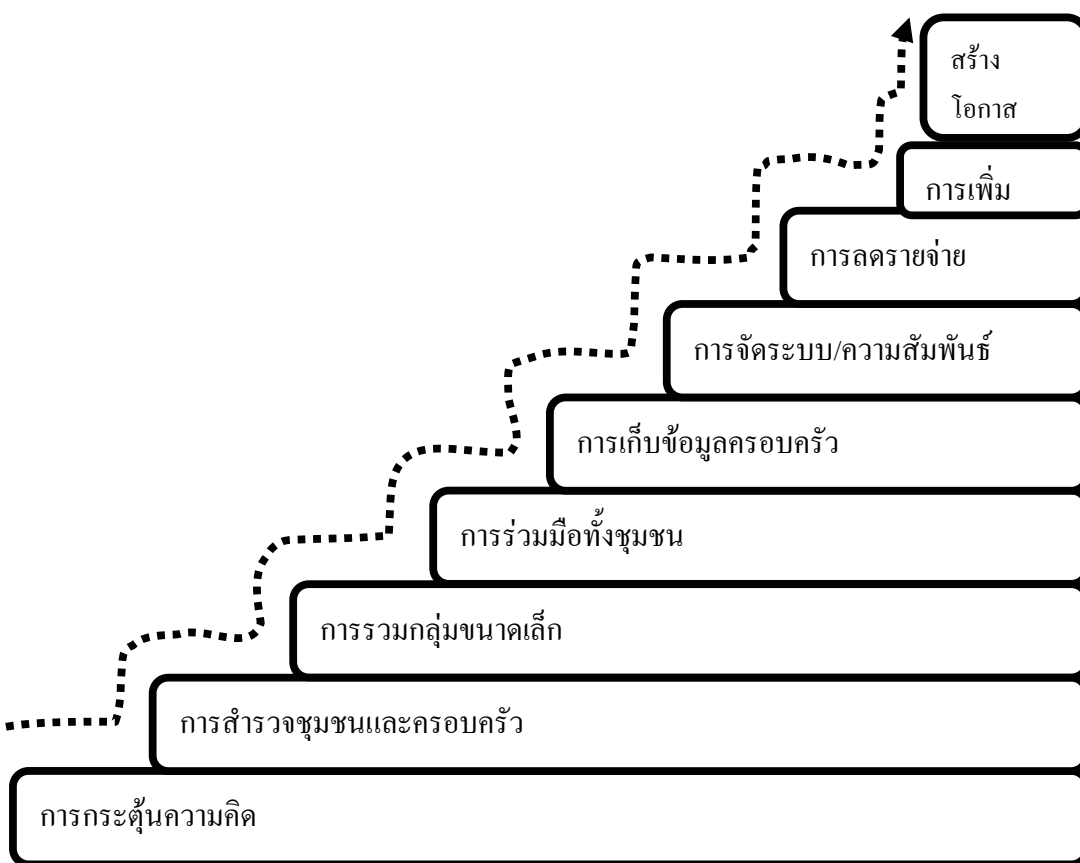
6)การจัดระบบหรือความสัมพันธ์ เป็นการจัดขบวนการชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ให้ร่วมมือกันในการทำงาน

7)การลดรายจ่าย เป็นกระบวนการหาช่องทางในการลดรายจ่ายที่เกิดขึ้นจากสารเคมี เช่น น้ำยาล้างจาน ไข่ชีวภาพ สารทดแทน การเลิกใช้ ฯลฯ

8)การเพิ่มรายได้ เป็นการสร้างความแตกต่างระหว่างค่าใช้จ่ายและรายได้ ซึ่งก็คือเงินออม ทำให้ชาวบ้านชาวมองเห็นอย่างชัดเจนว่า รายได้สามารถเพิ่มได้ง่ายที่สุดโดยการลดรายจ่ายเท่านั้นเอง

9)การสร้างโอกาส เป็นการขยายช่องทางในการดำรงชีวิตหรือการลดละเลิกสารเคมี ในสิ่งที่ชาวบ้านยังไม่มีโอกาสในการรับรู้หรือเข้าถึง

โดยสามารถสรุปเป็นแผนภาพที่ 5-4 ข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 5-4 ภาพรวมกระบวนการลดละเลิกสารเคมีให้ได้ผล

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ตำบลคูเมือง

1) บ้านโนนจิก ควรมีการกระตุ้นให้กลุ่มโรงเรียนชวานามีกำลังใจในการทำงานและสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการขยายผลสมาชิก ควรมีการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ให้นักเรียนและครูในโรงเรียนบ้านโนนจิกได้ทำผลิตภัณฑ์ทดแทนสารเคมีเป็นระยะ (ประมาณ 1 ปี) ควรมีการสนับสนุนให้ชาวบ้านเข้ามาเรียนรู้และทำงานร่วมกับโรงเรียนชวานา และโรงเรียนในการลดละเลิกสารเคมี

2) บ้านดอนพอง บ้านโนนเมืองน้อย และ บ้านหนองหอ ควรมีการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการติดตามและกระตุ้นรายครัวเรือนที่อาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ

3) บ้านหวาง บ้านหวางออก บ้านคูเมือง บ้านคูเมืองออก บ้านคูเมืองตก บ้านท่าหลวง และ บ้านศรีษะกระปือ ควรมีการกระตุ้นเป็นระยะให้เกิดความต่อเนื่องของผู้นำชุมชนและอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ ตลอดจนการขยายฐานการทำงานออกไปสู่ชุมชนอื่นๆ

5.2.2 กำนันและผู้ใหญ่บ้าน

1)เพิ่มเติมวาระการประชุมประจำเดือนของตำบล โดยเฉพาะเรื่องการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่าง 12 หมู่บ้าน และ กับหน่วยงานภายนอก ให้ทุกหมู่บ้าน ได้สะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเองให้กับหมู่บ้านอื่น และหน่วยงานอื่นๆ ได้รู้

2)ทำหน้าที่ขยายและส่งเสริมการทำงานของอาสาสมัคร ครอบครัวและผู้เชี่ยวชาญที่มีอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน ไปช่วยเหลือคนอื่นๆ เพื่อให้กิจกรรมการลดละเลิกสารเคมีขยายไปในหมู่บ้าน

5.2.3 องค์การบริหารส่วนตำบล

1)ส่งเสริมบทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ ได้ทำหน้าที่ขยายและสนับสนุนการลดละเลิกสารเคมีในตำบล โดยเฉพาะการกระตุ้นหรือติดตามการทำงานของแต่ละหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง

2)ส่งเสริมกิจกรรมการลดละเลิกสารเคมีในตำบลให้เป็นวาระประจำของตำบลหรือเป็นงานประจำของตำบลที่ต้องส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการสนับสนุนและขยายผลแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน

5.2.4 โรงเรียน

1)สร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างโรงเรียนวัดบ้านค้อหวาง โรงเรียนบ้านโนนจิกกับโรงเรียนอื่นๆอีก 3 แห่ง เพื่อขยายผลการทำงานให้ครอบคลุมนักเรียน 1.9 พันคนของตำบล

2)เชื่อมโยงและประสานงานกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี เขตระดับโรงเรียนที่มีความพร้อมและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้เป็นต้นแบบสำคัญของการทำงานลดละเลิกสารเคมีและการเรียนการสอนแบบบูรณาการ

3)จัดทำหรือพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและวิทยากรท้องถิ่นในชุมชนในประเด็น การลดละเลิกสารเคมี เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนและการประเมินคุณภาพสถานศึกษา

5.2.5 กลุ่มผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาหมู่ที่ 3

1)การขยายสมาชิกของกลุ่ม โดยการเปิดโอกาสและรับสมัครสมาชิกโดยตรง ให้เยาวชนและเด็กเข้าร่วมกระบวนการมากขึ้น ซึ่งจะมีประโยชน์ในการส่งเสริมด้านต่างๆในแต่ละครอบครัวของสมาชิก

2)ยกระดับกลุ่มขึ้นเป็นองค์กรที่เป็นทางการ จัดระบบต่างๆให้ดีขึ้นซึ่งจะทำให้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอกเพิ่มขึ้น

3)พัฒนาศักยภาพของแกนนำหรือสมาชิก ขึ้นมาให้เป็นผู้นำในกลุ่ม จนสามารถแบ่งเบาภาระและความรับผิดชอบของผู้ในระดับต่างๆในปัจจุบัน โดยเฉพาะการเชื่อมโยงหรือการเป็นวิทยากร

4)ทำหน้าที่เสนอโครงการหรือกิจกรรมต่อแหล่งสนับสนุนภายนอก เพื่อทำให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนในตำบลเมือง เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ กองทุนสิ่งแวดล้อมโลก ฯลฯ

5)พัฒนาศูนย์การเรียนรู้หรือศูนย์ประสานงานระดับตำบลที่อยู่โรงเรียนวัดบ้านค้อหวาง ให้ทำหน้าที่ระดับตำบลอย่างแท้จริงโดยการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากชาวบ้านทั้ง 12 หมู่บ้าน

5.2.6หน่วยงานภาครัฐ

1)ส่งเสริมบทบาทของสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นให้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในด้านวิชาการให้กับชาวบ้านที่ต้องการลดละเลิกสารเคมี

2)รณรงค์ ประชาสัมพันธ์ และสร้างกระแสการลดละเลิกสารเคมี ในระดับรากหญ้าหรือในหมู่บ้านหรือชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านได้ตื่นตัวและเริ่มลงมือลดละเลิกสารเคมี โดยใช้ประเด็นของค่าใช้จ่ายเป็นเครื่องมือสำคัญ

3)ขยายและยกระดับชุมชนต้นแบบ ให้มีความพร้อมที่จะเป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชนอื่นๆ จนนำไปสู่การเรียนรู้ของชุมชนอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียงและสนใจ ได้มีโอกาส ได้ทดลองทำจริง จนกระทั่งเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ครอบคลุมทั้งประเทศ

4)ส่งเสริมหน่วยงานราชการ เอกชนและวิชาการให้มีการศึกษาวิจัยและผลิต สิ่งทดแทนสารเคมีอันตรายทุกชนิดให้มากที่สุด และสะดวกในการใช้งาน

5)ส่งเสริมการใช้น้ำยาล้างจานที่ผลิตขึ้นได้เองหรือน้ำด่างจืด เพราะเป็นสารตั้งต้นสำหรับการลดละเลิกสารเคมีที่ใช้ทำความสะอาดได้ทุกชนิด

6)ส่งเสริมการใช้สารชีวภาพ โดยเฉพาะปุ๋ยชีวภาพน้ำและแห้ง สารกำจัดศัตรูพืช เพื่อเป็นสารตั้งแต่ในการลดละเลิกสารเคมีทางเกษตรชนิดอื่นๆ

5.2.7บ้านค้อกระบือ

1)ขยายผลไปสู่กิจกรรมสารเคมีที่ใช้กำจัดแมลงหรือสิ่งรบกวนในบ้านเรือน โดยการผลิตสิ่งขึ้นมาทดแทนหรือ จัดสุขลักษณะที่ดีของชุมชน

2)พัฒนาหรือยกระดับให้เป็น “ชุมชนเรียนรู้” หรือ “ศูนย์การเรียนรู้” ในระดับตำบลและอำเภอ เพื่อรองรับการมาศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆ

5.2.8พระสงฆ์

1)ส่งเสริมการถวายเป็นกุศลเรื่องการลดละเลิกสารเคมีให้กับพระสงฆ์ ตลอดจนสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น กาน้ำตาล ให้ท่านสามารถนำความรู้นี้มาใช้ในช่วงที่มีกิจกรรมทางศาสนา

2)ส่งเสริมกลุ่มคนวัดหรือคนที่เข้าวัดเป็นประจำให้เป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนและลดละเลิกสารเคมีก่อนกลุ่มอื่นๆ

3)ลดละเลิกสารเคมีที่ใช้ในวัดเป็นจำนวนมาก เช่น น้ำยาล้างจานและน้ำยาล้างห้องน้ำ โดยการผลิตสิ่งทดแทนขึ้นมา

5.2.9รัฐบาล

1)ควบคุมการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การตลาดและการขายที่เกี่ยวกับสารเคมีที่ใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยและสินค้าอันตราย

2)สร้างกระแสการลดละเลิกสารเคมีอย่างต่อเนื่องและเป็นวาระของชาติที่ทุกภาคีต้องเข้ามาทำงานร่วมกัน เพื่อผลประโยชน์ของประเทศไทย ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม

3)สร้างความแตกต่างระหว่างผลิตภัณฑ์ที่ปลอดสารเคมีกับผลิตภัณฑ์ที่ใช้สารเคมี เช่น ราคา การรับรอง

5.2.10สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.)

1)ขยายผลการทำงานในชุมชนต้นแบบ สู่ชุมชนอื่นๆผ่านกระบวนการสนับสนุนโครงการ หรือ การจัดทำโครงการขยายผลโดยเฉพาะ ซึ่งใช้งบประมาณ ไม่มาก

2)ถอดองค์ความรู้และชุดประสบการณ์ที่สำคัญจากโครงการ เพื่อใช้ในการประชาสัมพันธ์ และขยายผลกับภาคีที่ทำงานร่วมกับสสส.

5.2.11สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

1)จัดทำชุดความรู้สำหรับเผยแพร่กับเครือข่ายสกว. โดยเฉพาะสถาบันวิชาการ ซึ่งจะช่วยในการผลิตสิ่งทดแทนสารเคมีได้

2)ขยายผลการทำงาน ผ่านการเสนอหรือขับเคลื่อนระดับนโยบายหรือภาวาระระดับสูง ร่วมกับภาคีพันธมิตร

บรรณานุกรม

ชวนพิศ แดงสวัสดิ์.2537. วิธีการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร. เพชรบูรณ์ : สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์.

พรปริญญา สุขวัฒนา.2534. ผลกระทบการใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชของชาวเขาเผ่าม้งและเผ่ากะเหรี่ยง ณ ถ่มน้ำแม่กลาง อำเภอมองทอง จังหวัดเชียงใหม่ . เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พรวิภา แสงจันทร์.2542. การพัฒนาชุดการสอนแบบวิเคราะห์ระบบเรื่อง สารเคมีของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 . กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิยะดา ศรีเพือก .2546. การรับรู้ความรู้เกี่ยวกับผลจากการใช้สารเคมีโดยสื่อบุคคลของเกษตรกรผู้ปลูกกุหลาบ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

วีระชาติ ถิ่นวงศ์พิทักษ์ .2546. สภาพการผลิตและพฤติกรรมการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูผักคะน้าของเกษตรกรในอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สัมพันธ์ กุลพร.2542. พฤติกรรมการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรปลูกพริก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุรเดช เดชคุ้มวงศ์.2543. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของพหุภาคีในการร่วมปฏิบัติงานเพื่อลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในจังหวัดพิจิตร. พิจิตร: สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.